

ПРАВОВА ІНФОРМАТИКА

4 /2004

У номері:

- *Кібер– університет: реальність і майбутнє*
- *Комп'ютерні технології як засіб моделювання в діяльності податкової служби (у контексті проблем фінансово-правової інформатики)*
- *Інформатика як основа формування інформаційного суспільства та як об'єкт правознавства*
- *Окремі питання щодо формування правової інформатики як науки та навчальної дисципліни*
- *Інтеграція кібернетичної та правової методології щодо усвідомлення цивілізаційних аспектів інформаційної культури*
- *До питання реєстрації, ідентифікації фізичних осіб та захисту персональних даних*
- *Деякі питання вдосконалення методики визначення криміногенної ситуації з урахуванням громадської думки*
- *Нормативно-правові аспекти захисту прав розробників програмного забезпечення, їх місце в системі охорони прав інтелектуальної власності*
- *Інтеграція інформаційних систем, як чинник підвищення ефективності контрольної діяльності*
- *Про деякі засоби технічного захисту персональних даних*
- *Перші кроки до системної інформатизації виконання процедур здійснення державного управління*
- *Директива 96/9/ЄС Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу від 11 березня 1996 року "Про правовий захист баз даних"*

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
З ПИТАНЬ ПРАВОВОЇ ІНФОРМАТИКИ,
ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА
ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ**

До відома авторів

Редакційна колегія журналу вважає за необхідне рекомендувати авторам при оформленні статей, які подаються на розгляд та відбір для друку, враховувати правила, встановлені Наказом Вищої атестаційної комісії України від 15.01.2003 р. № 7–05/1 “Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України”. З цією метою до редакції необхідно:

1) Подавати статтю, виготовлену у друкарський спосіб та її електронний варіант (структура та зміст якого повністю відповідає друкованому варіанту) у вигляді файлу:

- у текстовому редакторі – Word, шрифт – Times New Roman, з розширенням – .doc, кегль – 12;
- відстань між рядками – 1 інтервал;
- параметри сторінки: формат А4, розташування тексту (таблиці) книжне, береги поля (верхній, нижній, лівий і правий край) – 20 мм.

Стаття передбачає наявність таких обов’язкових структурних елементів:

- Ø *прізвище та ім’я, науковий ступінь, вчене звання автора;*
- Ø *УДК;*
- Ø *назва статті;*
- Ø *стислий виклад анотації (2-3 речення), ключові слова (3-5 слів);*
- Ø *розв’язання проблеми:*
 - ◆ *постановка проблеми в загальному вигляді;*
 - ◆ *цілі статті (постановка завдання);*
 - ◆ *виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів;*
 - ◆ *висновки (рекомендації);*
- Ø *використана література;*
- Ø *підпис, адреса, телефон автора.*

2) Подавати письмовий експертний висновок на статтю, підписану особою, що має наукову ступень. Висновок повинен висвітлювати такі, зокрема, питання:

- *актуальність теми;*
- *новизна та обґрунтованість одержаних висновків (рекомендації);*
- *наукова (практична) цінність результатів .*

ПРАВОВА ІНФОРМАТИКА

Науковий журнал з питань правової інформатики,
інформаційного права та інформаційної безпеки

4 / 2004

Журнал засновано у жовтні 2003 року.
Видається не менше чотирьох разів на рік.

З М І С Т

	стор.
П. МЕЛЬНИК. Кібер-університет: реальність і майбутнє	4
В. БЕЗРУЧЕНКО, О. МОЙСЮК, В. ЦИМБАЛЮК. Комп'ютерні технології як засіб моделювання в діяльності податкової служби (у контексті проблем фінансово-правової інформатики)	11
В. ШКАРУПА, Т. СУБІНА. Інформатика як основа формування інформаційного суспільства та як об'єкт правознавства	19
Н. НОВИЦЬКА. Окремі питання щодо формування правової інформатики як науки та навчальної дисципліни	25
В. ЦИМБАЛЮК. Інтеграція кібернетичної та правової методології щодо усвідомлення цивілізаційних аспектів інформаційної культури	30
О. БАЗАНОВ, В. БРИЖКО. До питання реєстрації, ідентифікації фізичних осіб та захисту персональних даних	35
В. КОТЛЯР, О. ЛУПАЛО. Деякі питання вдосконалення методики визначення криміногенної ситуації з урахуванням громадської думки	46
Г. КРАСНОСТУП. Нормативно-правові аспекти захисту прав розробників програмного забезпечення, їх місце в системі охорони прав інтелектуальної власності	53
А. НОВИЦЬКИЙ. Інтеграція інформаційних систем, як чинник підвищення ефективності контрольної діяльності	60
О. БАЗАНОВ, Ю. БАЗАНОВ. Про деякі засоби технічного захисту персональних даних ...	65
В. ФУРАШЕВ. Перші кроки до системної інформатизації виконання процедур здійснення державного управління	73
ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ	
Директива 96/9/ЄС Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу від 11 березня 1996 року "Про правовий захист баз даних"	84
ОФЦІЙНО	
Ø Постанова Верховної Ради України від 16.01.2003 р. № 441-IV (витяг)	
Ø Постанова президії Вищої атестаційної комісії України від 21.05.03 р. № 26-11/5 "Про зміну паспорта спеціальності"	94
ДИСЕРТАЦІЙНІ РОБОТИ зі спеціальності 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (витяг із списку робіт)	96
<i>До відома читачів</i>	97

П. МЕЛЬНИК, доктор економічних наук, професор,
заслужений економіст України,
ректор Національної академії ДПС України

УДК 004.5:378

КІБЕР-УНІВЕРСИТЕТ: РЕАЛЬНІСТЬ І МАЙБУТНЄ

Анотація. Щодо створення і впровадження віртуального університету майбутнього в Національній академії державної податкової служби України.

Ключові слов: комп'ютерні технології, моделювання, фінансово-правова інформатика.

Гуманітарна сфера стає сьогодні системо-утворюючим і стратегічно важливим фактором розвитку держави. Значно підсилюється її взаємозалежність та взаємовплив з економікою знань, як провідної сфери соціальних відносин: важливої галузевої схеми планування епохи інформаційного суспільства. Це суспільство перетворюється на глобальний комплексний і розгалужений гуманітарний простір, що з'єднує новими цілями та завданнями різні сфери і сектори соціуму у різних країнах. Цей новий простір стає своєрідним індикатором наукового, культурного, освітнього, інноваційного рівня країн, квінтесенцією їх досягнень у цих сферах.

Початок третього тисячоліття відкриває нову сторінку в історії суспільного розвитку. З впевненістю можна сказати, що це – пріоритети науково-освітньої моделі суспільного розвитку, яку ще часто називають інвестиційно-інформаційною або ноосферною. До ряду цих понять можна віднести поняття – електронне суспільство, кібернетичне суспільство, інформатизація, інформаційні та інтелектуальні ресурси, електронна країна, електронна Європа, електронний уряд, кібер-цивілізація, інформаційна чи кібер-культура та ін. Чинником їх є здобутки інформатики, мікропроцесорної техніки, персональні комп'ютери, електронні мережі телекомунікації.

Усвідомлено необхідність побудови економіки нового типу, зорієнтованої, насамперед, на інноваційну й інформаційну моделі розвитку, у яких визначальну роль відіграє інтелектуальний капітал і високі технології.

Загально визнаним шляхом підвищення конкурентоспроможності не тільки розвинених, а й перехідних економік є розбудова економіки, що базується на знаннях. Спроможність країни до створення знань, зокрема наукових, їх розповсюдження та ефективного використання для розвитку виробництва стають у такій економіці основними факторами зростання поряд з традиційними джерелами – інвестиціями та трудовими ресурсами.

Незважаючи на досить високий рейтинг України у групуванні країн за індексом спроможності до інновацій згідно зі Світовим звітом про конкурентоспроможність (38 місце з 80 країн у 2002 р.), за індексом розвитку технологій вона лише на 72 місці, інформаційно-комунікаційних технологій – на 67 місці, а зростання конкурентоспроможності – на 77 місці. В урядових коментарях це пояснюють, у першу чергу, низькою якістю підприємницького середовища, руйнівним впливом державних субсидій на конкуренцію і низьким рівнем розвиненості маркетингу. На наш погляд, ці проблеми мають інші акценти – ефективність впровадження це також наука, вона коштує великих грошей, але й дає велику віддачу при умові аргументованих рішень.

Наступна гаряча точка стосується розвитку людського потенціалу, який в основному створює знання (це наука) і передає їх суспільству (це освіта). За даними ООН індекс рівня освіти населення України становив у 2001 році 0,93 і дещо перевищував середній індекс країн Східної Європи та СНД. При цьому індекс розвитку людського потенціалу за обстеженням ООН на той же рік показує 75 місце із 175 країн. Потенціал є, проблема полягає у тому, щоб його ефективно використати.

В епоху кібер-суспільства, як чергового етапу розвитку інформаційного суспільства формується принципово інший інноваційний зв'язок між наукою, технологіями, економікою та

державою. Інтенсивний розвиток ринкової економіки за останні роки у провідних країнах світу, при відповідній державній політиці підтримки, призвів до виникнення неочікуваного парадоксу. Наука, освіта і технології зайняли перші місця в усіх без винятку сучасних рейтингах, що визначають вартість будь-якої компанії. В усьому світі наука, освіта, культура, виробництво високих технологій залежать від бюджетного фінансування.

Державна влада України також повинна докорінно змінити бюджетну стратегію щодо гуманітарної сфери. Ми маємо відмовитися від фінансування гуманітарних галузей по залишковому принципу. У передових країнах світу на державному рівні усвідомлено, що сучасна економічна кон'юнктура вимагає зміни бюджетної психології: капіталовкладення в гуманітарну сферу є не ресурсо-витратним і нерентабельним соціальним навантаженням на бюджет, а пріоритетною інвестиційно-прибутковою стратегією. Держава має стати основним інвестором, менеджером і фінансистом національної науково-інформаційної, культурної й освітньої структури. Перспективи української держави залежатимуть від того, наскільки швидко ми усвідомимо, що світ уже орієнтований на гуманітарно-інноваційні парадигми.

Необхідно врахувати, що у світі життєвий простір щодо речових та енергетичних ресурсів вже майже повністю опанований, а можливості його перерозподілу досить обмежені, хоча досі робляться спроби його захоплення шляхом війн. Разом з тим, боротьба за контроль і збагачення за рахунок експлуатації чужого життєвого простору масово перейшла в іншу площину і здійснюється за допомогою сучасних фінансових та інформаційних технологій. Саме тому не випадково, сучасна цивілізація зосередилася на накопиченні знань, основна маса яких здобута у другій половині ХХ століття. Власне, саме цей ресурс став основою інтелектуального розвитку, який продовжує і буде продовжувати накопичуватися у ХХІ столітті. З одного боку, завдяки масовій інтелектуалізації розвитку можливо захистити свій життєвий простір, а з іншого – отримати власні конкурентоспроможні ресурси для розвитку і через це опинитися в числі країн-маргіналів.

Спробуємо далі розкрити сутність та проблеми здійснення перехідних процесів до економіки знань кібер-цивілізації, а також оцінити можливості та зміст необхідних змін у суспільному та економічному розвитку, оскільки далеко не завжди існує необхідний ступінь розуміння такої економіки, як соціального феномену. У першу чергу для здійснення процесу проектування важливим є визначення чіткої кінцевої мети соціальних і економічних перетворень, виходячи з стратегічних орієнтирів, які є зрозумілими в своєму кінцевому значенні, та досягнення відповідальності тих, хто їх здійснюватиме. Оскільки йдеться, перш за все, про перетворення знань у суспільному і соціально-економічному розвитку на основну рушійну силу, то постійним має бути процес переходу від традиційних ознак до ознак сучасності в суспільному розвитку.

Економіка знань – це економіка, в якій джерелом зростання є знання (в основному спеціалізовані, наукові), в результаті використання яких, поряд з природними ресурсами, капіталом, працею, домінуючим фактором стають процеси накопичення і використання знань, внаслідок чого постійно зростає конкурентоспроможність економіки. В економіці знань визначальним є інтелектуальний потенціал суспільства, на який вона спирається і який є сукупністю повсякденних (буденних) і спеціалізованих (наукових) знань, що наявні в свідомості людей та матеріалізовані в технологічних способах виробництва.

В даному випадку ми підходимо до тієї сфери, яка є інфраструктурою сучасної науки та освіти – це інформатизаційна сфера. Тут також само Україна має унікальний кадровий ресурс. Щорічно вищі навчальні заклади випускають 50 тисяч спеціалістів з електронних інформаційно-комунікаційних технологій. За кількістю сертифікованих програмістів Україна програє лише трьом кібер-державам – США, Індії та Росії. Але на цих кількісних показниках усі наші досягнення і закінчуються. За оцінками Міжнародного телекомунікаційного союзу, Україна перебуває лише на 84 місці серед 178 обстежених країн за доступом населення до телекомунікаційних технологій. Обсяг експорту комп'ютерних послуг становив, за даними Держкомстату, лише 12,2 млн. дол. або 0,3 % обсягу експорту послуг за 2003 р.

Не є таємницею, що ЄС найголовнішим стратегічним завданням своєї інтеграції визначила розбудову найбільш конкурентоспроможної і динамічної економіки знань у світі до 2010 р. Зро-

зуміло, що в комп'ютеризованому інформаційно-технологічному суперництві зі США і Південно-східною Азією для нової Європи не потрібні відсталі і непоквапливі, навіть, "асоційовані" сусіди. Орієнтація України на європейську інтеграцію зобов'язує переглянути нам і темпи і формат розвитку науково-освітнього та інформатизаційного секторів економіки. Для надолуження Україною позицій високотехнологічної держави та забезпечення реального впливу науки та інновацій на економічне зростання частка інвестицій в дослідження, розвиток та інформаційну сферу повинна відповідати євро стандарту – збільшитись до 3 % ВВП. Наука і освіта стають ключовими в процесі динамічного розвитку суспільства. Досвід розвинутих країн свідчить, що стара схоластична філософія освіти себе вичерпала – сьогодні освіта вже не є підготовкою до життя, як було це роками тому, а власне способом життя. Навчання протягом життя стає сьогодні формою захисту особи і суспільства проти непередбачуваності і ризиків сучасного світу.

Спроможність людини до навчання з використанням комп'ютерних технологій, сприйняття, фільтрації та використання нових знань в сучасну кібер-епоху формується з дитинства, ставить нові завдання і вимоги до всіх рівнів освіти:

- орієнтація на розвиток, а не відтворення людського потенціалу, відмова від традиційного типізованого роками підходу до навчання, обов'язковості єдиних підходів і навчальних програм на рівні державної політики щодо освіти;
- закладання у школі базових навичок до самонавчання та саморозвитку, освоєння новітніх здобутків інформаційної культури, орієнтація вищої школи на наукомісткі і сучасні комп'ютерні інформаційні технології в дослідницькій роботі;
- забезпечення свободи вибору студентами основних та факультативних змісту дисциплін для навчання, підвищення мобільності навчання у вищій школі;
- перехід на нові інноваційні моделі фінансування освіти, впровадження багатоканальних систем мобілізації і надходження коштів на освіту і науку, стимулювання інвестицій у студентство і освітні програми (стипендії, кредити, гранти, дотації та ін.);
- впровадження і підтримка електронно-цифрової (комп'ютерної) педагогіки для покращення якості і економії інтелектуальних ресурсів в освіті та НДР.

Виконання вказаних завдань і вимог означає фактично створення і розгортання повномасштабного віртуального університету і дистанційного навчання у вузі. Враховуючи необхідність керованості цього, як процесу управління соціальними системами, зазначене пропонується визначати через умовну категорію "кібер-університет". Введення терміну "кібер" як складової категорії дозволяє засвідчити, що віртуальні процеси переходять у статус державної інформаційної політики, а отже набувають цілеспрямованості і керованості державою, набувають гарантованості та підтримки з її боку. Тобто – переходять з синергетичних до кібернетичних соціотехнічних процесів.

На рівні кожного окремого вузу – це питання його конкурентоспроможності і входження в майбутньому у Європейську освіту. Для української вищої школи і фундаментальної науки вказані аспекти особливо важливі внаслідок її великої території та специфічного положення в Східній Європі та на Євразійському континенті.

В даному місці ми підходимо до культурологічного розуміння поняття віртуальний університет (кібер-університет), тобто це високорозвинена цілеспрямовано організована інформаційна система вищого навчального закладу з повномасштабними можливостями дистанційного навчання для надання освітніх послуг через Інтернет. Для України та Ірпеня кібер-університет стандартів глобальної кібер-цивілізації, кращих здобутків світової вищої школи, це ще майбутнє, яке вже усвідомлене сьогодні як реальність для орієнтиру розвитку.

В Національній академії державної податкової служби України знають як виглядають віртуальні університети. Кілька прикладів:

1. Ефективно функціонуюча система дистанційного навчання та віртуальний університет Монтере (Мексика) – дистанційно забезпечує навчання по 2500 навчальним курсам для 43000 студентів, електронна бібліотека вміщує понад 1 млн. позицій електронного каталогу (рис. 1).
2. Лідуючий віртуальний університет на пострадянському просторі – МЕСІ (Московсь-

кий державний університет економіки, статистики та інформатики, Росія): біля 200 дистанційних курсів, майже 20000 студентів, майже 3 млн. джерел в електронній бібліотеці (рис. 2).

На фото сайтів відмічені найголовніші складові електронної освіти цих вузів – віртуальні університети, системи дистанційного навчання і електронні бібліотеки.

Рис. 1. Сайт віртуального університету Монтере (Мексика)

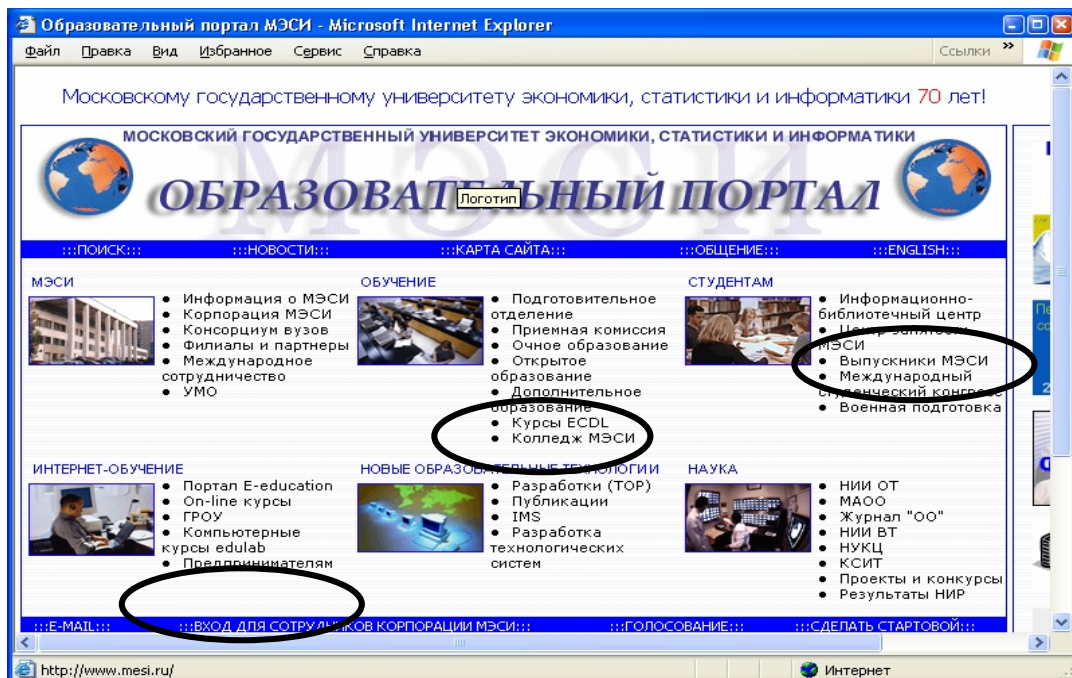

Рис. 2. Сайт віртуального університету МЕСІ (Росія)

Приклади можна продовжити. Але головне в ідеї віртуального університету – освіта і наука повинні і можуть реалізовувати в суспільстві інноваційні проекти і можуть заробляти гроші на освітніх і наукових проектах. За оцінками наших експертів віртуальний університет в Мон-

тере приносить до 40 млн. дол. щорічно, в МЕСІ ця послуга дає майже 5 млн. дол. Види послуг в дистанційному навчанні є кількох категорій – від окремих дистанційних курсів або їх сукупності, до послуг у вигляді, так званих, освітніх траєкторій або комплексної системи дистанційної освіти віртуального університету. Освітня траєкторія – це навчання через Інтернет за окремою спеціальністю. Комплекс дистанційної освіти університету – це надання навчання через Інтернет для більшості спеціальностей відповідного університету.

Ми підійшли до можливості дати ще одне визначення віртуального університету – це відповідним чином упорядкована і керована комп'ютерна (електронно-цифрова) інформаційна система на базі вищого навчального закладу (або кількох навчальних закладів) для надання послуг вищої освіти через Інтернет на рівні освітніх траєкторій або систем дистанційної освіти.

Для розглянутих вище прикладів: дистанційне навчання в університеті Монтере – це кілька десятків повномасштабних спеціальностей і це дійсно віртуальний університет. Для МЕСІ – на сьогодні це всього 4 спеціальності (тобто освітніх траєкторій). Нажаль в Україні, навіть для провідних в дистанційному навчанні вузів – КПІ, МАУП, КНЕУ – ми не дотягуємо навіть до навчання за освітніми траєкторіями.

Розглянемо аналітичні дані вартості впровадження систем дистанційного навчання разом з проектними оцінками віртуального університету нашої Академії, до створенню якого ми приступили в цьому році (Таблиця 1).

Таблиця 1

Оцінка вартості впровадження послуг віртуального університету
і дистанційного навчання (ДН) у вищій школі

Види послуг і продуктів ДН	НАДПСУ (проект)	Україна	Зарубіжжя **
1. Вартість навчання через дистанційну освіту з отриманням сертифікату, у.е.	матеріали для абітурієнтів - 70	50-100	1000-5000
2. Вартість оренди дистанційного курсу (ДК), (1 модуль на місяць), у.е.	15-30	30-50 *	дані відсутні
3. Отримання вищої освіти (з використанням ДН і наданням державного диплому), у.е.	200-1000	300-2000	5000-10000
4. Кількість запропонованих ДК через Інтернет/Інтранет, од.	окремі фрагменти 8 ДК в ЦППКК	60-80 *	200-2500
5. Обсяг електронних бібліотек (бібліописів в електр. каталозі), тис. од.	120 (план), 5 (факт)	150-1000	300-3000
6. Кількість студентів в рік за дистанційною формою навчання	300-1000	500-4000 *	1000-45000
7. Щорічні надходження від ДН, тис. у.е.	50-100	150-2000	3000-40000
8. Середня трудомісткість розробки та підтримки 1 ДК або е-підручник, чол.-роки	3	9	40
9. Сукупна вартість розробки та підтримки 1 ДК або електрон. підр., тис. у.е.	4	7	40
10. Вартість оплати за розробку 1 ДК, тис. у.е. ***	1,3	1,8	70
11. Окупність впровадження ДН, роки	3,5	2	5

* - дані для провідних вузів України (КНЕУ, КПІ, МАУП та ін.), експертні оцінки НДЦ ПО;

** - дані освітніх сегментів Інтернет Росії та зарубіжжя;

*** - загальноприйняті нормативи по Україні (КНЕУ, МАУП, КПІ): оплата 1 друк. арк. дистанційного курсу \approx 1 міс. оклад доц.; обсяг 1 дистанційного курсу \approx 8-15 друк. арк.

Як бачимо, у нас віртуальний університет, в Академії, це тільки ще початок пошуку шляхів, матеріально-фінансових ресурсів, формування проекту, концепції майбутнього кібер-універси-

тету. Але майбутнє, я сподіваюсь, близьке. На рис. 3 і 4 ми можемо вже сьогодні побачити працюючі версії електронної бібліотеки і системи дистанційного навчання „Прометей” Академії, які ми почали розгортати на базі наукової бібліотеки і Центру підвищення кваліфікації ДПС України. Найголовніше завдання сьогодні – їх наповнення і розвиток.

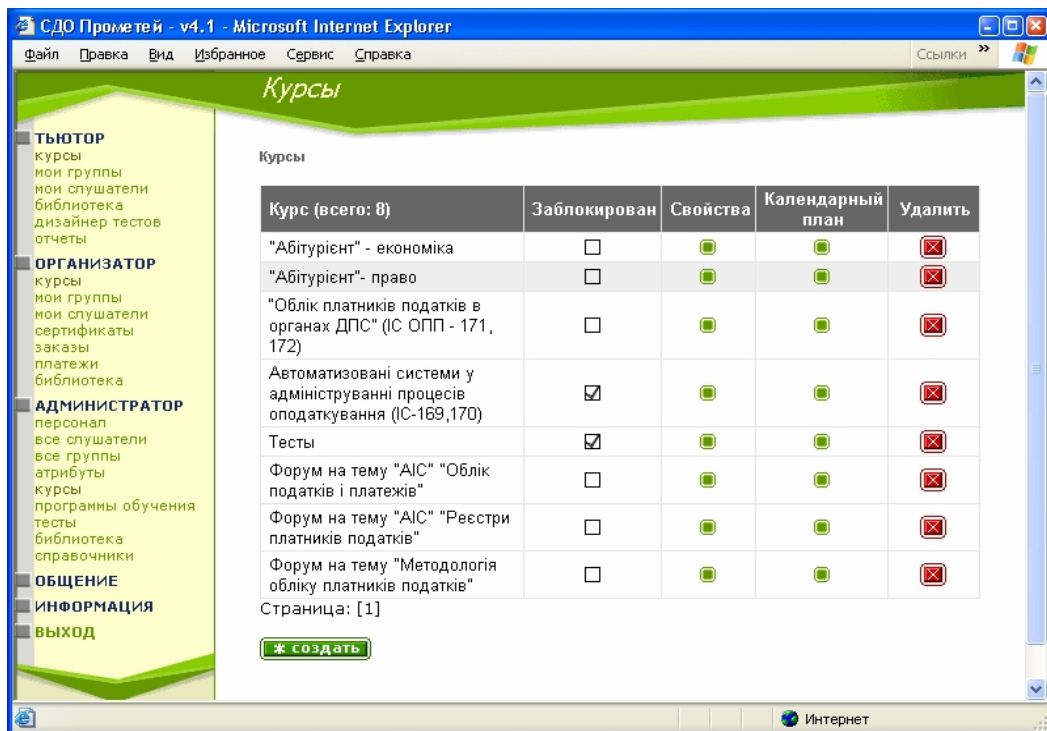

Рис. 3. Сайт електронної бібліотеки Національної академії ДПС України

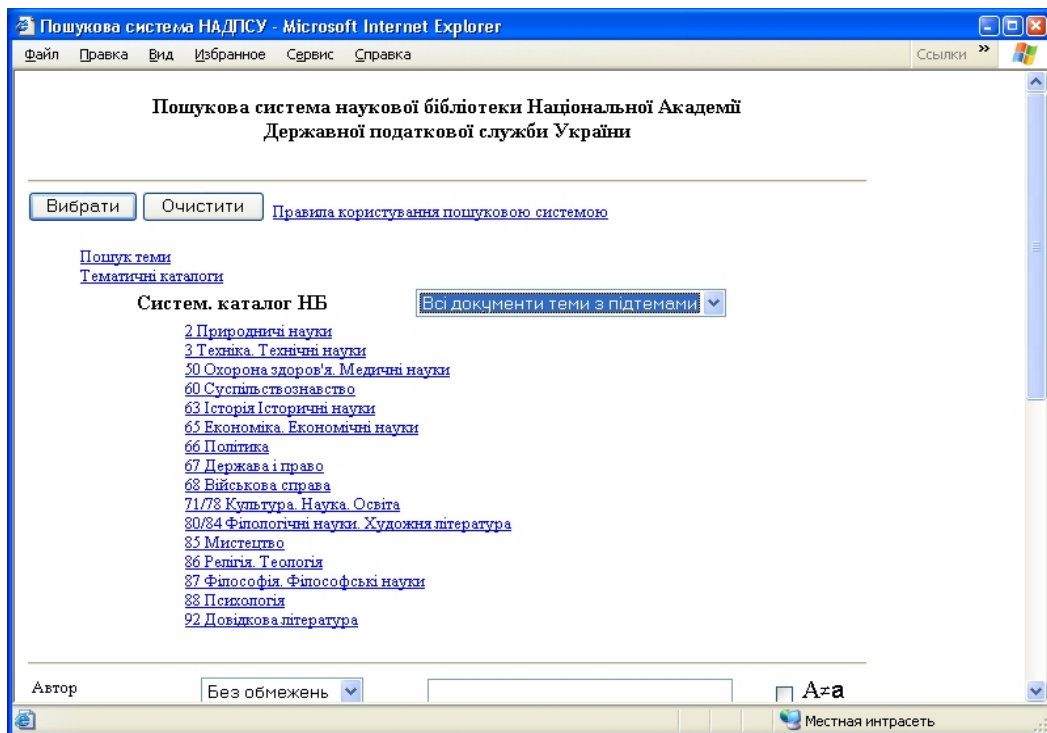
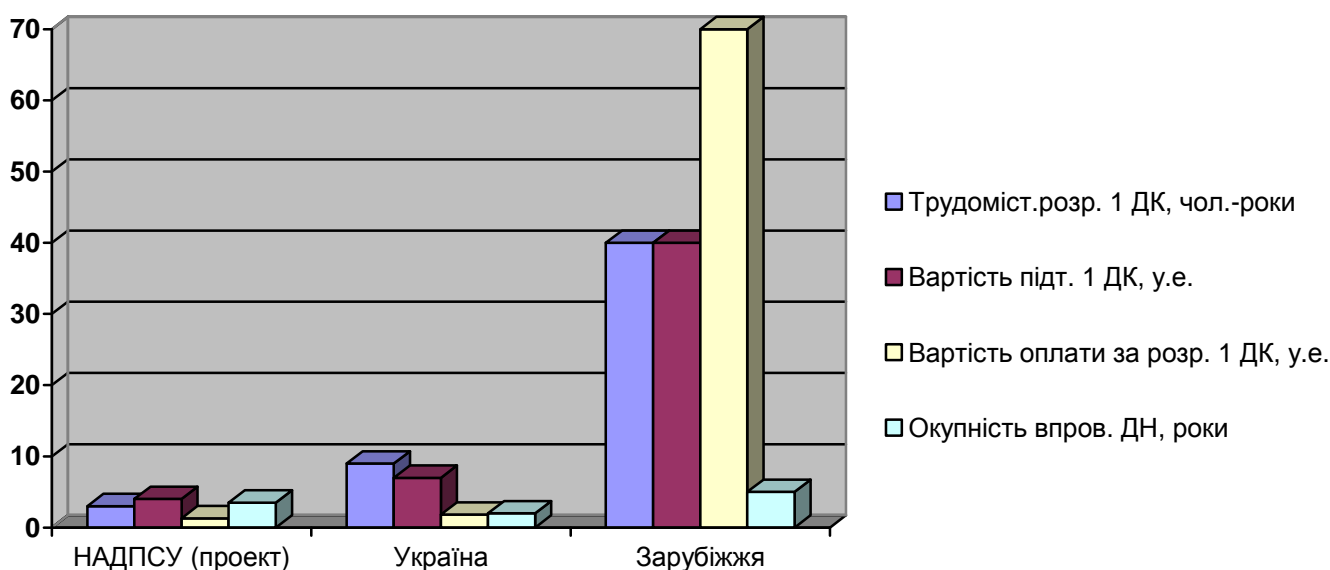

Рис. 4. Сайт системи дистанційного навчання „Прометей” НАДПСУ

Наведена далі діаграма на основі таблиці для окремих показників (трудомісткості, вартості і окупності ДН) демонструє, що найбільш вигідним є підтримка дистанційних форм власними силами за умов активної маркетингової політики на ринку освітніх послуг України.

Підводячи підсумок хотілось би відзначити найголовніші цілі створення і впровадження віртуального, кібер-університету майбутнього в Національній академії державної податкової служби України:

1. Індивідуалізація і персоналізація навчального процесу на базі ідеології віртуальному університеті (навчання для кожного студенту або слухача – в залежності від його здатностей і особливостей та перехід від групових форм навчання до персональних графіків з використанням комп'ютеризованих навчальних місць);

2. Інтенсифікація та вдосконалення використання ресурсів викладачів та науковців на основі комп'ютеризованих робочих місць (завдання: економія ресурсів, покращення контролю знань, зменшення непродуктивних форм роботи викладачів, залучення досвіду фахівців світу);

3. Підвищення ефективності і якості навчання (до європейських стандартів);

4. Збереження і примноження педагогічних знань і методик навчання, мобілізація адміністративного ресурсу вузу для програм ДН, на основі формування електронної бази знань.

5. Здешевлення компонентів навчального процесу (меншою кількістю викладачів – готувати більшу кількість студентів) і захоплення нових сегментів ринку освітніх і наукових послуг (як в національному масштабі, так й глобально, Інтернет, євро інтеграція, міжнародні проекти, гранти та ін.).

Практика поступу Національної академії державної податкової служби України щодо реалізації ідеї кібер-університету свідчить, що ця ідея може стати реальністю тільки при наявності колективу одностайних згуртованих не тільки на ентузіазмі, але й на основі організаційно-правових заходів, мотивації до співпраці, кооперації з іншими науковими та навчальними закладами.

В.БЕЗРУЧЕНКО, кандидат фізико-математичних наук, доцент

О.МОЙСЮК, кандидат юридичних наук

В.ЦИМБАЛЮК, кандидат юридичних наук

УДК 004:336

КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЗАСІБ МОДЕЛЮВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ (у контексті проблем фінансово-правової інформатики)

Анотація. У статті розглядаються окремі питання використання комп'ютерних технологій як засобу моделювання бізнес-процесів в діяльності податкової служби, у контексті проблем фінансово-правової інформатики.

Ключові слова: комп'ютерні технології, моделювання, фінансово-правова інформатика.

Досвід інших країн свідчить, що створення ефективно діючої системи адміністрування податків та системи протидії податковим правопорушенням в умовах швидкої зміни макроекономічних чинників та нормативного регулювання можливе тільки при комплексному використанні передових комп'ютерних інформаційних технологій. Вони мають забезпечити можливість застосування традиційного потужного аналітичного апарату задля оперативного обслуговування як поточної діяльності податкової служби, так і перспективних наукових досліджень щодо напрямків її розвитку.

В основі ідеї модернізації державної податкової служби України (ДПС) покладено вирішення складної, комплексної організаційно-правової проблем: при скороченні витрат на утримання апарату ДПС поліпшити адміністрування податків для добросовісних платників, а також ефективна державна протидія незаконному ухиленню від сплати податків. На сьогоднішній день комп'ютеризація сфери адміністрування податків ускладнюється відсутністю методологічної бази застосування комп'ютерних інформаційно-аналітичних технологій при моделюванні та прогнозуванні бізнес-процесів фінансово-правового змісту.

Напрацювання ефективної моделі процесів функціонування, координації та взаємодії суб'єктів економічних відносин, удосконалення нормативно-технологічної бази адміністрування податків та, на перспективу, створення автоматизованої системи контрольно-попереджувального моніторингу за обігом найбільш “криміногенних” видів підакцизної продукції (лікерогорілчаної, тютюнової і так ін.). Мета цього – зниження рівня податкових правопорушень, збільшення надходжень до державного бюджету, упорядкування ринку вищезазначених видів товарів, захисту прав споживачів. Зазначені проблеми доцільно розглядати в розрізі такого напрямку фінансово-правової інформатики, як податкова інформатика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. На міжнародному рівні в рамках вирішення зазначеної проблеми діє транснаціональна структура – консорціум WfMC (Workflow Management Coalition) – коаліція керування потоками робіт. Це неприбуткова організація, до складу якої входять, користувачі, аналітики і вчені, що розробляють стандарти для систем керування потоком робіт і поширення знань про цю технологію в різних галузях економіки. За визначенням експертів консорціуму WfMC керування потоком робіт є “повна чи часткова автоматизація бізнесів-процесів, у ході яких документи, інформація і задачі пересилаються для обробки від одного учасника до іншого відповідно до визначених процедурних правил” [1]. В межах цієї технології під бізнес-процесом розуміють певним чином організовану множину різних видів діяльності за принципом організації “чорної скрині”, у якій “на вході” використовується деяка сукупність ресурсів, а “на виході” отримується результат заданої діяльності.

На сьогодні workflow є провідною технологією, яка дозволяє інтегрувати інформацію, що циркулює в певних бізнес-процесах. Ця технологія поряд з конструктивним описом самих біз-

нес-процесів, створює гнучку розподілену інфраструктуру. Так, фірма Giga Information Group [2] зробила цікавий висновок про перспективи розвитку workflow-технологій, з якого випливає, що на даному етапі інтеграція різних проектів підвищилася з рівня окремих робочих груп чи підрозділів до корпоративного рівня.

Це співпадає з прагненням ДПА України у контексті модернізації податкової служби. Керівництвом ДПА поставлено завдання укрупнити податкові органи, а також визначити шляхи усунення недобросовісності, непослідовності та некомпетентності при реалізації податкового законодавства, удосконалення практики управління та інституційної культури державної податкової служби, чітко визначити права і повноваження працівників податкової служби. [3].

Необхідність розробки і застосування нових науково-практичних методів та методик прийняття і супроводження ефективних організаційно-управлінських рішень, зокрема з питань пізнання і мінімізації феномену “тіньової економіки”, підкреслювалось В.М. Поповичем при опису функціонально-рольового значення складових елементів поняття економіко-кримінологічного моніторингу (ЕКМ) [4, – С. 260]. Розроблений ним узагальнюючий класифікатор-матриця ЕКМ – є, по суті, послідовністю ієрархічно вкладених процедур, що окреслюють формалізовану структуру бізнес-процесу ЕКМ на рівні мета-алгоритмів.

Не вирішеною на даний час проблемою є якість моделювання управлінської інфраструктури податкових органів та структури документообігу в сфері адміністрування податків. До того ж в нестабільних правових та економічних умовах час прийняття організаційних рішень про трансформування окремого бізнес-процесу в сфері адміністрування податків є занадто великим і не задовольняє вимогам сьогодення. Ця величина має бути на порядок меншою, ніж час зміни самого процесу та зовнішнього середовища [5]. Досягти цього можливо тільки в рамках застосування сучасних технологічних рішень.

Формування цілей статті. Обґрунтовується доцільність при побудові моделей бізнес-процесів у сфері обігу підакцизних товарів використовувати інструментальні засоби технології Workflow (управління потоком робіт), сутність якої полягає у створенні єдиної інфраструктури для керування та координації всією множиною різних засобів автоматизації, в тому числі і для технологічного забезпечення процесів адміністрування податків та виявлення порушень законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. З точки зору соціальної кібернетики ДПС може розглядатися як декількарівнева багатofункціональна система прямих інформаційних зв'язків, а керування нею – як процес зміни регульованих параметрів у заданій сфері суспільних відносин (економічних, фінансових) на засадах зворотних зв'язків. Функціонування органів ДПС є зразок цілеспрямованої діяльності щодо досягнення поставлених перед ними державою фіскальних та регулятивних економіко-політичних завдань.

Формалізований і автоматизований опис необхідного і достатнього для виконання своїх повноважень переліку функцій для кожного співробітника ДПС дозволить йому наочно скласти цілісну картину своєї діяльності, враховуючи контекст кожної функції та реалізує доступ до даних з мінімальними витратами ресурсів робочого часу. Автоматизація керування потоком робіт дозволить організувати адміністрування податків таким чином, щоб забезпечити швидкість виконання окремих операцій і підвищення рівня психологічного комфорту між платником податків та податківцем.

З точки зору управління в ДПС, використання технології workflow може дозволити керівництву підрозділів державної податкової служби оперативніше отримувати достатню інформацію та на підставі її аналізу своєчасно приймати компетентні рішення.

Для підприємця інтегрований з податковою звітністю автоматизований аналіз стану кожного етапу обліку виробництва продукції, її реалізації, а також надходжень до бюджету підприємства екстраполюється на можливі сплати сум податків, робочого навантаження співробітників і багатьох інших підприємницьких аспектів. Автоматизована інтеграція інформаційних потоків підприємства з діяльністю податкової служби на основі workflow без додаткових зусиль надає в розпорядження обох сторін податкових відносин усю необхідну статистику для інформаційно-аналітичної діяльності та прийняття управлінських рішень. Workflow дозволяє ефек-

тивно застосовувати функції контролю шляхом застосування перманентної системи моніторингу стану виконання поточних робіт та забезпечує функції зворотнього зв'язку, реалізуючи можливість оперативного втручання керівництва сторін податкових відносин в потрібний момент в процес адміністрування податків.

Першочерговим елементом діяльності з модернізації ДПС є дослідження й аналізу функціонування бізнесів-процесів, основними цілями якого є:

- подання діяльності ДПС і прийнятих технологій адміністрування податків у виді ієрархії діаграм, що забезпечують наочність і повноту відображення актуальних даних;
- формування на підставі аналізу пропозицій щодо реорганізації організаційно-управлінської структури;
- упорядкування інформаційних потоків (у тому числі документообігу) всередині управлінської системи (служби, підрозділу тощо);
- надання рекомендацій з побудови раціональних технологій роботи окремих підрозділів і їх взаємодії між собою та з “зовнішнім середовищем”;
- аналіз вимог і проектування специфікацій архітектури та моделі даних корпоративних інформаційних систем.

Для опису бізнес-процесу у технології workflow необхідно, щоб він був структурований, детермінованим та повторюваним. Стосовно бізнес-процесів щодо моделювання адміністрування податків різними суб'єктами у сфері обігу конкретних видів товарів можна сказати, що вони відповідають цим вимогам.

Головною метою використання workflow-технологій у системі ДПС є підвищення гнучкості зовнішньо-функціональних процесів при мінімальній їх реорганізації (реінжинірингу), що вкрай необхідно, враховуючи стислі терміни, які відводяться на модернізацію ДПС України.

Потужним інструментом вирішення дослідницьких і проектних завдань, таких як структурний аналіз предметної сфери, специфікація окремих проектів податкової політики та підготовка проектної документації, тестування реалізацій проектів, планування і контроль розробок, моделювання ділових задач оперативного і стратегічного планування, керування ресурсами і т. п. є так звані CASE – технології (CASE – Computer Aided System Engineering – технологія автоматизованої розробки систем).

CASE-системи являють собою єдність методологій аналізу, проектування, розробки і супроводу складних систем та їх програмного забезпечення (ПО), а також комплекс взаємозалежних засобів автоматизації. CASE – це інструментарій для системних аналітиків, розробників завдань автоматизації бізнес-процесів та програмістів. Технологія використовується як базис для формування комплексного технологічного конвеєра виробництва програмних продуктів.

Workflow-технологія досягає гнучкості бізнесу-процесів, розподіляючи наступні складові, які притаманні майже кожному виду людської діяльності, що може бути алгоритмізованим, а саме:

- операції, що складають бізнес-процес, зокрема в сфері адміністрування податків у сфері обігу конкретних товарів;
- ресурси та данні, необхідні для функціонування бізнес-процесу (аналітичні матеріали, довідки, інші матеріали);
- правила, що регулюють ресурсні та інформаційні потоки між операціями бізнес процесу (це, найчастіше, відповідні нормативні документи);
- функціональні обов'язки, покладені на працівників задіяних у бізнес-процесах підрозділів, що виконуються в рамках окремих операцій бізнес-процесу (посадові інструкції).

Актуальним для діяльності податкової служби є питання інтеграції розрізнених інформаційних технологій, що застосовуються у відомстві, в рамках єдиної workflow-технології. Однією із технологічних складових є обробка зображень, яка дозволяє інформацію на папері перевести в електронний вигляд. Ця технологія дуже важлива з точки зору необхідності впровадження в національному масштабі автоматизованої обробки податкових декларацій та необхідності переходу від паперових до електронних технологій комунікації. Другою важливою підсистемою є керування електронними документами з інтегрованими засобами пересилання документів між окре-

ними працівниками підрозділів ДПС та репозитаріями (repository – сховище, система зберігання, наприклад репозитарій з обліку платників податків), маршрутизації документів. Таким чином досягається спрощення організації спільної підготовки матеріалів та їх архівування.

Наступною підсистемою забезпечення автоматизації адміністрування податків є комп'ютерні програмні засоби підтримки проектів. Вони слугують для автоматичного відслідковування і розподілу задач, регулювання черг та часу їх виконання між окремими підрозділами податкової служби у відносинах з платниками податків, зайнятості співробітників на різних стадіях податкового процесу. Окреме місце займає програмно-математичний інструментарій з оптимізації структур та реорганізації діяльності, що забезпечує інформаційну підтримку аналізу, опису і моделювання бізнес-процесів, а також дозволяє оцінити потенційний вплив запропонованих змін на структуру відомства та на тенденції, які в ньому відбуваються.

Використовуючи аналіз та опис бізнес-процесів за допомогою засобів BPR (Business Process Reengineering – реінжинірінг бізнесів-процесів), отримується ряд переваг перед звичайним текстовим описом, який має лише доповнювати процес автоматизованого проектування управлінських рішень. Застосування методології гіпертексту в інформаційно-аналітичній діяльності щодо адміністрування податків покликано дозволити вирішити наступні проблеми:

По-перше, за рахунок візуалізації моделі та придання їй „гіпертекстового” вигляду підвищується якість розробки, її продуктивність і швидкість в порівнянні із звичайною текстовою (лінійною).

По-друге, з'являється можливість комплексно описати предметну сферу, оптимізувати оргструктуру та процедури бізнес-процесів адміністрування податків, виключити непотрібні операції, підвищити гнучкість і ефективність системи контрольно-попереджувального моніторингу за обігом цих видів товарів, знизити витрати ресурсів людино/часу.

По-третє, використання BPR-технологій дозволяє автоматично згенерувати структуру бази даних (БД) та програмний код для великого переліку СУБД (систем управління базами даних) різних типів, легко документувати структуру БД. Далі, BPR – технології дозволяють ефективно маніпулювати структурами типових моделей – зливати і розщеплювати їх. Це дасть змогу, після розробки окремих бізнес-процесів функціонування виробництва та ринку конкретних товарів, адміністрування податків в конкретній сфері створити комплексний проект бюджетного супроводження суб'єкта підприємництва.

В економічній сфері існує декілька стандартів специфікації опису бізнес-процесів:

- IDEF – (ICAM – Integrated Computer Aided Manufacturing) та DEFinition) – визначення інтегрованої комп'ютеризації технології виробництва;
- CDIF – (CASE – Computer Aided System Engineering) – технологія автоматизованої розробки систем) та Data Interchange Format – формат обміну даними;
- PIF (Process Interchange Format & Framework) – формат і структура обміну процесами;
- PSL (Process Specification Language) – мова специфікації процесів.

Консорціумом WfMC запропонований також стандарт вищого рівня – WPDL (Workflow Process Definition Language) – мова опису workflow-процесів.

Створення архітектури інформаційної системи, а особливо комп'ютерної – складний і багатоступеневий процес. Він, як правило, містить фазу моделювання інформаційних потоків та моделі баз даних – специфікації структури даних і бізнес-правил (правил предметної сфери). Щодо останнього, то вони повинні бути узгоджені з чинним господарським, цивільним, податковим та іншим законодавством.

Моделювання є єдиним методом, що призначений забезпечити як точний аналіз, так і візуальне представлення альтернативних варіантів. Процес моделювання – це методика, що дозволяє досліджувати і представляти в рамках динамічної комп'ютерної моделі дії людей із застосування технологій, які використовуються у процесах реінжинірингу. Проведенні моделювання припускає здійснення чотирьох основних етапів: 1) побудова моделі, 2) запуск моделі, 3) аналіз показників ефективності, 4) оцінка альтернативних сценаріїв (варіантів прийняття управлінських рішень).

Реалізація моделювання базується на теорії реляційних баз даних і на методології IDEF, яка визначає стандарти термінології, що використовується при інформаційному моделюванні, і графічного зображення типових елементів на діаграмах. Сучасні CASE-засоби поєднують графічний інтерфейс Windows, інструменти для побудови діаграм бізнес-процесів, редактори для створення логічного і фізичного опису моделі даних і підтримку багатьох поширених реляційних СУБД (систем управління базами даних). За їх допомогою можна також створювати чи проводити зворотнє проектування (реінжиніринг) баз даних.

CASE-засоби автоматизують задачі, пов'язані з побудовою моделей, забезпечуючи семантичні стандарти, необхідні для гарантування правильності і несуперечності результатів. Це досягається застосуванням наступних складових методологій – IDEF0 (Integration Definition for Function Modeling), DFD (Data Flow Diagramming) і IDEF3, що дозволяють аналізувати бізнес-процеси відповідно із трьох ключових точок зору: з погляду функціональності системи, з погляду потоків інформації (документообігу) у системі, з погляду послідовності виконуваних робіт.

У рамках методології IDEF0 бізнес-процес подається у виді набору елементів-робіт, що взаємодіють між собою, а також показуються інформаційні, людські і виробничі ресурси, які потребує кожна робота. За допомогою функціонального моделювання можна провести прикладний системний аналіз певної діяльності: зосередившись на регулярно розв'язуваних (циклічних) завданнях чи задачах-функціях; на показниках їхнього правильного виконання; необхідних для цього ресурсах, результатах і вихідних матеріалах (сировина). Діаграми DFD описують потоки даних, дозволяючи простежити, яким чином відбувається обмін інформацією між бізнес-функціями в середині системи. Діаграми IDEF3 визначають черговість виконання подій та включають елементи логіки, що дозволяє моделювати й аналізувати альтернативні сценарії розвитку бізнесу-процесу.

Застосування даних методологій у ході побудови моделей бізнесів-процесів у виді ієрархії діаграм, забезпечує наочність і повноту їхнього відображення.

На початку моделювання пропонується застосовувати декомпозицію ділових процесів адміністрування податків при допомозі матриці-генератора за наступною схемою:

- Предметно-аналітична інформація щодо функціонування окремого бізнес-процесу (наприклад, виробництво підакцизних товарів, їх реалізація, і т.п.).
- Суб'єкти адміністрування податків у певній сфері обігу товарів.
- Організація управління визначеним бізнес-процесом щодо адміністрування податків у сфері обігу товарів.
- Інформаційне забезпечення зазначеного бізнес-процесу.
- Порядок організації внутрішнього та зовнішнього документо- та капіталообігу.
- Комунікаційне забезпечення документо- та капіталообігу.
- Нормативне регулювання вищезазначених процедур.
- Матеріально-технічне забезпечення процесів адміністрування податків у сфері обігу товарів.

Інтегрований CASE-пакет містить чотири основні компоненти:

1. Засіб централізованого зберігання всієї інформації про проект на протязі всього циклу (репозитарій). Репозитарій призначений забезпечувати інкрементний режим при введенні описів об'єктів, поширення дії нового чи скоректованого опису на інформаційний простір усього проекту, синхронізацію надходження інформації від різних користувачів, контроль інформації на коректність та повноту. Репозитарій є ядром інформаційного ресурсу – системою його метаданих, що забезпечує доступ до конкретної інформації через її систематизацію (класифікацію, рубрикацію, реєстри та стандартизацію формулювань). Формування репозитарію здійснюється за наступною принциповою моделлю – “тезаурус – онтологія – модель предметної сфери”.

2. Засоби введення, що призначені для включення даних (тезаурусу) у репозитарій, а також для організації взаємодії із CASE - пакетом. Ці засоби підтримують різні методології моделювання і використовуються на протязі всього циклу роботи над процесом різними категоріями розробників: аналітиками, проектувальниками, інженерами, адміністраторами і т.д.

3. Засоби аналізу, проектування і розробки – призначені для того, щоб забезпечити планування й аналіз різних описів, а також їхнього перетворення в процесі розробки.

4. Засоби виведення служать для документування, керування проектом і генерації програмних кодів.

Усі перераховані компоненти в сукупності підтримують графічні моделі, контролюють помилки, організують і підтримують репозитарій, підтримують процес проектування і розробки.

У контексті адміністрування податків можливі дві точки зору на модель інтегрованої автоматизованої інформаційної системи, і відповідно, два рівні моделі. Перший – логічний (точка зору користувача) – описує дані, задіяні в конкретному бізнес-процесі. Другий – фізичний, визначає представлення інформації в БД. Case-засоби об'єднують два рівні моделі їх у єдину діаграму, що має кілька рівнів представлення.

Традиційно процес побудови моделі інформаційної системи адміністрування податків складається з наступних кроків:

- визначення сутностей адміністрування податків;
- визначення залежностей між сутностями;
- завдання первинних і альтернативних ключів;
- визначення атрибутів сутностей;
- приведення моделі до необхідного рівня нормальної форми;
- перехід до фізичного опису моделі: призначення відповідностей ім'я сутності – ім'я таблиці, атрибут сутності – атрибут таблиці; завдання тригерів, процедур і обмежень;
- генерація бази даних.

У реляційній моделі бази даних всі дані представляються як факти про сутності і зв'язки. Наприклад, система адміністрування акцизного збору містить дані про сутності: “платник акцизного збору” і “марка акцизного збору”. Між сутностями визначаються функціональні зв'язки. Продовжуючи приклад можна зазначити, що між сутностями “платник акцизного збору” і “марка акцизного збору” визначається зв'язок “придбає”. Таким чином формується онтологія предметної сфери – експліцитна специфікація концептуалізації. Тобто, формально онтологія складається із термінів, організованих в таксономію, їх визначень і атрибутів, а також пов'язаних з ними аксіом і правил висновків. Простіше, онтологія – це база знань (БЗ) спеціального типу, які можуть “читатися” і розумітися, відчуватися від розробника і/чи абстрактно розділятися їх користувачами.

Перед здійсненням формального опису процесів адмініструванні податків, з метою з'ясування ознак інформаційної системи моделювання предметної сфери визначимося у деяких ключових поняттях:

Тезаурус – це словник, який відображує змістові зв'язки між словами чи іншими змістовними елементами даної мови і, відповідно, призначений для пошуку слів по їх змісту. Традиційний тезаурус складається із двох частин: списку слів і стійких словосполучень (категорій), згрупованих по змістовним (чи тематичним) рубрикам, і “ключа” – алфавітного словника, де для кожного слова вказані відповідні рубрики, тим самим визначені семантичні відносини, як ієрархічного (родового), так і неієрархічного (синоніми, антоніми, асоціації) типів.

Сутність – слугує для представлення набору (переліку, множини) реальних чи абстрактних об'єктів (відомостей про людей, місць, подій і т.п.), що мають загальні атрибути чи оціночні показники. Сутність визначає щось дане, відомості про яке зберігаються як формалізована інформація. У правовому аспекті сутності мають назву (іменники), наприклад “платник”, “виробник”, “державний службовець”, “продаж”. Сутність у ERwin звичайно описує три частини даних: атрибути, що є первинними ключами, неключові атрибути і тип сутності. Сутність, для зразку – “державний службовець” – може мати атрибути “ім'я”, “дата народження” і т.д. Екземпляри незалежної сутності можуть бути унікально ідентифіковані без визначення її зв'язків з іншими сутностями; залежна сутність, навпаки, не може бути унікально ідентифікована без визначення її зв'язків з іншими сутностями. Залежна сутність відображається, наприклад, в ERwin прямокутником із закругленими кутами.

Атрибут – це властивість об'єкта (сутності), що визначає його особливість (екземпляр). Атрибути поділяються на такі, що складають первинний ключ та неключові атрибути. Первинний ключ – це атрибут чи набір атрибутів, унікально ідентифікуючий екземпляр сутності. Якщо

кілька наборів атрибутів можуть унікально ідентифікувати сутність, то вибір одного з них здійснюється розроблювачем на підставі аналізу предметної сфери.

Зв'язок – це функціональна залежність між двома сутностями. Наприклад, “виробник” виготовляє “продукцію”. Якщо між деякими сутностями існує зв'язок, то факти з однієї сутності посилаються чи деяким чином зв'язані з фактами з іншої сутності. Підтримка несуперечності функціональних залежностей між сутностями називається посилальною цілісністю.

Формально опис процесів адмініструванні податків різними суб'єктами податкового процесу можна розглядати як комбінацію текстових чи графічних нотацій, елементи якого звичайно формулюються після здійснення системного аналізу предметної діяльності. Загальноприйнятим видом графічного зображення реляційної моделі даних діаграма бізнес-процесу. На такій діаграмі сутності зображуються прямокутниками, можливо, з'єднаними між собою лініями (зв'язками). Таке графічне представлення полегшує сприйняття структури бази даних у порівнянні з текстовим описом.

Основні етапи побудови діаграм за вимогами стандарту IDEF0:

1. Підготовка вихідних даних для моделювання:

- перелік функцій;
- перелік вхідних і вихідних параметрів моделі;
- перелік параметрів моделі, що є керуючими при виконанні функцій;
- перелік параметрів моделі, що є механізмами при виконанні функцій.

2. Розробка моделі. Послідовність розробки:

- визначення контексту моделі;
- визначення мети моделювання;
- визначення точки зору при моделюванні;
- побудова контекстної діаграми (рівень A-0);
- побудова діаграми верхнього рівня (A0);
- декомпозиція функцій і дуг діаграми верхнього рівня.

Основні етапи побудови логічної моделі бази даних за вимогами стандарту IDEF1X:

1. Підготовка вихідних даних для моделювання: перелік можливих сутностей; перелік можливих атрибутів сутностей.

2. Розробка моделі. Послідовність розробки: попереднє визначення сутностей і відносин між ними; попереднє визначення атрибутів сутностей; уточнення відносин між сутностями; виділення ключів; уточнення сутностей, відносин, атрибутів і ключів;

Розглянемо складові елементи мови опису, що застосовується в ER-діаграмах. В її основі лежить методологія структурного системного аналізу Гейна-Сарсона. На верхньому рівні система представлена так званою DFD (Data Flow Diagram) діаграмою.

Перша діаграма в ієрархії діаграм IDEF0 завжди зображує функціонування системи в цілому. Такі діаграми називаються контекстними

У залежності від складності і необхідності, при деталізації процесів верхнього рівня на нижньому, застосовується або їхня специфікація діаграмами DFD типу, або опис природними мовними засобами.

Необхідність подання у репозитарії інформаційних ресурсів моделі предметної сфери (МПС), саме як моделі, а не просто формального опису предметної сфери, сумнівів не викликає. Це означає, що компоненти МПС не просто символи понять сутностей і відносин між ними, але й мікромоделі зі своєю вмонтованою операційною (активною) семантикою і прагматикою. При відображенні в МПС фрагменту реальності часткова інформація про неї повинна автоматично доповнюватися висновками/обчисленнями, які переводять всі доступні знання та інформацію з імпліцитних в експліцитні.

Проблема в тому, що повноцінна модель МПС можлива тільки для сфер, знання про які достатньо формалізовані. На перший погляд податкова система будь-якої країни відповідає таким моделям, адже фінанси мають кількісні показники. Проте в нашій країні, де податкове законодавство та підзаконні нормативні акти розроблялися та розробляється фрагментарно, про

достатню формалізованість податкової системи говорити важко. Першим кроком достатньої формалізації повинен стати Податковий кодекс, поряд з Митним Кодексом та кодифікацією обов'язкових платежів.

У фінансовому праві далеко не кожне визначення подається формально, зокрема, через нормативну термінологію бухгалтерського обліку, а з тих що визначені – не для кожного вдається побудувати активну модель. Це пов'язано з намаганням суб'єктів підприємництва зробити так званій у теорії приватного права, “обхід закону”: адміністрування податків через їх планування шляхом введенні операцій не визначених у податковому законодавстві.

Однак комплекс понять існує для будь-якої сфери знань (що відображаються в інформаційних ресурсах), у протилежному випадку така сфера знань не існує як система. Завдання фінансово-правової інформатики, як науки – перш за все вирішити проблему понятійного апарату шляхом його опису в рамках прийнятих технологічних рішень. Тільки після цього можна здійснювати моделювання інформаційної системи предметної сфери. Таким чином, симетрично трикутнику “сутність – поняття – дані” визначається трикутник, що відображує співвідношення понять “модель предметної сфери – онтологія – тезаурус”. Саме множина таких взаємопов'язаних (а отже – системних) трикутників є основою побудови інтегрованого інформаційного простору фінансових правовідносин.

Висновки і перспективи розвитку напрямку. Модернізація податкових органів України із застосуванням нових комп'ютерних технологій можлива тільки при створенні системної моделі предметної області. Це дозволить створити цілісну картину адміністрування податків, що сприятиме не тільки підвищенню податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів, але і чіткій взаємодії як із платниками податків, так і із зацікавленими державними органами [6].

Застосування технології Workflow в діяльності податкової служби дозволить здійснити значний вплив на розвиток технологій адміністрування податків і надасть ряд можливостей для вирішення таких важливих проблем, як забезпечення співвідношення інтересів платників податків, суспільства та держави щодо процесів формування державних фінансів. Добросовісні платники податків отримають переваги за рахунок поліпшення якості податкового обслуговування, підвищення його оперативності. Вони матимуть змогу спрощеного доступу до консультативної, роз'яснювальної інформації щодо сплати податків та належного доброзичливого відношення працівників ДПС до потреб пересічного платника податків. З точки зору комплексу інтересів, виникає можливість, через підсилення контролю за своєчасністю та ефективністю виконання фінансових завдань, досягти співвідношення інтересів держави, суспільства, особи у їх податкових правовідносинах. До того ж при удосконаленні операційної діяльності податкової служби шляхом проведенні реорганізації за функціональним принципом на основі процесного підходу, тобто за допомогою підсилення управлінських ресурсів шляхом опису правил взаємодії окремих працівників підрозділів, досягається суттєве зменшення витрат ресурсів (людських, часу, фінансових тощо) на адміністрування податків та протидіяти податковій злочинності і корупції в ДПС.

Перспективними дослідженнями в даному напрямку є використання таких складових елементів workflow-технологій як BPR-системи в автоматизації діяльності з моделювання бізнес-процесів виявлення і попередження правопорушень у сфері обігу підакцизних товарів до найнижчого ступеня деталізації процедур та можливих сценаріїв їх реалізації. Додатковими результатами застосування BPR-засобів є можливість здійснення аналізу ефективності функціонування системи адміністрування податків, у контексті розподілу функціональних обов'язків та відповідальності працівників ДПС. Попри все, це досить прозора технологія, опанувати яку під силу неспеціалістам в галузі інформаційних технологій – юристам та економістам, які добре знають предметну базу, але не володіють знаннями у сфері комп'ютерного програмування.

Використана література

1. Workflow Management Coalition documentation: Glossary, 1996, The Workflow Reference Model, 1995, Workflow API Specification, 1995, Workflow Interoperability Specification, 1996, Process Definition Interchange Specification (draft), 1998. Details available via url / <http://www.wfmc.org>.
2. GIGA Group, Conference Proceedings, Business Process & Workflow, London, 22-24 October, 1997.

3. Азаров М.Я. Заява Державної податкової адміністрації України // Вісник податкової служби України. – 2001. – № 42. – С. 3.
4. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки. – Ірпінь, 2001 р.
5. Безрученко В.С. Проблеми організаційного проектування функціональної структури податкових органів // Науковий вісник. – 2002. – № 4 (18), – С. 100-103.
6. Мойсюк О.М. Бізнес-процеси адміністрування податків в контексті модернізації ДПС // Тези доповіді на НПК “Розвиток податкових відносин та модернізація податкової служби” (Ірпінь, 19.12.02).
7. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики. Монографія. /За ред. Р.А. Калюжного та В.О. Шамрая. – К.: АДПС України, 2002. 9,25 у.д.а.- 296 с.

В. ШКАРУПА, доктор юридичних наук, професор
Т. СУБІНА

УДК 383:681.3

ІНФОРМАТИКА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЯК ОБ’ЄКТ ПРАВОЗНАВСТВА

***Анотація.** Розглядаються деякі проблеми, які виникли у вітчизняному інформаційному праві у зв’язку з трансформаціями, пов’язаними з входженням України до світового інформаційного простору під впливом здобутків інформатики.*

***Ключові слова:** інформаційне право, інформаційне суспільство, інформатика.*

Повсюдне впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій створило нові, унікальні можливості для масового активного й ефективного розвитку знань людини та суспільства. Зазначене явище, як сфера суспільних відносин викликало інтерес і серед правознавців. Ґрунтовно вітчизняна українська правнича наука звернулася до даної проблематики тільки недавно. Це було пов’язано з ідеологічною догматикою, зокрема з тим, що в термінах – постіндустріалізм, інформаційне суспільство у марксистсько-ленінській філософії бачили альтернативу формаційним термінам – соціалістичне і комуністичне. У марксистсько-ленінській філософії поняття інформаційного суспільства не вважали традиційною формою просування до нього, воно розглядалося лише як найбільш оптимальний спосіб існування і розвитку кожної із сучасних та майбутніх формацій [1].

Інший підхід до сутності інформаційного суспільства виник у Західній філософії та соціології: на засадах ідеології постіндустріалізму. У контексті зазначеної ідеології серед сучасних українських вчених привертають увагу праці В. Брижко, В. Гавловського, А. Гальчинського, Р. Калюжного, В. Цимбалюка, М. Швеця та ряду інших. У даний час активно працюють у цьому напрямку російські вчені В. Іноземцев, Г. Артамонов, В. Копилов, І. Сигоян, С. Черемків та багато ін. Інтерес для правознавства становлять також філософські розробки А. Ракітова, зокрема, його праця “Філософія комп’ютерної революції” [1]. Незважаючи на відносну давність, ця праця залишається ґрунтовною та актуальною й нині на пострадянському просторі. На ідеях цієї праці базуються наукові розробки багатьох сучасних дослідників-правознавців. Нині саме з точки зору класичної кібернетики та постмодернізму, вони розглядають організаційно-правові проблеми інформаційного суспільства. Серед таких вітчизняних праць можна відзначити монографію “Вступ до інформаційної культури та інформаційного права” за загальною редакцією М. Швеця та Р. Калюжного [2].

Передумовою формування інформаційного суспільства, як зазначає В. Цимбалюк, стало усвідомлення стародавніми людьми інформації не тільки як таємниці, але й як промислової

власності – права власності (володіння, користування та розпорядження) щодо винаходів, ко-рисних моделей, промислових зразків, товарних знаків тощо, як результатів інтелектуальної (творчої) діяльності, які можуть бути використані чи використовуються для масового виробництва товарів (виду промислу) з метою їх продажу та отримання прибутків [3].

Актуальність з'ясування сутності інформаційного суспільства має важливе значення не тільки для усвідомлення її у культурологічному аспекті, але й у політичному, економічному і правовому. Сьогодні у вітчизняному правознавстві з'ясування сутності та змісту категорії “Інформаційне суспільство” повинно сприяти формуванню не тільки загальної культури народу України, суспільства, окремих індивідів, а й формуванню політичної, економічної та правової культури. Особливу увагу на усвідомлення сутності категорії “Інформаційне суспільство” слід звернути не тільки науковцям, але й тим, від кого залежить подальший поступ розвитку держави – менеджерам, управлінцям, державним діячам, представникам законодавчої та центральної виконавчої влади, керівникам органів місцевого самоврядування, інтелектуальній еліті, тим, від кого залежить формування та реалізація державної інформаційної політики, поступу країни до передових світових стандартів соціального прогресу, що формується завдяки здобуткам науково-технічного прогресу у сфері інформатики, комп'ютерної техніки, електронних засобів телекомунікації, зв'язку [4].

У цьому контексті можна говорити, що формується новий етап інформаційного суспільства – кібернетичне суспільство. Вважається, що перехід до кібернетичного суспільства супроводжується зростанням цілеспрямованих потоків інформації, переведенням її масиву на електронні носії, підвищенням вимог до її повноти, оперативності, вірогідності. Це надає користувачам, можливості забезпечення доступу до неї з будь-якого місця у будь-який час [5].

У кібернетичному суспільстві, порівняно з індустріальним суспільством, де усе спрямовано на виробництво і споживання речей, переважає кероване та цілеспрямоване виробництво суспільного інтелекту, знань, збільшення питомої частки розумової праці. У такому суспільстві від людини вимагається здатність до творчості, зростає попит на уміння одержувати знання, обробляти та використовувати їх із застосуванням надбань інформатики.

Фундаментального значення у кібернетичному суспільстві набуває переосмислення традиційних підходів щодо розвитку інформаційного суспільства: цілеспрямованого формування нової системи створення високоякісного і високотехнологічного інформаційно-освітнього середовища за участю держави. Не випадково, що у цьому контексті, інтенсивний розвиток сфери знань на основі інформаційних і телекомунікаційних технологій стає найважливішим національним пріоритетом розвинутих країн світу. Про це свідчить підписання 22.07.2000 р. Країнами G 8 Оскінавської хартії з глобального інформаційного суспільства.

Мета даної роботи – з'ясування сутності та змісту інформатики, як правового явища: у контекстах сфери суспільних відносин; науки і навчальної дисципліни.

При викладенні основного матеріалу пропонується звернути увагу на передісторію формування інформаційного суспільства на основі методології еволюції цивілізацій. В історії суттєві зміни відбувалися як етапи розвитку цивілізацій; в суспільних відносинах-через зміни в сфері обробки інформації. Наслідком подібних перетворень було набуття людським суспільством нової якості знань під впливом періодичного виникнення нових технологій їх передачі від покоління до покоління:

- Перший етап пов'язаний з винаходом писемності.
- Другий (середина XVI в.) – викликаний винаходом друкарства.
- Третій (кінець XIX в.) – обумовлений винаходом електрики, завдяки якому з'явилися телеграф, телефон, радіо, що дозволили оперативно передавати інформацію у обсязі можливостей зазначених технічних засобів.
- Четвертий етап (70-і рр. XX в.) – пов'язаний з винаходом мікропроцесорної техніки і появою персонального комп'ютера.

На мікропроцесорах, інтегральних схемах створюються комп'ютерні мережі, системи передачі даних (електронні інформаційні телекомунікації). Як період соціо-технічного прогресу

він визначається переходом від механічних і електричних засобів перетворення інформації до електронних.

- П'ятий етап (із середини 80-х рр. XX в.) – почалося кероване державою стимулювання розвитку інтелектуального потенціалу суспільства у сфері економіки знань з використанням електронної телекомунікації. Це, врешті-решт, стає головним чинником, що має і надалі визначати рівень та динаміку розвитку країн [6].

Комп'ютерний етап розвитку інформаційного суспільства відкриває широкі можливості для впливу на народи та владу, масове цілеспрямоване маніпулювання свідомістю та поведінкою людей у глобальному просторі. Беручи до уваги процес глобалізації телекомунікаційних мереж, що відбувається в світі, можливо припустити, що саме комп'ютерним технологіям буде відданий пріоритет у майбутньому [7].

Саме комп'ютерні технології нині виступили означеним засобом здобуття знань. Інформаційні ресурси на рівні знань усвідомлені зараз невід'ємною складовою суспільного прогресу, головною цінністю сучасної цивілізації. Все це зумовило формування у XX ст. нової науки – інформатики.

Поняття інформатика з'явилося і в законодавстві України. Так у ст. 31 закону “Про мови в Українській РСР” (від 28.10.1989, № 8312-XI) зазначено, що в нашій країні інформатика здійснюється на основі української та російської мови. Комп'ютери, які використовуються в роботі державних, партійних, громадських органів, науково-дослідних, конструкторських установ, засобів зв'язку, у сферах торгівлі, обліку, постачання, в закладах освіти й культури, повинні забезпечувати можливість працювати з україномовними і російськомовними текстами [8]. Термін інформатика вживається і у п. 12 ст. 92 Конституції України.

В той же час, вводячи поняття інформатики у термінологію публічного права, законодавець не дає його визначення. Враховуючи зазначене, увага була спрямована до наукових джерел.

У 1983 р. такі вчені як, В.С. Михалевич, Ю.М. Канигін, В.І. Гриценко запропонували визначення інформатики як комплексної інженерної дисципліни, що вивчає всі аспекти розробки, проектування, створення, оцінки, функціонування машинізованих (заснованих на ЕОМ) систем переробки інформації, їхнього застосування і впливу на різні області соціальної практики [9].

При цьому підкреслювалося, що поява даної наукової дисципліни обумовлена виникненням і поширенням нової технології збору, обробки, передачі інформації, на основі фіксації даних на машинних носіях. Інформатика пов'язувалася з інформаційними технологіями і комп'ютеризованими системами, що їх реалізують.

Серед інших дослідників питання щодо змісту інформатики розглядав А.А. Дородніцин. У тому же 1983 р. він запропонував у змісті інформатики зробити акцент на логіко-математичні й технічні (чисто прикладні) аспекти інформаційних систем і процесів з виділенням трьох “китів”, на яких тримається інформатика, як наука: техніка, алгоритм, програма [9].

Окремий напрямок наукової думки щодо трактувань інформатики пов'язаний з працями В.І. Сіфорова. Він зводить її до вчення про інформацію взагалі. При цьому була запропонована нова форма назви – інформологія. Цей напрямок, власне кажучи, розвиває теорію інформації К. Шенона, його вчення про джерела інформації, канали, шуми, кодування і т. д. [9]

Разом з тим, як зазначає В.А.Островський, не слід залишати поза увагою напрямок тлумачення поняття інформатики, викладений у роботах Є.С. Бернштейна і Ю.А. Шрейдера, які роблять акцент на змістовні сторони інформатики: співвідношення понять інформації і знання, специфіку їхніх функцій у суспільних системах [9].

Зазначені трактування інформатики не можна вважати вичерпними, оскільки вони залишають осторонь такий найважливіший аспект інформаційного процесу, як практичне використання інформації у якості знань на основі використання електронно-обчислювальних комп'ютерних технологій.

Інформатика, як наука, визначила такий комплексний соціо-технічний інститут як інформатизація. Щодо цього, на освітньому рівні, в українському суспільстві основна увага приділяється формуванню та розвитку інтелектуального потенціалу нації за допомогою здобутків інформа-

тики. У зазначеному контексті спостерігається також удосконалення форм і змісту навчального процесу через впровадження комп'ютерних методів навчання. У перспективі це дасть можливість вирішувати багато питань даного напрямку інформатики як навчальної дисципліни. У цьому розумінні інформатика, як комплексна наука, покликана сприяти напрацюванню модульних організацій навчання з використанням комп'ютерних технологій, які призначені саме для відокремлення тематичних і змістовних блоків будь яких навчальних курсів, зручних для підготовки матеріалів та самостійного вивчення предмета. Серед завдань інформатики, як основи інформатизації освіти – індивідуалізація навчання, організація систематичного контролю знань, можливість врахування психофізіологічних особливостей кожного, хто навчається тощо.

Результатами інформатизації освіти мають бути: постійне підвищення інформаційної культури кожної людини (комп'ютерної освіченості); розвиток змісту, методів і засобів навчання до рівня світових стандартів; скорочення терміну та підвищення якості навчання і тренування на всіх рівнях підготовки кадрів; інтеграція навчальної, дослідницької та виробничої діяльності; удосконалення управління освітою; кадрове забезпечення усіх напрямів інформатизації України шляхом спеціалізації підготовки відповідних фахівців [10].

Щодо можливостей інформатики. На конференції із безпеки інформаційних систем у Мадриді, генеральний директор однієї з корпорацій сказав, що фахівець з інформатики – це людина з дуже розвинутим розумом, і якщо вона одержима якою-небудь ідеєю, вона здатна зробити воістину гідне Макіавеллі [11].

Важливим для України змістом інформатизації освіти є організація державних і приватних центрів масового навчання населення новим спеціальностям, з урахуванням вимог міжнародних стандартів щодо кадрового забезпечення усіх напрямів формування інформаційного суспільства (для підготовки відповідних фахівців). Для цього потрібна організаційно-правова підтримка щодо створення навчального середовища на основі комп'ютеризованих робочих місць, розвиток системи індивідуального безперервного навчання на основі автоматизованих навчальних курсів та систем, інтелектуальних комп'ютерних і дистанційних технологій навчання [10]. А це можливо при формуванні відповідного напрямку розвитку інформатики як науки.

Інформатика, як наука, активно сприяє підвищенню ефективності наукових досліджень у різних галузях знань. Створюються потужні автоматизовані системи наукової інформації. Для цього повинні бути створені й нові організаційно-правові умови комп'ютеризації, математизації не тільки технічних, а й природничих та гуманітарних наук, входження у світову інформаційну мережу нових баз даних та знань, формування в майбутньому “об’єднаного” (чи “колективного”) світового інтелекту.

На законодавчому рівні в Україні визначено, що провідна роль щодо впровадження здобутків інформатики належить створенню відповідного правового простору [10]. Інформатизація вітчизняної юридичної науки дасть змогу підвищити практичну віддачу, прискорити інтеграцію у світову правову науку. Зазначене можна розглядати як аргументи на користь того, що інформатика стає основою формування такого напрямку суспільних відносин, як інформатизація правової сфери. Щодо цього формується напрямок наукових досліджень – права інформатики.

Інформатизацію, як соціо-технічне явище також можна розглядати, як об’єкт правознавства, як практичну основу формування інформаційного суспільства, яке також можна розглядати у колі науково-практичних інтересів юридичної науки. Серед організаційно-правових проблем інформаційне суспільство пропонує розглядати його ознаки у контексті наступних чинників, зокрема зазначених Копиловим В.А.:

- персональний комп'ютер, підключений до трансграничних інформаційних мереж, входить у кожен будинок і у кожна родину;
- виникають нові форми і види діяльності в інформаційних мережах, так би мовити, діяльності „не виходячи з будинку”: робота і торгівля в мережах, відпочинок у мережах, творчість і розваги в мережах, медицина в мережах і багато чого іншого;
- кожен член суспільства має можливість вчасно й оперативно одержувати за допомогою трансграничних інформаційних мереж повну і достовірну інформацію будь-якого виду і при-

значення з будь-якої держави, знаходячись при цьому практично в будь-якій частині географічного простору;

- надається унікальна можливість оперативної, практично миттєвої комунікації кожного члена суспільства, як з кожним так і кожного з усіма разом, а також і окремих груп населення з державними і суспільними структурами не залежно від місця проживання на Земній кулі;

- трансформується діяльність засобів масової інформації за формами створення і поширення інформації: вони інтегруються з інформаційними мережами цифрового телебачення. Формується нове середовище – мультмедіа, у якому поряд з “комп’ютерною” інформацією поширюються також традиційні за змістом засоби масової інформації;

- зникають географічні та геометричні кордони держав у рамках інформаційних мереж.

У розвинутих країнах інтелектуальна еліта розглядає можливості інформаційного суспільства як ключ до розвитку та формування нового суспільства в XXI столітті, як виклик політикам, бізнесменам, державам, міжнародному співтовариству. У суспільстві усвідомлюється, що розробка і реалізація в країнах програм входження в інформаційне суспільство є однією із першочергових задач, від рішення якої залежить майбутнє XXI століття.

Щодо взаємозв’язку права та інформатики.

Інформатика у такому її науковому напрямку як правова інформатика, сьогодні вже сприяє покращенню правотворчого процесу. У цьому аспекті привертають увагу дослідження українських вчених, зокрема, В.Цимбалюка [2]. Для покращення правового забезпечення формування інформаційного суспільства пропонуються можливості інформатики. Використовуючи їх юристи мають можливість використання порівняльно-правових досліджень у напрямку наближення законодавства України до кращих світових стандартів: систематизації та кодифікації законодавства; удосконалення методології аналітико-синтетичної переробки інформації та розробки технології прогностичних досліджень щодо перспектив нормативно-правового врегулювання суспільних відносин [13].

Загальні висновки щодо проведеного дослідження можна зробити наступні:

1. Формування інформаційного суспільства можливо тільки тоді, коли це стане справою всього народу в цілому і кожного громадянина. Реалізувати це можна за допомогою таких здобутків інформатики як Інтернет, шляхом залучення до діалогу усіх бажаючих та зацікавлених кожного. Значні, великомасштабні заходи реалізації програм входження в інформаційне суспільство можна починати тоді, коли можливості цього суспільства будуть мати відповідний інтелектуальний потенціал, а також будуть зрозумілими для всіх, чи принаймні для більшості членів суспільства.

2. Сприятливі цьому повинні і право, правове регулювання суспільних відносин. У процесі формування правового забезпечення розвитку інформаційного суспільства необхідно прагнути до використання всіх переваг, що впливають із принципово нових технічних і технологічних можливостей інформатики як науки, для індивідуумів та їх співтовариств. На рівні окремої людини мова йде про правове забезпечення реалізації сподівань щодо високоякісних і доступних інформаційних послуг, доступних для більшості населення. На рівні регіону і країни – максимальне використання творчого і культурного потенціалу, у тому числі за допомогою розвитку мультимедійних засобів і наповнення їх відповідним змістом.

3. Наступна важлива умова формування інформаційного суспільства – підтримка його ідеї широкими масами населення. Для досягнення цього потрібна на державному рівні організація роз’яснювальної роботи щодо особливостей, переваг і проблем, розвиток відкритого демократичного діалогу між усіма групами населення, залучення громадських формувань.

4. У ході наукових досліджень однією з неодмінних умов успішного формування інформаційного суспільства є розвиток інформатики як напрямку комплексних наукових досліджень. ***На сучасному етапі формування кіберцивілізації інформатику пропонується розглядати як науку про інформатизацію – множинну взаємопов’язаних організаційних, правових соціально-економічних, науково-технічних процесів, які спрямовані на створення умов для задово-***

лення інформаційних потреб та інтересів людини і суспільства на основі комп'ютерних інформаційних систем, у тому числі засобів електронної телекомунікації.

5. Представляється необхідним створення на рівні законодавства умов для проведення і швидкого впровадження результатів наукових досліджень у галузі інформатики, зокрема перспективних комп'ютерних технологій в усі сфери діяльності, з урахуванням потреб ринку на рівні інноваційних проєктів. Рішення цієї задачі можливе в рамках спеціальної програми розвитку інформатики для потреб інформаційного суспільства, що передбачає доступність в електронній формі актуалізованої наукової, правової, комерційної, ділової та іншої інформації на рівні ринку знань.

Серед напрямків подальшого розвитку наукових досліджень у правознавстві, в межах інформаційного права, можна визначити дослідження таких юридично-технічних норм як технічні стандарти, які набувають особливого значення в умовах формування глобального інформаційного суспільства. Вони є передумовою масового використання електронних засобів комунікації й комп'ютерних інформаційних технологій. Щодо цього необхідно нормативно-правове забезпечення зближення національних і міжнародних стандартів з обов'язковим дотриманням принципу варіативності при їхньому впровадженні.

Як один із напрямків інформаційного права як науки, можна розглядати формування засад правової інформатики як навчальної дисципліни. Це сприятиме реалізації потреб та інтересів громадян щодо правової інформації. Вирішення цього завдання повинно знаходити відображення на рівні науково пропозицій органам влади, що обґрунтовані вченими, а також різним асоціаціям, громадським об'єднанням, засобам масової інформації й іншим соціальним структурам, що мають значний вплив на суспільну думку. Сучасні комп'ютерні інформаційні технології дозволяють реалізувати ідею інтерактивної взаємодії громадян з зазначеними вище структурами.

Розвиток інформаційного суспільства сприяє створенню нових видів зайнятості, що потребує спеціальної підготовки і перепідготовки кадрів. У цих умовах необхідна спеціальна освітня політика, наукова розробка і здійснення якої повинні здійснюватися зусиллями органів державної влади, і під її керівництвом, разом з керівниками підприємств, професійними об'єднаннями, освітніми установами, консультантами і т.д. На рівні державної політики необхідно провести адаптацію існуючих курсів підготовки фахівців до вимог глобальної кіберцивілізації. Провідне завдання організаційно-правового забезпечення щодо цього – створити умови для мотивації використання нових інформаційних технологій в освіті. Мультимедії, як засіб дистанційного навчання, покликані налагодити систему “навчання навчаючих”, забезпечити прийнятний рівень оплати за використання інформаційних баз знань і комунікаційних мереж для освітніх установ, учнів і викладачів.

Дуже актуальним є розвиток ефективної міжнародної кооперації в усіх напрямках формування кіберсуспільства. Шлях просування до глобальної кіберцивілізації повинен визначатися при участі органів влади, залученням нею до цього об'єднань професіоналів – інформатиків: серед інженерів, економістів, юристів, їх міжнародних організацій, представників комерційної сфери, всіх зацікавлених груп населення кожної країни. Важлива роль в цьому належить організаційно-правовому забезпеченню координації різноманітної діяльності щодо розвитку інформаційного суспільства і науковому аналізу його впливу на різні сфери життя.

При формуванні юридичного простору щодо інформації необхідно зрозуміти, що головна мета побудови інформаційного суспільства – поліпшення життя людей, їх максимальна самореалізація. Це може бути досягнуто лише при дотриманні ключового принципу організації – будь-який розвиток повинен спиратися не на об'єкти, а на людей.

Висновок

Сутність кіберсуспільства як чергового етапу розвитку інформаційного суспільства полягає у стимулюванні державами формування нової інфраструктури для людей, що забезпечує ефективний розвиток електронно – цифрових (комп'ютерних) засобів масової телекомунікації, формування інформаційних ресурсів, підготовки інформаційних продуктів, надання інформа-

ційних послуг, створення єдиного інформаційного простору країни, його інтеграції у світовий інформаційний простір.

У науково обґрунтованому правовому забезпеченні індивідуальної та масової мотивації доступу до кращих здобутків кіберцивілізації полягає основна мета правознавства, у тому числі інформаційного права як науки і навчальної дисципліни. Великі надії щодо цього покладаються на правову інформатику – комплексний науково-практичний напрямок щодо системної інформатизації правотворчого та правозастосовного процесів.

Використана література

1. Ракитов А.Н. Философия компьютерной революции. – М: Политиздат. 1991, – 287 с.
2. Інформаційна культура та інформаційне право / За ред. М.Я. Швеця та Р.А. Калюжного. – Ужгород: ПА. 2003.
3. Цимбалюк В. Інформація як об'єкт культурного усвідомлення та пізнання в суспільних відносинах. // “Правова інформатика”. – 2/2004. – С. 24.
4. Швець М., Калюжний Р., Цимбалюк В., Гавловський В., Брижко В. Україна на шляху до Інформаційного суспільства // “Правова інформатика”. – 1/2003. – С. 92.
5. Онисимова Л. Проблемы и грани сотрудничества специализированных и общедоступных библиотек в библиотечно-информационном обслуживании людей с ограничениями в жизнедеятельности / http://www.gpntb.ru/win/inter_events/crimea2003/trud/tom3/posl/Doc21.HTML.
6. Інформатика: Підручник / Під. ред. проф. Н.Макаровой. – М.:Фінанси і статистика, 2000. – 758 с.
7. Ковалевський В.О. Інформаційний потенціал суспільства / <http://www.kovalevsky.webs.com.ua>.
8. Закон України “Про мови в Українській РСР” від 28.10.1989 (№8312-XI) – К.: Парламентське видавництво. 2003.
9. Острейковский В.А. Информатика: Учеб. для вузов. – М.: Высш. шк. 2000. – 511 с.
10. Постанова Верховної Ради України “Про Концепцію Національної програми інформатизації” (Закон України від 4.02.1998 р. № 75/98-ВР) // Відомості Верховної Ради України. – 1998, – № 27.
11. Информационная безопасность в условиях информатизации общества / <http://www.ase.moldnet.md/~osa/Publication/pubru06.html>
12. Копылов В.А. Информационное право: Учебное пособие. – М.: Юристь, 1997. – 472 с.
13. Базанов Ю., Швець М. До питання створення матриці для порівняння інформаційного законодавства // “Правова інформатика”. – 2/2004. – С. 28-33.

Н.НОВИЦЬКА, провідний фахівець з наукової діяльності
НДЦ ПО Національна академія ДПС України

УДК 347.1:378.14

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ІНФОРМАТИКИ ЯК НАУКИ ТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Анотація. Висвітлюються окремі питання щодо формування правової інформатики як науки та актуальність проблеми викладання у вищих навчальних закладах України спеціального курсу „Правова інформатика”.

Ключові слова: правова інформатика, комп'ютерні інформаційні технології, інформаційне забезпечення, інформаційна база.

У сучасному світі вже важко собі уявити роботу будь-якого спеціаліста без застосування комп'ютерної техніки, а особливо без персонального комп'ютера. Саме використання в щоденній роботі ПК, дозволяє скоротити час виконання підготовчої, пошукової роботи, час для прийняття управлінських рішень, тим самим забезпечуючи високу ефективність та якість роботи.

Мета статті – окреслення основних питань щодо формування правової інформатики як науки, визначення та висвітлення актуальних питань викладання у вищих навчальних закладах

України нового курсу – “Правова інформатика”. Зазначена дисципліна є відображенням нової комплексної однойменної науки. Як і будь яке нове соціальне явище правова інформатика потребує як наукового обґрунтування та дослідження, так і вивчення її основ студентами на рівні навчальної дисципліни. Саме перспективність використання у майбутньому спеціалістами можливостей комп’ютерних інформаційних систем, автоматизованих пошукових та довідкових правових систем, використання електронних баз даних правової інформації, як важливої складової роботи бухгалтера, юриста, економіста та інших викликає необхідність введення правової інформатики як обов’язкової навчальної дисципліни. На сучасному рівні розвитку правових, економічних, господарських та інших відносин правовими знаннями повинні володіти не тільки юристи, а і спеціалісти інших професій. Не можемо собі уявити бухгалтера чи державного службовця, який у своїй щоденній діяльності не користується законодавчими актами, яких в останній час приймається велика кількість. Прослідкувати через засоби масової інформації зміни до законодавства досить складно, а накопичувати всі ці зміни на паперових носіях майже неможливо. Тому, саме використання сучасних комп’ютерних інформаційних технологій дає можливість успішно вирішувати поставлені завдання. Інформаційні комп’ютерні технології мають забезпечити можливість застосування потужного аналітичного апарату задля ефективного обслуговування підтримки прийняття рішень у поточній діяльності як державних органів, так і суб’єктів господарювання, а також здійснення ними узгодженої за інтересами стратегічної та тактичної фінансової діяльності [6].

Правова інформатика, як наука зародилася в Україні зовсім недавно – у 80 – 90 роках ХХ століття. Серед вітчизняних досліджень виділяють праці М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного, В.С. Цимбалюка, В.М. Брижко, І.О. Здеби, В.А. Саницького. Значний вплив на формування вітчизняної правової інформатики мають праці В.М. Глушкова, а також російських вчених О.А. Гаврилова, Н.С. Польового, Г.Г. Абрамкіна, В.С. Кудрявцева.

Абрамкін Г.Г. зазначає, що використання комп’ютерних інформаційних технологій, інформаційних систем та телекомунікаційних мереж дає можливість підвищити ефективність прийняття рішень за рахунок можливості аналізу великої кількості інформації одночасно, автоматичної обробки даних та можливості візуального сприйняття електронних таблиць, графіків, діаграм, витрачаючи при цьому мінімум часу на їх підготовку [1].

Останнім часом у пресі з’явилося багато публікацій присвячених проблематиці збереження інформації, комп’ютерній злочинності, правовому забезпеченню електронної пошти та запровадження інституту електронного документообігу. В той же час, майже не зустрічається публікацій у яких висвітлюються проблеми підготовки спеціалістів, які б мали основи знань з правової інформатики та вміли б користуватися комп’ютерними інформаційними системами, у тому числі такими, що створені та успішно використовуються в Україні. На даний час спеціалісти такого профілю у вузах не готуються, і це негативно впливає на процес інформатизації суспільства. В підготовці спеціалістів різних юридичних, економічних, управлінських професій правова інформатика повинна зайняти відповідне чільне місце.

Економісти, юристи, управлінці кожного дня приймають рішення, які потребують збирання, використання, обробки та аналізу великого масиву правової інформації, вміння швидко зорієнтуватися та вибрати необхідні відомості. Виходячи з цього, одним з основних завдань навчального курсу “Правова інформатика” є формування у майбутніх спеціалістів чіткого уявлення про переваги автоматизованої обробки інформації, автоматизованого її пошуку та прийняття управлінських рішень.

Як приклад можемо навести цілий ряд видів практичної діяльності, що вже значно розширюють можливості, полегшують, зменшують час та підвищують ефективність інтелектуальної діяльності під час роботи з великими обсягами інформації, зокрема з використанням АІС “Законодавство”, “Термінологія законодавства”:

- автоматична обробка даних;
- пошук нормативних актів, відомчих документів за заданими параметрами;

- тематичний пошук літератури у бібліографічній базі даних (за автором, за назвою, за ключовим словом, за датою, за контекстом, за видавництвом);
- ведення електронного блокноту (планування роботи на день, місяць, рік, сортування та пошук спеціальних записів, завдань, номерів телефонів,);
- автоматична підготовка звітів, сортування даних за певними параметрами та категоріями;
- створення автоматизованих картотек та робота з ними у режимі пошуку даних;
- підготовка документів за допомогою текстового процесора;
- використання електронних таблиць діаграм графіків у щоденній діяльності та для унаочнення цифрових статистичних даних;
- передача великої кількості інформації за допомогою телекомунікаційних систем на великі відстані [8, 10].

Аналізуючи практичну діяльність можна відмітити, що для здійснення ефективної діяльності економістами, юристами, управлінцями при підготовці рішення обробляється велика кількість статистичних, правових та інших різноманітних даних або оцінюється об'єкт за різноманітними параметрами. А тому ці дані повинні бути об'єктивними та оперативними.

Автоматизоване забезпечення необхідною правовою інформацією управлінців звільняє їх від технічної роботи пов'язаної із збиранням, обробкою та аналізом цієї інформації, і дає їм змогу займатися творчою працею, розробляти і застосовувати нові методи управління [9].

Виходячи із зазначених вище міркувань можна відмітити, що з розвитком інформаційних систем правова інформатика виділилась як самостійна наука та дисципліна. Вона синтезує в собі знання таких наук як інформатика та право. Підтвердженням цьому може бути:

1. Цілі та завдання що вирішуються правовою інформатикою комплексно формуються з різних галузей юридичної науки. При цьому правова інформатика намагається вирішити питання, які не розв'язуються жодною з юридичних наук самостійно.

2. Для вирішення проблем права за допомогою інформатики створюється система спеціалізованих наукових установ, які проводять цільові дослідження. Наприклад, у складі АПрН України створено Науково-дослідний центр правової інформатики.

3. Правова інформатика дозволяє поєднати дослідження правової сфери юристами математиками, програмістами, інженерами у єдину цілісну систему.

Хочеться звернути увагу на визначення сутності змісту правової інформатики. Російський вчений О.А. Гаврилов дає наступне визначення правової інформатики: *“це міждисциплінарна галузь знань про закономірності та особливості інформаційних процесів у сфері юридичної діяльності, про їх автоматизацію, про принципи побудови і методик використання автоматизованих інформаційних систем, які створюються для вдосконалення та підвищення ефективності юридичної діяльності й розв'язання правових задач на базі комплексного використання теорії та методології правових наук, засобів і методів математики, інформатики та логіки”* [3].

У журналі “Правова інформатика” член-кореспондент АПрН України М.Я. Швець виніс на обговорення кінцевий варіант визначення терміна “правова інформатика”: *“Правова інформатика може визначатися як наукова галузь, що вивчає закономірності інформаційних процесів, проблем створення, впровадження й ефективного функціонування комп'ютеризованих систем правової інформації і вироблення рішень, інакше кажучи – це галузь дослідження проблем системної інформатизації законотворчої, нормотворчої, правозастосовної, правоохоронної, судової та правоосвітньої діяльності”* [11].

Кандидат юридичних наук В.М. Брижко вважає, що правова інформатика – *“це наука про нормативно-правове упорядкування інформаційних відносин та інформаційну діяльність щодо створення і використання інформаційних структур і процесів, отримання, відображення, збереження, обробки та поширення інформаційних ресурсів за умов збільшення інтелектуалізації інформаційних технологій та телекомунікаційних систем.”* [2].

Порівняння цих визначень дозволяє стверджувати про змістовність формулювання поданого О.А. Гавриловим. У визначенні правової інформатики В.М. Брижко спостерігаєть взаємозв'язок предмету правової інформатики з предметом інформаційного права як науки.

Сукупність загальних та окремих питань теорії та практики використання здобутків математики, інформатики та кібернетики у галузі юридичної діяльності складає основу предмету правової інформатики – наукової дисципліни, яка розробляє загальні методологічні основи математизації та кібернетизації юридичних наук, юридичної діяльності що суттєво відрізняється від традиційних юридичних наук міждисциплінарними зв'язками та функціями [7].

Мета курсу “Правова інформатика” полягає у тому, щоб дати студентам вищих навчальних закладів (майбутнім юристам, економістам, управлінцям) необхідні знання про фундаментальні положення інформатики та навчити на практиці застосовувати методи інформатики у юридичній діяльності, про методіку постановки та реалізації задач на ПК, аналіз і використання пакетів прикладних програм за фахом, методи організації правових знань на ПК, методичні принципи використання Автоматизованих систем управління в інформаційному забезпеченні повсякденної юридичної діяльності.

При формуванні курсу дисципліни “Правова інформатика” необхідно зосередити увагу на тих проблемах, з якими в щоденній практиці зустрічаються спеціалісти різних професій. Вона покликана вирішувати наступні важливі задачі:

- активна участь у створенні правової держави, шляхом забезпечення умов для доступності кожного члена суспільства до всієї сукупності нормативних правових актів, вільного одержання правової інформації у потрібній формі та у потрібний момент;
- розробка наукових та організаційно-правових основ запровадження автоматизованих робочих місць юристів на рівні інтелектуальних та консультативних інформаційних систем;
- дослідження та розробка теоретичних основ, принципів побудови та практики використання автоматизованих інформаційних систем та комплексів для вирішення управлінських задач у різних галузях діяльності, відповідно до чинного законодавства;
- розробка окремих методик розв'язання правових завдань на основі використання ідей, засобів та методів математики, логіки, інформатики, кібернетики та суміжних з ними наук;
- створення автоматизованих навчальних систем, розробка теоретичних і методологічних проблем дистанційної підготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів;
- підготовка спеціалістів за новою спеціальністю – “правова інформатика”;
- інтелектуалізація діяльності державних органів, підвищення ефективності роботи управлінців на основі оперативного доступу до автоматизованих баз даних правової інформації.

В Україні розробка та впровадження навчального курсу “Правова інформатика” знаходиться у стадії формування та розвитку. Виникає необхідність розробки, на основі авторських програм, навчально-методичного забезпечення. У цьому контексті існує потреба визначення кола питань, які повинні стати науковою основою структури “Правової інформатики” як навчальної дисципліни.

Виходячи із зазначеного кола питань, а також з аналізу публікацій щодо висвітлення питань правової інформатики можна запропонувати наступну структуру правової інформатики як науки та навчальної дисципліни.

Як багато інших галузей знань, правова інформатика ділиться на загальну і особливу частини. До загальної частини можна включити слідує інститути(теми вивчення та викладання):

1. Поняття правової інформатики.
2. Взаємозв'язок інформатики з теорією права, інформаційним правом та ін. галузями права.
3. Методологія правової інформатики та її вплив на методологію права.
4. Огляд законодавства у сфері інформатизації в Україні.
5. Державна політика у сфері інформатизації.
6. Шляхи вдосконалення та розвитку теоретичних основ науки правової інформатики та практичного впровадження досягнень в життя.

Зазначені теми на рівні навчальної дисципліни дадуть можливість студентам опанувати загальні засади створення системи правової інформації, зрозуміти поняття єдиного інформаційного простору, методологію та методи дослідження даної галузі науки, ознайомити студентів з основами політики держави у сфері інформатизації та формування інформаційного суспільства.

При викладанні курсу студентам необхідно дати не тільки теоретичні науково-обґрунтовані основи правової інформатики, а і сформувані практичні навички використання автоматизованих інформаційних систем у подальшій професійній діяльності. Тому, в особливій частині пропонуються інститути щодо дослідження шляхів і завдань застосування комп'ютерних технологій у різних сферах і напрямках державно-правового регулювання суспільних відносин та прийняття управлінських рішень. Виходячи з кола питань передбачених загальною частиною та враховуючи специфіку правової інформатики як галузі досліджень правової науки сформулюємо основні напрями інформатизації правової сфери в Україні:

1. Системна інформатизація законотворчої діяльності.
2. Тезаурус EUROVOC.
3. Системна інформатизація діяльності правоохоронних та ін. органів державного управління.
4. Інформаційні системи та технології в судочинстві.
5. Фінансово-правова та податкова інформатика [6].

Саме перераховані питання повинні бути покладені в основу структури правової інформатики як навчальної дисципліни. Знання з правової інформатики роблять можливим впровадження і розвиток нових форм навчання різних юридичних дисциплін, дають можливість удосконалення просвітницької методики та використання нових навчальних технічних засобів навчання. Враховуючи зазначене, з методичної точки зору викладання правової інформатики як спеціальної дисципліни доцільно ввести на першому курсі після освоєння студентами курсів “Основи інформатики” та “Інформаційна культура”.

Підсумовуючи, можна зазначити про необхідність, в найближчому майбутньому, введення спеціальної юридичної дисципліни “Правова інформатика” в навчальні плани всіх вищих учбових закладів, особливо тих, які спеціалізуються на юридичній, управлінській та економічній спрямованості.

Використана література

1. Абрамкин Г. Роль правовой информатики в подготовке специалистов юридического профиля // www.aeli.altai.ru.
2. Брижко В. До питання щодо гуманітарної інформатизації // “Правова інформатика”. – 1/2003. – С. 14.
3. Гаврилов О. Курс правовой информатики: Учебник для вузов. – М.: НОРМА-ИНФРА, 2000. – 432 с.
4. e – будущее и информационное право: Монографія / Под ред. Р.А. Калюжного и Н.Я. Швеца. – К.: „Интеграл”, 2002. – 264 с.
5. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики. Монографія / За ред. Р.А. Калюжного та В.О. Шамрая. – К.: АДПС України, 2002. – 296 с.
6. Мельник П., Попович В., Цимбалюк В. Щодо проблем правової інформатики у фінансовій сфері // “Правова інформатика”. – 2/2004. – С.11
7. Правова інформатика: системна інформатизація законотворчої, правозастосовчої, правоохоронної, судочинної та првоосвітньої діяльності в Україні: Монографія / За ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного. – Ужгород: ІВА, 2003. – 168 с.
8. Севастьянов В., Швець М., Дорогих С. Інформаційно-пошукова система „Законодавство”: Посібник. – К.: ІВА, 2002. – 103 с.
9. Твердохліб М.Г. Інформаційне забезпечення менеджменту: Навч. посібник. – Вид. 2-е доповнене та перероблене. – К.: КНЕУ, 2002. – 224 с.
10. Швець М., Севастьянов В., Дорогих С. Інформаційно-пошукова система “Термінологія законодавства”: Посібник. К.: НДЦ ПІ АПрНУ, 2002. – 25с.
11. Швець М. До питання визначення терміна “правова інформатика” // “Правова інформатика”. – 2/2004. – С. 89.

ЦИМБАЛЮК В.С., кандидат юридичних наук,
лауреат Премії імені Ярослава Мудрого

УДК 008+347(477)+001(477)

ІНТЕГРАЦІЯ КІБЕРНЕТИЧНОЇ ТА ПРАВОВОЇ МЕТОДОЛОГІЇ ЩОДО УСВІДОМЛЕННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ АСПЕКТІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. Розглядаються окремі питання щодо інформаційної культури в контексті модернізації державного управління та перспектив теорії інформаційного права та правової інформатики.

Ключові слова: цивілізація, інформаційна культура, інформаційне право та правова інформатика.

Для визначення суттєвих ознак суспільних інформаційних відносин, як об'єкта наукового дослідження, у тому числі правознавства та управління соціальними системами з використанням здобутків інформатики (соціальної кібернетики), пропонується з'ясування на методологічному рівні цивілізаційного аспекту такого соціального явища, як інформаційна культура.

Актуальність зазначеного зумовлена тим, що нині в Україні, як і в багатьох інших країнах активно здійснюється формування державної інформаційної політики, як провідного фактору модернізаційних процесів державного управління. Відповідно, як і будь-які суспільно значимі соціальні відносини, це знаходить відображення у публічному праві. При його формуванні, з метою уникнення можливих недоліків, пропонуються визначити науково-методологічні засади щодо усвідомлення окремих цивілізаційних аспектів інформаційної культури на змістовному рівні. Щодо цього слід визначити загальнонаукові методологічні засади. Умовно їх можна розділити на три ієрархічні рівні:

1. З'ясування провідних методологічних принципів формування і співвідношення понять у різних галузях науки та узагальнення їх до рівня системно-інтегрованого світогляду (індивідуального чи суспільного).

2. Визначення методологічного базису предметного напрямку дослідження.

3. Методи рішення завдань, які впливають з гносеології специфічної, конкретної сфери суспільних відносин.

У цій роботі пропонується квінтесенція дослідження: коротке викладення основних положень, які повинні відіграти, переважно, методологічну роль щодо з'ясування проблематики формування загальних теоретичних положень правового регулювання суспільних інформаційних відносин (як чинника інформатизації) та формування у перспективі (зокрема на рівні положень теорії інформаційного права та правової інформатики) системно інтегрованої індивідуальної та суспільної інформаційної культури (кіберкультури). Дослідження пропонується почати з третього рівня методологічних засад, що зазначені вище.

На рівні методів розв'язання завдань, які впливають з гносеології конкретної специфічної сфери суспільних відносин умовно можна зазначити, що у соціологічному та семантичному контексті поняття "культура" тісно переплітається з окремими аспектами змісту поняття "цивілізація". Як свідчать дослідження науково-теоретичної літератури, співвідношення зазначених понять є наріжним каменем у культурології.

Існує думка, що, як і поняття "культура", поняття "цивілізація" відноситься до багатозначних та багатофункціональних. Досить часто вони дослідниками розглядаються за сутністю та змістом як тотожні, складаючи синонімічний ряд "культура" – "цивілізація" – "суспільство". Також до цього ряду приєднують категорію "людство". Зокрема, таку думку підтримує російський дослідник Бестужев-Лада І.В. у своїй книзі "Альтернативная цивилизация" [1, – С. 15].

Проблеми співвідношення цих та інших понять пронизують зміст книг "Теория культуры" [7] російських науковців Оганова А.А. та Хангельдієвої І.Г. Вони зазначають, що "культурологія", "культура", "цивілізація", "духовність", "типологія культури", "ментальність" та ін.

нерідко трактуються не тільки на побутовому, але й на науковому рівнях у різних народів далеко не однозначно, з великим семантичним розвоєм, інколи навіть діаметрально протилежно.

Наприклад, у ряді національних мов (і відповідно в науковій та публіцистичній літературі) не розрізняють поняття “культура” та “цивілізація” не тільки на філологічному, але й на культурологічному рівні. Так, у французькій мові поняття “культура” та “цивілізація” виступають у якості синонімів.

У деяких наукових джерелах досить часто зазначені поняття розглядаються як нетотожні за змістом. У таких випадках – поняття “культура” орієнтується на духовну складову, а поняття “цивілізація” – на матеріальну. В основному подібної точки зору дотримувалися представники німецької і частково російської наукової традиції (доктрини).

На рівні визначення методологічного базису предметного напрямку, складовою якого є виділені поняття, проведені дослідження свідчать, що у трактуванні співвідношення сутності культури та цивілізації існують три основні тенденції: ототожнення, протиставлення і часткове взаємопроникнення.

Існує припущення, що різність підходів може мати серйозні юридико-когнітологічні (а отже і соціальні) проблеми, які негативно можуть знайти відображення як у державному управлінні, так і у міжнародному праві. Наприклад, у таких сферах як реалізація державної інформаційної політики щодо засобів масової інформації, засобів електронної телекомунікації (інформатизації, зв'язку) та національної інформаційної безпеки, які екстраполюються на відповідні сфери міжнародної інформаційної діяльності.

У кожній зазначеній сфері поняття “цивілізація” може вживатися як більш загальне, чи як вужче, через яке здійснюється порівняльна оцінка стану (рівня) минулого суспільства у змісті найвищої стадії (епохи, ери) його розвитку. Щодо техніки правотворення передбачається недоцільним використання термінів-синонімів на засадах аргументації щодо дефіциту понять в одній мові, або надання одному ж і тому поняттю (чи категорії) „специфічних”, відмінних за змістом галузевих дефініцій. Щодо цього відомо, що у науковій думці різних народів давно застосовується запозичення форм сутностей з інших мов, але з наповненням їх новим змістом. Тим самим створюється національна термінологія. При виході поняття на міжнародний рівень суспільних відносин може виникати колізія тлумачення правових норм (через розбіжності змісту понять). Особливо це відчувається у міжнародних відносинах, зокрема, при необхідності вибору норм судового вирішення різних юридичних казусів у сфері міжнародної інформаційної діяльності, чи наданні правової допомоги між державами по цивільним або кримінальним справам.

До того ж слід зазначити, що у філософсько-правовому чи у кримінологічному розумінні, в межах одної цивілізації можна розглядати протиставлення таких соціальних явищ, як культура та антикультура чи субкультура. Отже, правознавству слід з'ясувати сутність та зміст поняття цивілізації на міждисциплінарному рівні.

Для з'ясування загально методологічних принципів формування співвідношень понять культура та цивілізація в науці та узагальнення їх до рівня світогляду (індивідуального чи суспільного) пропонується наступне:

- намаганням поставити знак рівності чи відмінності між поняттями культура та цивілізація є підстави, вони обумовлені рисами подібності, які впливають із їх соціальної природи;
- ні культура, ні цивілізація на планеті Земля не можуть існувати поза людською природою, яка складається з ряду “людина – спільноти людей – суспільство – людство”;
- цивілізація і культура – результат людської діяльності, вони не притаманні фізиці буття, вони, по суті, є штучним середовищем людського буття;
- цивілізація і культура є результат задоволення потреб людини, але в одному випадку переважно матеріальних, а в іншому – духовних;
- цивілізація і культура є різними сторонами суспільного життя.

Гносеологічно поняття “цивілізація” має латинське коріння. У першооснові воно асоціювалося зі змістом таких слів, як громадянський (цивільний) чи державний (відношення до громадян, суспільства, держави Стародавнього Риму). Вважається, що сучасне поняття цивілізації

виникло у XVIII столітті, у Франції. Його введення у наукову термінологію пов'язуються з ім'ям Гольбаха. Сьогодні існує ряд змістовних визначень сутності цивілізації. Для прикладу, зазначимо наступні: синонім культури; рівень і ступінь суспільного розвитку; епоха, що слідує за варварством (чи то попереднім історичним періодом життя людей, які не усвідомлювали духовно себе, як спільноту); період виникнення та деградації, занепаду культури; ступінь панування людини і суспільства над дикою природою через штучно створені засоби праці, засоби виробництва; форма соціальної орієнтовної організації (упорядкування світу), заснована на пріоритеті розвитку нових технологій.

Для з'ясування як сучасного предмету дослідження правознавства, політології та теорії управління соціальними системами на методологічному рівні найбільш вагомим можна вважати останнє визначення сутності цивілізації. У зв'язку із зазначеною проблематикою, за основу цивілізаційного підходу апіорі можна визначити наступні постулати. Система гуманітарної досвідченості чи освіти передбачає набуття цілісних знань про соціокультурний розвиток людства як множини різнорівневих макроцивілізацій. Тобто історична макроцивілізація складається з регіональних цивілізацій, сьогодні це, як правило, цивілізації окремих континентів (наприклад, європейська цивілізація (західноєвропейська чи східноєвропейська цивілізація), азіатська цивілізація, євро-азійська цивілізація тощо). Регіональні цивілізації формуються під впливом домінування окремої мікроцивілізації (цивілізації окремих народів). На певних історичних етапах мікроцивілізації формуються автономно, але під впливом здобутків науково-технічного прогресу (наприклад, щодо глобалізації технологій комунікації чи інфраструктури) вони технологічно інтегруються з більш розвинутими мікроцивілізаціями.

Розуміння зазначеного підходу покликано стати важливим чинником гуманітарного знання, як гуманітарія так і технократа, оскільки без загального бачення генетики культури суспільства у цивілізаційному аспекті стає неможливим системне усвідомлення окремих феноменів культури, у тому числі культури будь-якої науки. При цьому не є суттєвим якої науки конкретно. Кожна наука має свою історію, гінезу, генетику – вчення про закономірності спадковості чи мінливості свого об'єкта (предмета). Все це знаходить відображення і у онтології – множині емпіричного матеріалу на основі якого формується теорія, наука, їх методологія.

Вивчення історії будь-якої науки потребує того, щоб людина мала уявлення про розвиток та інваріантні показники як окремих цивілізаційних систем (регіональних, на зразок, євроатлантичної, азіатської, африканської, чи мікроцивілізації – окремої країни, народу, нації, етносу тощо), так і загальнолюдської цивілізації в цілому (макроцивілізації).

Історія світової цивілізації вже має обов'язкову складову сучасної гуманітарної освіти. У навчальних закладах, починаючи з початкових класів загальноосвітньої школи і закінчуючи вищою школою, незалежно від того гуманітарна це, технічна, чи інша освіта, історію різних цивілізацій вивчають у горизонтальних зрізах (стадійна парадигма), поділяючи на ери, епохи тощо. Не виняток з цього і вивчення історії держави і права в юридичних закладах.

Щодо сутності цивілізаційно-культурної єдності можна розглядати думки Ю.В. Павленко, про те, що *“розгляд основних концепцій соціокультурного розвитку людства підводить до висновку про те, що адекватне осмислення останнього сьогодні вже неможливе на базі самої лише стадійної парадигми. На одному щаблі еволюції, як правило, існує два чи більше типів соціокультурних систем із притаманними їм специфічними тенденціями й напрямками подальшого руху”* [8, – С. 13.]. На основі цієї парадигми пропонується і дослідження культури інформаційних правовідносин, як вертикалі, що пронизує горизонтальні зрізи цивілізацій.

Методологічна основа теорії цивілізаційного підходу визначається через наступні постулати (адаптовані положення системного підходу): стадійність (визначення меж стадій, чи то за хронологічним, чи то за територіальним чи іншим множинним чинником), полілінійність та унікальність розвитку людства (чинники, що визначають особливість, відмінність правовідносин щодо їх предмету).

На зазначених методологічних положеннях можна визначити сутність такого соціального явища, якому можна присвоїти умовну назву – кіберцивілізація, що виникла на межі третього

тисячоліття. Щодо кіберцивілізації сьогодні чітко визначились основні проблеми людства і сценарії подальшого розвитку Земної цивілізації (глобальної цивілізації). Набирають темп процеси самоорганізації нового етапу розвитку культури цієї цивілізації, рівня розвитку суспільства (людства) щодо інформації за допомогою комп'ютерних засобів глобальної телекомунікації.

Умовно можна визначити сутність кіберцивілізації у горизонтальному зрізі через зв'язок з новими означеними категоріями сутності інформаційного суспільства: ноосфера, іоносфера, кіберпростір (віртуальний простір, електронний простір), кіберсуспільство – управління глобальними соціальними процесами через кіберпростір.

Багатьма дослідниками у всьому світі визначається, що соціо-технічні чинники сучасного глобального суспільства поступово стають і можуть у подальшому стати ще ширше своєрідними критеріями сценарію м'якого виходу з планетарної кризи, яка завершила розвиток індустріальної та постіндустріальної цивілізації на Землі. У глобальному часовому вимірі індустріальна цивілізація почалася у VII столітті і завершила своє існування у першій половині XX століття. Друга половина XX століття знаменувалася формуванням постіндустріалізму. Рубіж XX і XXI століть знаменувався формуванням інформаційного суспільства, яке поступово у планетарному масштабі формує засади нового свого етапу розвитку – кіберцивілізації.

Враховуючи нормативну невизначеність щодо поняття “цивілізація” пропонуються наступні авторські підходи щодо його сутності та змісту у процесі ряду “інформаційна цивілізація – кіберцивілізація”. **Глобальна інформаційна цивілізація – це умовно визначений за певними критеріями здобутків науково-технічного прогресу у сфері кібернетики, особливо її провідної складової інформатики, рівень розвитку Глобального суспільства (світового співтовариства).** Глобальна інформаційна цивілізація визначається зростанням ролі інформації, як продукту соціальної діяльності людей, за якісними показниками якої вимірюється рівень загальної культури суспільства: щодо здатності виробляти, сприймати і раціонально застосовувати дані, відомості, знання, інтелект окремої людини чи суспільства для задоволення конкретних інформаційних потреб, інтересів конкретних суб'єктів суспільних відносин, забезпечення їх духовної та матеріальної життєдіяльності, у тому числі як чинників інформаційної безпеки людини, суспільства, держави, світового співтовариства (складових національної та міжнародної безпеки).

Орієнтовні параметри формування глобальної кіберцивілізації на сьогодні визначені у Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства, укладеній країнами “Великої вісімки” (G8) 22 липня 2000 року.

Поряд з глобальною інформаційною цивілізацією можуть формуватися і локальні. **Локальна (регіональна) інформаційна цивілізація – це рівень розвитку інформаційного суспільства в окремих регіонах (континентах, окремих країнах) відповідно до параметрів визначених на глобальному рівні міжнародним співтовариством.**

Рівень локальних інформаційних цивілізацій визначається у порівнянні зі стандартами глобальної цивілізації щодо зростання ролі інформації, як продукту соціальної діяльності людей, за якісними оцінками якої вимірюється рівень загальної культури локального суспільства щодо здатності виробляти, сприймати і раціонально застосовувати дані, відомості, знання для потреб своєї життєдіяльності.

На рівні локальних інформаційних цивілізацій можна сьогодні зазначити наступні: найбільш розвинута – інформаційна цивілізація США; менш розвинуті – країни Західної Європи, Японія, Сінгапур; інформаційні цивілізації, що динамічно розвиваються – країни Азії (Індія, Китай тощо); мало розвинуті (переважно – Африка, Латинська Америка, Східна Європа).

Як зазначалося, рубіж XX і XXI століття знаменувався переходом світової цивілізації від індустріального, через короткий період постіндустріального, до інформаційного суспільства. Розглянемо сутність інформаційної цивілізації у контексті Європейської континентальної доктрини інформаційного суспільства. Такий підхід в першу чергу визначається тим, що в Україні послідовно здійснюється інтеграція у Євросоюз та інші Європейські структури.

У 1993 році Комісією Європейського Союзу було офіційно проголошено поступ Європи до **інформаційного суспільства – суспільства, в якому діяльність людей здійснюється на**

основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій та технологій зв'язку [3, – С. 3].

Отже, з точки зору визначених методологічних засад усвідомлення сутності новітніх цивілізаційних суспільних інформаційних відносин (культурологічного, герменевтичного та юридико-когнітологічного підходів) до зазначеного змісту (формулювання) більш коректним буде застосування такої категорії, як кіберцивілізація. Введення цієї категорії дозволить більш рельєфно усвідомити сутність сучасного періоду розвитку глобального суспільства, глобальних соціальних стандартів міжнародного співтовариства на чиннику такого системо-утворюючого соціо-технологічного явища як глобальні засоби електронної телекомунікації (на зразок Інтернет).

Кіберцивілізація – це рівень розвитку інформаційного суспільства, в якому діяльність людей здійснюється на основі керованого певними соціумами використання послуг, що надаються за допомогою кібернетичних (комп'ютерних) інформаційних технологій та технологій глобального електронного (комп'ютерного) зв'язку.

Сутність кіберцивілізації можна подати у філософсько-правовому аспекті через визначення позитивних та негативних проявів правовідносин (у контексті парадигми “культура-антикультура) наступним чином.

З числа позитивних здобутків сучасної кіберцивілізації можна визначити наступні:

- зростання можливості швидко (у масштабі реального часу) здійснювати електронні інформаційні зв'язки (телекомунікацію) між людьми на різних континентах для задоволення їх інтелектуальних потреб, інтересів;
- зростання можливості та здатності людей швидко у великому обсязі сприймати, обробляти і зберігати комп'ютерну інформацію на компактних (малогабаритних) технічних засобах (магнітних та лазерних дисках, дискетах, чіпах, у віртуальному просторі) основою яких є персональні комп'ютери;
- об'єднання (інтеграція) різних глобальних технологій електронної телекомунікації за допомогою засобів теле-, радіо-, електронно-обчислювальної (комп'ютерної) техніки.

В той же час, закономірно визначені позитивні соціальні явища кіберцивілізації **супроводжують і негативні (антикультурні):**

- зростання можливості швидкого перехоплення, витоку, перекручення, знищення персоналізованої комп'ютерної інформації яка є, або потенційно може бути соціально значима на транскордонному рівні (загрози приватності особи: у сфері прав та свобод людини, громадянина – “прозорість” людини для суспільства, держави, порушення права інтелектуальної власності, чи авторського права);
- використання технічних засобів і технологій комп'ютерної інформації в антисоціальній діяльності на глобальному рівні (загрози суспільству, державам, людству):
 - а) у військовій сфері – кібер-війни, як складові інформаційних (психологічних, пропагандистських) війн між країнами та антисоціальними організаціями (зокрема терористичними) з завданням матеріальної шкоди супротивникам;
 - б) у політичній та геополітичній сфері – спеціальні інформаційні операції з використанням різних засобів масової інформації, особливо через Інтернет, завданням ідеологічної, психологічної шкоди супротивникам;
 - в) у економічній сфері – економічне шпигунство (у тому числі через Інтернет) тощо.

Як узагальнення щодо негативного прояву кіберцивілізації можна зазначити, що створюється загроза інформаційної безпеки окремої держави, групи держав, регіонам, а також безпечному існуванню окремих людей їх соціальних утворень (сім'ї, родини, різним організаціям), позитивним соціо-культурним устоям (культурним соціальним стандартам).

Для того щоб зрозуміти зміст кіберцивілізації її генезис слід розглядати через історію (онтологію) розвитку інформаційної культури у вертикальному зрізі горизонтальних цивілізацій (суспільної організації первіснообщинного, аграрного, індустріального промислу): технологій об'єктивного вираження спілкування між людьми у соціологічному, культурологічному та правовому змістах, що становить окремий зріз наукових досліджень.

Щодо правового змісту кіберцивілізації, то слід зазначити, що правовідносини в умовах її формування мають традиційні публічно-правову та приватно-правову сутності (природу), особливість (парадигма) їх полягає у новітніх засобах та технологіях суспільної інформаційної діяльності, яка все більше і більше, по мірі розширення глобалізації кіберпростору обтяжується міжнародною складовою.

Ґрунтовні дослідження щодо цього знайшли відображення у ряді монографій ряду наукових установ за кордоном і в нашій країні, у тому числі тих які вийшли у світ під егідою досліджень у Науково-дослідному центрі правової інформатики Академії правових наук України. Частково перелік їх подається у списку літератури.

Використана література

1. Бестужев-Лада И.В. Альтернативная цивилизация. – М.: “ВЛАДОС”, 1998.
2. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права. Монографія / За ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного. – Ужгород: ІВА, 2003.
3. Європа на шляху до інформаційного суспільства. Матеріали Європейської Комісії 1994-1995 рр. – К. Держкомзв’язку та інформатизації України, 2000.
4. Е-будущее и информационное право / За ред Р.А. Калюжного и Н.Я. Швеца. – К.: “Интеграл”, 2002.
5. Інформатизація, право, управління (організаційно-правові питання). Монографія / За заг.ред. Швеця М.Я., Крупчана О.Д. – К.: НДЦ правової інформатики АПрН України, 2002.
6. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики. Монографія / За ред. Р.А. Калюжного та В.О. Шамрая. – К.: АДПС України, 2002.
7. Оганова А.А. та Хангельдиевої І.Г. Теория культуры. – М.: “ФАИР-ПРЕСС”. 2001.
8. Павленко Ю.В. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства: Навч. посібник / Відп. ред. С. Кримський. – К.: “Либідь”, 1996.
9. Правова інформатика: система інформатизація законотворчої, правозастосовсовчої, правоохоронної, судочинної та правоосвітньої діяльності в Україні. Монографія / За ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного. – Ужгород: ІВА, 2003.

О. БАЗАНОВ, бакалавр,

науковий співробітник НДЦПІ АПрН України;

В. БРИЖКО, кандидат юридичних наук,

заслужений винахідник республіки

УДК 342.721:681.302

ДО ПИТАННЯ РЕЄСТРАЦІЇ, ІДЕНТИФІКАЦІЇ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ТА ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Анотація. Розглядаються питання впровадження ідентифікаційного номера у контексті державного управління та захисту персональних даних людини.

Ключові слова: державне управління, інформаційне право та правова інформатика.

Проблема підвищення ефективності державного управління, зменшення фінансових витрат, ресурсів часу за допомогою персональних ідентифікаційних номерів (далі – ідентифікаційний номер) та, одночасно, забезпечення захисту персональних даних потребує досить ретельної уваги до себе, поперед усього з точки зору змісту таких понять, як ідентифікація даних та персональні дані, ідентифікаційний номер та його застосування.

Як зазначається у статті 2 проекту Закону України “Про захист персональних даних”: *ідентифікація персональних даних* - це встановлення тотожності певної фізичної особи відомостям про неї, які визначають її особистість” й далі – “*персональні дані* - окремі відомості про фізичну особу чи сукупність таких відомостей, що ідентифікована або така, що може бути ідентифікованою” [1]. Ідентифікованою вважається особа, чия особистість визначається прямо чи опосередковано, зокрема, через ідентифікаційний номер або один чи декілька елементів фізичної, фізіологічної, психічної, економічної, культурної або соціальної тотожності.

Проте, що є насправді ідентифікаційним номером, – задає питання український дослідник Р.Романов, – чому його введено і які наслідки це може мати? Далі справедливо зазначає, що без нього не виплатять зарплату або пенсію, відмовлять у прийомі на роботу, не дадуть соціальні субсидії... Набір цифр у певній послідовності, за яким “стоїть” конкретна особа, визначається уповноваженим на те органом державної влади й у наш час є необхідною умовою доступу громадян до сфери послуг, що забезпечує нам існування та життєдіяльність, а також функціонування суспільства та гнучке і оперативне державне управління.

Ідентифікаційний номер побудовано не як випадковий набір цифр. Знаючи порядок його формування, можна отримати конкретну інформацію про особу. Так, перші п’ять цифр означають дату народження людини. Відлік ведеться починаючи від 1 січня 1900 року. Таким чином число 00001 означає, що людина народилася 1 січня 1900 року. Наступні чотири цифри – порядковий номер людини серед тих, хто народився в один день. Дев’ятий знак означає статеву приналежність. Парне число – чоловічу, непарне – жіночу. Нарешті остання цифра ідентифікаційного номера – контрольне число. Принцип та порядок його застосування визначається державною податковою адміністрацією та не розголошується, з метою захисту від підробок [2].

У тому вигляді, що зараз існує в Україні, номер є лише видимою частиною ідентифікації осіб, яка, можна вважати, прямує від запровадження його у сфері оподаткування до створення ідентифікаційної системи держави на базі посвідчення особи.

Безперечно, що ефективна робота органів державної влади та органів місцевого самоврядування відповідає інтересам суспільства та забезпеченню прав та основних свобод людини. За рахунок допомоги ідентифікаційних номерів відбувається процес регулювання відносин з боку держави, збираються податки, здійснюється виплата пенсій, забезпечується законотворча, правозастосовна та судочинна діяльність, освіта, охорона здоров’я, підтримується механізм державного управління тощо. Й хоча ідентифікаційні номери виникли задовго до початку автоматизованої обробки даних (реєстри населення), побудова ринкових умов життя потребують раціоналізації різноманітних адміністративних картотек, реєстрів та баз даних. У час розвитку інформатизації, що підвищує інтелектуальний зміст праці та спрощує все більш складні умови життя, присвоєння ідентифікаційного номера кожному громадянину надає переваги та економить ресурси.

В світовій практиці відомі два основних виду ідентифікаційних номерів: універсальний (багатоцільовий) та не універсальний (вузькоспеціалізований) ідентифікатори.

Універсальний ідентифікатор призначений для його використання як для адміністративних цілей, так і в інтересах приватного сектора. Один і той же номер може бути податковим номером, номером соціального забезпечення, номером паспорта, посвідчення водія автотранспортного засобу і в той же самий час номером доступу до товарів та послуг у приватному секторі. Такий ідентифікаційний номер базується на принципі адміністративного поєднання.

Не універсальний ідентифікаційний номер має обмежене використання. Він може застосовуватися лише для однієї адміністративної мети: управління реєстром платників податків, визначення права на соціальну допомогу, встановлення особи власника паспорта або іншого посвідчення тощо. В такому разі персональні дані будуть розміщено у окремих базах даних, для їх наступного використання тільки у означених законом цілях.

Проте, практичне застосування ідентифікаційних номерів не є беззастережним питанням ні в країнах, що вже мають досвід запровадження багатоцільових (універсальних) ідентифікаторів, так й країнах, які не вважають за потрібне їх введення.

1. Міжнародно-правові підходи

У міжнародно-правових документах відсутні положення, які безпосередньо стосуються регулювання суспільних інформаційних відносин щодо ідентифікаційних номерів. Європейська Конвенція “Про права людини та основні свободи” 1950 р. [3] та Конвенція Ради Європи № 108 “Про захист осіб у зв’язку із автоматизованою обробкою персональних даних” 1981 р. [4] не обумовлюють означене. Щодо документів Євросоюзу, то у Директиві 95/46/ЄС [5] є тільки згадування про “ідентифікаційний код”, а Директива 97/66/ЄС щодо телекомунікацій [6] та Директива 96/9/ЄС щодо баз даних [7] не звертаються до цього.

Проте положення Конвенції “Про права людини та основні свободи” 1950 р. безпосередньо стосуються використання ідентифікаційних номерів. Це знаходить пояснення у тому, що несанкціоноване застосування ідентифікаційних номерів органами державної влади, організаціями, установами, підприємствами та іншими суб’єктами інформаційних відносин з певною метою може порушити права будь-якої особи в контексті п.1 статті 8 Європейської Конвенції 1950 р., яка визначає: “*Кожна має право на повагу його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції*”. Європейський Суд та Європейська Комісія розглядають цю Конвенцію як діючий документ, який призваний вирішувати вказані проблеми. Тобто, захист персональних даних за умов використання ідентифікаційних номерів вважається обома органами як право, що підпадає під дію статті 8 Європейської Конвенції 1950 р.

Щодо Конвенції РЄ № 108 та зазначених директив Євросоюзу, то не викликає сумнівів, що основні принципи, встановлені ними діють як засоби контролю за можливим використанням ідентифікаційних номерів. Такий підхід базується на тому, що ідентифікаційні номери тісно пов’язані з доступом до баз даних та обробкою, зокрема, персональних даних. Навіть звичайний серійний номер-ідентифікатор може надати можливість доступу до баз даних різного цільового призначення та забезпечити збирання, ознайомлення, відбір та узагальнення персональних даних. При цьому можливим є несанкціоноване створення та розповсюдження викривленого портрету особи або його використання у не визначених законодавством цілях.

Застосовуючи положення Конвенції РЄ № 108 про захист персональних даних до ідентифікаційних номерів, можна дійти наступних висновків:

- ідентифікаційні номери підпадають під визначення персональних даних, що міститься у п. а) статті 2 Конвенції № 108, згідно якої: “*персональні дані*” означають будь-яку інформацію, яка стосується конкретно визначеної особи або особи, що може бути конкретно визначеною”. Це підтверджується змістом частині 2 п.(а) статті 2 Директиви 95/46/ЄС, розробленої у розвиток Конвенції № 108, яка визначає, що “*особою, яку можна визначити, є така, яка може бути визначеною прямо чи непрямо, зокрема, за допомогою ідентифікаційного коду або одного чи більше факторів, притаманних фізичним, фізіологічним, розумовим, економічним, культурним чи соціальним аспектам її особистості*”. Тобто, ідентифікаційний номер – це персональні дані;

- користувачі даних мають можливість довідуватися про ідентифікаційний номер від його власника чесним та законним шляхом у відповідності до вимог п. а) статті 5 Конвенції: “*Персональні дані, що піддаються автоматизованій обробці: а) отримують та обробляють сумлінно та законно*”. Це означає про необхідність звертатися до власника ідентифікаційного номера з проханням використання його персональних даних або діяти згідно норм закону;

- ідентифікаційний номер не може бути використаний іншим шляхом чи для інших цілей, ніж це було заздалегідь обумовлено, що визначається у п. б) статті 5 Конвенції № 108: “*Персональні дані, що піддаються автоматизованій обробці: б) зберігаються для визначених і законних цілей та не використовуються у спосіб, несумісний з цими цілями*”. З метою дотримання зазначеного принципу у разі запровадженні універсального ідентифікаційного номера необхідно вирішувати питання визначення у законі сфери застосування та цілей його використання. Без цього запровадження універсального ідентифікаційного номера не буде відповідати нормам міжнародних стандартів. Щодо вузькоспеціалізованого ідентифікаційного номера, то його запровадження та можливості використання для збирання персональних даних також повинно бути визначені правовим актом;

- персональні дані щодо відповідного ідентифікаційного номера мають складені таким чином, щоб не містили у собі занадто багато відомостей про людину, про що йдеться у п. с) статті 5 Конвенції № 108: *“Персональні дані, що піддаються автоматизованій обробці: с) мають бути адекватними, відповідними і не надмірними з точки зору цілей, для яких вони зберігаються”*;

- зміни у персональних даних щодо відповідного ідентифікаційного номера мають бути точними, про що йдеться у п. d) статті 5 Конвенції № 108: *“Персональні дані, що піддаються автоматизованій обробці: мають бути точними та у разі необхідності мають поновлюватися”*;

- необхідно ідентифікаційний номер застосовуватися обмежено до окремих категорій даних, які означені у статті 6 Конвенції № 108: *“Персональні дані, що свідчать про расову приналежність, політичні, релігійні чи інші переконання, а також дані, що стосуються здоров'я або статевого життя, не можуть піддаватися автоматизованій обробці, якщо внутрішнє законодавство не забезпечує відповідних гарантій. Це правило застосовується також до персональних даних, що стосуються засудження у кримінальному порядку”*;

- ідентифікаційний номер має зберігатися в таємниці, щоб уникнути несанкціонованого доступу до персональних даних (стаття 7 Конвенції № 108);

- власнику ідентифікаційного номера повинно бути забезпечено право доступу, виправлення та знищення даних, закодованих у його числовому наборі, а також – право доступу до бази персональних даних, що пов'язані з ідентифікаційним номером (стаття 8 Конвенції № 108).

У розвиток положень Конвенції РЄ № 108 Комітет міністрів Ради Європи прийняв Рекомендації № R (86)1 щодо соціального забезпечення. Рекомендації передбачають, що запровадження та використання номера ідентифікації людини має супроводжуватися адекватними засобами захисту. У пояснювальному меморандумі до Рекомендації звертається увага на те, що незважаючи на попередні задуми про використання номера в сфері соціального забезпечення, він швидко може перетворитися на універсальний номер. Тому універсальні ідентифікатори не повинні вводитися таємно та потребують правових гарантій їх захисту.

2. Національні підходи

Те, що запровадження та використання ідентифікаційних номерів пов'язано із питанням захисту персональних даних підтверджується зокрема посиланням на них, що містяться в певних національних законах про захист даних. Наприклад, у французькому та норвезькому законодавстві є спеціальні норми, що стосуються ідентифікаторів. Розділ 18 французького Закону “Про інформатику, картотеки та свободи” від 6 січня 1978 року передбачає, що використання ідентифікаційного номера для обробки номінативної (особистої) інформації може здійснюватися лише з дозволу та за наявності відповідних висновків Національної комісії з інформатики. Починаючи з 1978 року Комісія зробила понад п'ятнадцять позитивних висновків стосовно використання номера. Виходячи з практики інтерпретації розділу 18 Закону Комісія намагається обмежити тлумачення слова “використання”. Комісія дійшла висновку, що просте звернення до національного реєстру, навіть коли номер не встановлено (наприклад, звірення даних), підпадає під дію норм, викладених у розділі 18, а тому такі дії можливі лише з дозволу Комісії.

У Данії законодавством про захист даних, яке регламентує використання приватних реєстрів, передбачено, що ідентифікаційні номери можуть зберігатися приватними органами, якщо це безпосередньо передбачено законом, або якщо сама особа дала свою згоду, і за умови, що такі дані необхідні для задоволення законних потреб.

Зв'язок між питанням захисту персональних даних та ідентифікаційними номерами існує навіть за умови відсутності спеціальних посилань на те, що спеціальні органи повинні втручатися у справи, коли ідентифікатори спричинюють виникненню проблем, що стосуються захисту даних. Так, у Швеції відсутність нормативних положень, що забороняють чи обмежують застосування ідентифікаційних номерів, не створює перешкод для реалізації Управлінням інформаційного інспекторату своїх повноважень у випадку, якщо посадові особи проводять звірення інформації баз даних за допомогою ідентифікаційних номерів. Закон Швеції “Про захист даних” передбачає, що для проведення таких дій необхідно попередньо отримати дозвіл Управ-

ління, яке, відповідно до параграфа 1 розділу 6 закону “Про інформацію”, має право обумовити умови та порядок застосування ідентифікаційних номерів при роботі з базами даних або може взагалі заборонити їх використання. Проте, у Австрії, Ісландії і Люксембурзі посадові особи, відповідальні за питання захисту даних, висловили свою готовність надати поліції можливості для використання ідентифікаційних номерів.

Окрім законодавства щодо захисту даних, нормативні акти, на підставі яких використовують ідентифікаційні номери, можуть також містити в собі певні правові гарантії захисту стосовно користування їми, визначати повноваження осіб та органів щодо їх застосування. Прикладом є країни, що мають законодавство, яке регулює використання загальних реєстрів населення (Данія, Норвегія, Нідерланди), або які ввели вузькоспеціалізовані ідентифікаційні номери (Португалія, Швейцарія). В Іспанії Декретом № 196/76 із доповненнями, внесеними Декретом № 1245/1985, створено правову базу для регулювання відносин, пов'язаних із національним посвідченням особи, що включає в себе ідентифікаційний номер. Стаття 6 передбачає, що “*приватне життя має поважатися*” при використанні посвідчень державними органами, включаючи встановлення особи, що проводиться міністерством внутрішніх справ, яке відповідає за питання, що стосуються національного посвідчення особи.

У таблиці* надані деякі відомості щодо застосування універсальних або вузькоспеціалізованих ідентифікаційних номерів в окремих країнах світу.

Країна	Законодавство щодо захисту даних	Характеристика ідентифікаційних номерів	Органи із захисту даних
Австрія	Закон про захист даних 1980 та 2000 рр.	не універсальний щодо: – медичного полісу – фіскального номера тощо	Комісія та Комісар з захисту даних
Бельгія	Закон про національний реєстр 1983 р., Закон про захист даних 1992 р.	не універсальний щодо: – соцзабезпечення – фіскального номера тощо. Прямує до універсального	Комісія та Омбудсмен з захисту приватності
Великобританія	Закон про захист даних 1984 р.	не універсальний щодо: – охорони здоров'я – страхання – податковий – посвідчення водія тощо. Прямує до універсального	Міністр та Реєстратор з захисту даних
Греція	Закон про захист осіб стосовно обробки даних 1987 та 1997 рр.	універсальний щодо: – реєстраційного кодового номеру (введено 1986 р.) – посвідчення особи – списку виборців – картки соцзабезпечення – платників податків – муніципальних реєстрів – реєстрів консульств	Рада та Омбудсмен з захисту даних
Данія	Закон про реєстр населення 1968 р., Закон про реєстри даних 1982 р., Закон про захист даних 2000р., Закон про національні бази даних 2000 р.	універсальний 10-тизначний номер: дата народження, серійний номер, контрольне число. Усіх жителів включено до центрального реєстру на-	Комісія та Омбудсмен з захисту даних

* При створенні таблиці використовувалися матеріали Комітету експертів Ради Європи з питань захисту даних у межах повноважень Європейського Комітету правового співробітництва, організації Privacy International /<http://www.privacyinternational.org>, періодичних видань ХІП: журналу “Свобода висловлювань і приватність” та бюлетеня “Права людини” /<http://www.khpg.org>.

		селення	
Ірландія	Закон про захист даних 1988 р., Закон про соцзабезпечення 1998 р.	не універсальний щодо: – посвідчення особи – соцзабезпечення – номера оподаткування	Омбудсмен з захисту даних
Ісландія	Закон про свободу доступу до інформації 1996 р., Закон про захист персональних даних 2000 р.	універсальний 10-ти значний номер: дата народження (день, місяць, рік, століття), контрольний шифр та два числа, встановлених для людей, народжених в один день	Омбудсмен з захисту даних
Іспанія	Про регулювання автоматизованої обробки персональних даних, Декрети уряду 1976 та 1985 рр.	не універсальний щодо: – посвідчення особи – фіскального номера тощо. Прямує до універсального	Омбудсмен з захисту даних
Італія	Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних 1992 р.	не універсальний щодо: – посвідчення особи тощо	
Люксембург	Закон про числову ідентифікацію фізичних та юридичних осіб 1979 р., Закон про використання персональних даних, які обробляються у комп'ютері 1979 р.	універсальний 11-ти значний номер: дата народження, стать; числа, які розрізняють людей, народжених в один день і місяць одного року, контрольне число	Комісія з захисту даних
Нідерланди	Закон про захист даних 1988 та 2000 рр. Використання загального номера в приватному секторі не дозволяється	не універсальний. Прямує до універсального	Омбудсмен та Державний орган з захисту даних
Німеччина	Закон про подальший розвиток обробки даних 1990 та 1997 рр.	не універсальний щодо: – посвідчення особи – картки медичної допомоги – біометричної е-картки	Федеральна комісія та Уповноважений з захисту даних
Норвегія	Закон про реєстраторів персональних даних 1982 р. Закон про реєстр населення Законодавство забороняє використання особистих ID-номерів у багатьох видах реєстрів та баз даних.	універсальний 11-ти значний номер: 6 чисел – дата народження (2 числа означають день, 2 – місяць і 2 інших – рік); наступні 3 числа відрізняють осіб, народжених в один і той самий день; парне дев'яте число означає жіночу стать, непарне – чоловічу; останні 2 числа контрольні	Омбудсмен та Інспекторат даних
Португалія	Закон про захист персональних даних 1991 р. Введення єдиних національних номерів заборонено ст. 35 Конституції 1977 р.	не універсальний щодо: – посвідчення особи – списку виборців – фіскального номера – соцзабезпечення	Національна комісія та Омбудсмен з захисту персональних даних
Фінляндія	Закон про файли персональних даних 1987 та 1999 рр. Закон про бази персональних даних. До баз персональних даних заносять лише ті персональні дані, що необхідні для конкретних цілей.	універсальний 10-ти значний номер: 6 чисел дата народження; 3 – серійний номер для осіб, що народилися в один день. Непарні номери – належність до чоловічої статі, парні – до жіночої. Останнє число – контрольне	Рада та Омбудсмен з захисту даних
Франція	Закон про інформатику, картотеки та	не універсальний щодо:	Національна

	свободи 1978 р. Декрет уряду про Національний реєстр ідентифікації фізичних осіб 1981 р.	– посвідчення особи (13-ти значний номер: стать, рік та місяць народження, місце народження, номер в реєстрі народження) – реєстру військовослужбовців – соцабезпечення – банківського рахунку	комісія з інформатики та Комісар з захисту даних
Швеція	Закон про захист даних 1973 та 1988 рр. з правками 1999 р.	універсальний 10-ти значний номер: місце народження особи (2 числа означають рік, 2 – місяць і 2 – день); стать особи; народження особи за кордоном чи ні; контрольне число	Інспекційна рада та Омбудсмен з захисту даних
Швейцарія	Закон про захист даних 1992р.	не універсальний щодо: – соцабезпечення тощо	Омбудсмен з захисту даних
Латвія	Закон про захист персональних даних 2001 р.	універсальний (на е-картці, зокрема, вказано місце проживання)	Інспекція з захисту даних
Естонія	Закон про особисті документи 2002 р.	універсальний (е-картка з мікрочіпом, що містить електронний сертифікат ідентифікації особи): фамілія та ім'я, стать, дата народження, громадянство, ідентифікаційний код, строк дії картки, підпис та фото володаря	Інспекція з захисту даних

Ідентифікаційна пластикова картка (е-картка). У тому або іншому вигляді е-картки для грошових розрахунків існують у багатьох країнах світу, зокрема, у Бельгії, Греції, Гонконгу, Єгипті, Малайзії, Південній Африці, США, Франції, Німеччині тощо. Різняться їхнє призначення, зовнішнє виконання, кількість даних, що утримуються на них, варіанти застосування.

Розвиток технологій дозволив поставити питання створення Національної бази даних, яка передбачає об'єднання будь-яких даних про особу з державним механізмом. Ідентифікаційний номер (у тому числі і на е-картці) служить чимось схожим на “сполучну ланку” між різними базами даних. Зараз технічно нескладно виготовити мікрочіп розміром менше поштової марки і розмістити його на картці. Одна картка може виконувати різні функції – бути придатною для доступу до фінансів, бібліотечного каталогу, медичних даних, виконувати роль прав водія, а також зберігати іншу інформацію щодо посвідчення особи (у тому числі біометричного ідентифікатора, завдяки скануванню райдужної оболонки чи відбитків пальців) – і все в одному місці.

У липні 2002 року лейбористський уряд Великобританії оголосив про початок піврічних слухань з питання про необхідність такої системи для громадян Сполученого Королівства. Критики стверджували, що картки – особливо якщо бази даних зв'язуються одна з одною – уможливають створення досьє на будь-яку людину, і кожна людина при цьому буде залежати від одного документа, національної е-картки. Коли концепція була серйозно обговорена, стало зрозуміло, що відношення до запровадження цієї е-картки, в кращому випадку, є неоднозначним. Навіть Асоціація керівників поліції (Association of Chief Police Officers) визначила, що картка матиме невеликий вплив на злочинність і може зашкодити стосункам між поліцією і громадськістю. Уряд оцінив, що повна вартість виробництва і управління картою ставитиме 20 фунтів стерлінгів на особу. В наш час вартість картки з біометричною інформацією – 45 фунтів, а в цілому витрати для Великобританії становлять більш 2 млрд фунтів стерлінгів. Це число потроїться, коли врахувати вартість інфраструктури системи підтримки однакової цілісності, взаємопов'язаних кодів та методів, які гарантують цілісність даних, створення умов співставлення даних, а також – модифікацій комп'ютерних систем та мереж, практичну реєстрацію даних (про-

блема інформаційного перевантаження, кількості чиновників, навчання, архівів), та вирішення питань з приватним сектором і окремими особами щодо їх прав та свобод на персональні дані.

У 1998 році Верховний суд Філіппін ухвалив, що національна система ідентифікації порушує конституційне право на недоторканність приватного життя.

У 1991 році Конституційний суд Угорщини прийняв рішення, згідно якого введення у дію багатоцільової (універсальної) системи ідентифікації особи порушує конституційне право [8].

У 1997 році в новій Конституції Португалії було зазначено: *"Для громадян країни не може бути введений багатоцільовий ідентифікаційний номер"* [9].

У деяких країнах система е-карток взагалі не сприймаються населенням, бо є думка, що порушуються конституційні права людини. Хвиля протестів у зв'язку з впровадженням в Австралії в 1987 році карткової системи ледь не призвела до відставки уряду. Аналогічні проекти в Південній Кореї і Тайвані були зупинені після протестів у суспільстві. У Сполучених Штатах були плани перетворити права водія в е-картку, але вони загальмувалися, наштотхнувшись на опір широкої коаліції правозахисних організацій. Уряди Фінляндії, Малайзії і Сінгапуру запроваджували такі картки тільки в порядку експерименту.

Майже кожна національна е-картка, впроваджена протягом останніх п'ятнадцяти років, містила 3 компонент, що викликають занепокоєння:

- спочатку кожен громадянин може бути зобов'язаний здати відбитки пальців чи візерунків сітківки до національної бази даних;
- ця інформація об'єднується з іншими персональними даними. Фотографія довершує досє. Захищена е-картка прямує на заміну внутрішнього паспорту, який є необхідним в безлічі ситуацій;
- для надання картці необхідної юридичної ваги, її впровадження повинно супроводжуватися суттєвим зростанням повноважень правоохоронних органів.

Найбільш істотним є факт, що картка і її кодова система згодом формуватимуть адміністративну основу для пов'язування інформації між усіма відомствами, а також іншими організаціями. Для такої системи, яка має сенс завдяки пов'язаності із значною кількістю пристроїв для читання карток з національної бази даних, звичайною справою є проблеми підроблення карток, ухиляння від податків, не санкціоноване використання даних злочинцями тощо. Зокрема, терористи можуть пересуватися більш вільно і більш безпечно для себе. Попит і інвестиції злочинців можуть спокушати відповідних посадових осіб обходити чи порушувати встановлені правила захисту даних. Тобто, завдяки інформаційних технологій та централізації даних, розрив між владою й злочинністю може звужуватися. Як зазначається у [10, – С. 4]: *"У дослідницький літературі відсутні жодні докази для того, щоб встановити, що ідентифікаційні картки зменшують загрозу тероризму чи зменшують сферу злочинності"*.

Проте Європейська Комісія ухвалила проект Положення Ради, який з метою безпеки передбачає введення біометричних показників в паспорти ЄС. Комісія обрала зображення обличчя як біометричний показник. Кожна країна-член ЄС може додати інші біо-показники, такі, як відбитки пальців. Європейська комісія планує створити централізований "Європейський паспортний реєстр", який включав би дані про відбитки пальців заявників на отримання паспорту разом з повідомленим номером паспорту [10, – С. 29; 11].

3. Реєстрація та ідентифікація фізичних осіб в Україні

В Україні за роки незалежності ухвалено та діють понад 140 тис. нормативно-правових актів, 300 із яких стосуються сфери інформатизації. Чимало актів мають безпосереднє відношення до реєстрації фізичних осіб та ідентифікаційних номерів. Зокрема, до них відносяться:

- постанова Кабінету Міністрів України від 02.08.1996 р. № 898 "Про створення Єдиної державної автоматизованої паспортної системи";
- постанова Кабінету Міністрів України від 20.01.1997 р. № 40 "Про затвердження Концепції створення Єдиної державної автоматизованої паспортної системи";
- розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.02.1998 р. № 96-р "Про розміщення

обчислювального центру Єдиної державної автоматизованої паспортної системи”;

- постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.1998 р. № 794 “Про затвердження Положення про організацію персоніфікованого обліку відомостей у системі загальнообов’язкового державного пенсійного страхування”;

- указ Президента України від 11.01.2002 р. № 12/2002 “Про заходи щодо реєстрації фізичних осіб”;

- постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2002 р. № 1968 “Про внесення змін до Положення про Департамент у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб”;

- указ Президента України від 30.04.2004 р. № 500/2004 “Про створення Єдиного державного реєстру фізичних осіб” тощо.

Слід відмитими, всі ці акти є підзаконними та дають розрізнене уявлення щодо процесу реєстрації фізичних осіб, а в деяких випадках, навіть суперечать один одному.

Базовим документом щодо ідентифікації осіб можна вважати Закон України “Про Державний реєстр фізичних осіб-платників податків та інших обов’язкових платежів” від 22.12.1994 року. Проте, після протестів частини населення України, 16.07.1999 року було ухвалено Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про Державний реєстр фізичних осіб-платників податків та інших обов’язкових платежів”. Зроблено виняток для віруючих, що за своїми релігійними переконаннями відмовляються отримувати ідентифікаційний номер. Від набрання чинності цього акту ідентифікаційний номер фактично із примусового стає добровільним.

Закон продовжує викликати питання: яким чином ідентифікаційна і паспортна системи діятимуть за вибіркоким принципом. Хто визначатиме наявність релігійних поглядів і які довідки треба буде приносити? А якщо ці погляди якимось чином визначатимуться відповідною посадовою особою і заноситимуться у певний реєстр, то чи не буде це порушенням Конституції України, зокрема статті 35 про право на свободу світогляду та віросповідання?

Сьогодні перелік проектів законів України щодо реєстрації та ідентифікації осіб, які в порядку законодавчої ініціативи (стаття 93 Конституції України) внесені на розгляд та зареєстровані у Верховній Раді України, поширюється та включає:

- “Про ідентифікацію особи” (реєстр № 3363 від 17.06.1999 р., поданий народними депутатами України Синенком С., Кириченком М.) *(щодо єдиної системи ідентифікації особи за допомогою ідентифікаційної картки, яка містить відбиток пальців людини та інші особисті дані)*;

- “Про реєстрацію фізичних осіб в Україні” (реєстр № 4334 від 12.11.2003 р., поданий народними депутатами України Оніщуком М., Сіренком В., Цушком В.) *(щодо єдиної системи державної ідентифікації, реєстрації та обліку, права на збирання, зберігання, використання та поширення інформації персонального характеру)*. Можна, при цьому звернути увагу на те, що з точки зору гносеологічного змісту та юридичного визначення понять при створенні правових формул, ніяка інформація не має характеру. “Характер” – це поняття, яке стосується тільки живих істот. Зазначене зауваження має місце також до абзацу 1 указу Президента України від 30.04.2004 р. № 500/2004 “Про створення Єдиного державного реєстру фізичних осіб”. Вирішення семантичного завдання потребує точної, логічної думки й адекватності слова відповідному його змісту, тим більше, коли це стосується юриспруденції. Тому мова у акті повинна йти про “персональні дані”, а не про “характер інформації”. Остане можливо використовувати у публікаціях, але не у нормативно-правових актах;

- “Про внесення змін до Закону України “Про Державний реєстр фізичних осіб-платників податків та інших обов’язкових платежів” (реєстр № 3711 від 03.07.2003 р., поданий народними депутатами України Безпалім Б., Бондаренком В.) *(щодо права відмовитися від ідентифікаційного номера)*;

- “Про внесення змін до Закону України “Про Державний реєстр фізичних осіб-платників податків та інших обов’язкових платежів” (реєстр № 3711-1 від 08.10.2003 р., поданий народними депутатами України Майстришиним В., Комаром М., Корсаковим О.) *(щодо права відмовитися від ідентифікаційного номера)*;

- “Про внесення змін до Закону України “Про Державний реєстр фізичних осіб-платників

податків та інших обов'язкових платежів” (реєстр № 3711-2 від 03.02.2004 р., поданий народним депутатом України Атрошенко В.) *(щодо права відмовитися від ідентифікаційного номера)*;

- “Про внесення змін до Закону України “Про Державний реєстр фізичних осіб-платників податків та інших обов'язкових платежів” (реєстр № 3711-3 від 16.03.2004 р., поданий народними депутатами України Симоненком П., Самойликом К., Калинчуком В.) *(щодо права відмовитися від ідентифікаційного номера)*.

- “Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо впровадження державної реєстрації у зв'язку із прийняттям Цивільного кодексу України” (реєстр № 5128 від 19.02.2004 р., поданий народним депутатом України Поліщуком К.).

У липні місяці 2003 року у Верховній Раді був зареєстрований за № 4002 законопроект “Про Єдиний реєстр персональних даних” (ініціатори подання народні депутати України Кириченко Л., Хара В., Онопенко В., Злочевський М., Лисін М.). Цей проект визначає поняття та правові основи створення Єдиного реєстру персональних даних фізичних осіб, що мають постійне місце проживання. Реєстр розглядається як єдина державна автоматизована система обліку та ідентифікації громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства.

Основою та ідентифікуючою ознакою фізичної особи передбачається ідентифікаційний номер, під яким буде зберігатися уся інформація про особу у Єдиному реєстрі. За основу системи пропонується прийняти діючу систему згідно Закону України “Про Державний реєстр фізичних осіб-платників податків та інших обов'язкових платежів”. Згідно указу Президента України від 30.04.2004 р. № 500/2004 “Про створення Єдиного державного реєстру фізичних осіб” створення Єдиного реєстру покладається на Міністерство внутрішніх справ України, який був зобов'язаний до 01.07.2004 р. створити зазначений реєстр на базі Єдиної державної автоматизованої паспортної системи. Кабінет Міністрів повинен вирішити питання щодо утворення Міжвідомчої комісії Єдиного державного реєстру фізичних осіб, яка повинна виконувати координаційні функції зі створення реєстру та вирішення питань його функціонування.

Згадаємо, що у рамках впровадження цієї системи ще у 1996 р. (постанова КМ України від 28.09.1996 р. № 1182) передбачалось виготовлення паспорту громадянина у вигляді е-картки. Картка повинна мати реквізити, що у паперовому паспорті. Крім того, на чіп-модулі е-картки має бути дані для зчитування їх за допомогою автоматизованої системи (група крові, відношення до військової служби, дані про дітей, родичів та інше). Конструкція е-картки повинна відповідати ДСТУ 3389-96 “Ідентифікаційна картка особи – носій біометричної інформації”.

Можливим є привести суттєві, на наш погляд, зауваження до проект Закону “Про Єдиний реєстр персональних даних”, які узгоджуються з Висновком Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на законопроект. До недоліків проекту слід віднести відсутність у ньому чітко визначених прав і обов'язків органів реєстрації персональних даних та адміністратора Єдиного реєстру, механізму взаємодії цих органів між собою, порядку оновлення даних та здійснення контролю за доступом до єдиного інформаційного фонду.

В якості важливого недоліку усіх законопроектів можна зазначити те, що пояснювальні записки як цього так і інших проектів не мають аналізу відповідних міжнародних стандартів та практики застосування універсальних або вузькоспеціалізованих ідентифікаційних номерів в окремих країнах світу. Як вважаємо, це не дає можливим однозначно визначитися з питанням – який же ідентифікаційний номер або номери слід запроваджувати в Україні в умовах процесів розвитку інформатизації ?

Деякі підсумки

1) Світова практика свідчить, що потреба у автоматизованій обробці персональних даних залишається поза сумнівом, з якої б точки зору не розглядати зазначене питання. Це в свою чергу збільшує необхідність посилення діяльності, пов'язаної із захистом персональних даних.

2) Запровадження Єдиного реєстру (тобто єдиної бази даних) та збирання до нього персональних даних усіх громадян України веде до поголовної реєстрації населення України. Це не

сприяє процесу розвитку захисту прав і свобод людини, так як не виключає можливі зловживання окремих осіб, що працюють у значній кількості розпорошених органах реєстрації щодо автоматизованого отримання будь-яких персональних даних та несанкціонованого використання їх не за призначенням. Згідно, зокрема, абз. б) статті 5 Конвенції РЄ № 108 та абз. (28) преамбули, абз. (b) статті 6 Директиви 95/46/ЄС збирання та використання даних про фізичних осіб з конкретно визначеною метою є однією із головних вимог міжнародних стандартів у сфері захисту персональних даних.

3) Збирання персональних даних може здійснюватися на основі ідентифікаційного номера. Отримання персональних даних з різних джерел значно спрощується за його допомогою. Тому законодавство про Єдиний реєстр повинно передбачати чітку сферу функціонального призначення та правил використання універсального ідентифікаційного номера або запровадити не універсальні ідентифікаційні номери з обов'язком їх використання згідно визначених цілей (тобто ідентифікатори щодо податків, щодо медичного, щодо соціального забезпечення, щодо військового обов'язку та ін.).

4) Оскільки ідентифікаційні номери передбачені для ідентифікації осіб, то будь-які ідентифікатори є персональними даними, що підпадають під дію міжнародних стандартів щодо захисту персональних даних.

Базовою основою національного законодавства про захист персональних даних є Конвенція № 108 РЄ та Директива 95/46/ЄС, що передбачають створення в країні інституту Уповноваженого із захисту персональних даних. Його головне призначення передбачає виконання наглядових функцій за діяльністю, реєстрація баз даних, систем обробки та картотек, застосування засобів правового контролю (перевірок) та поновлення порушених прав згідно законодавчо обумовлених правил та цілей застосування ідентифікаторів для суб'єктів інформаційних відносин в сфері захисту персональних даних.

Згідно п.7 статті 8 Директиви 97/66/ЄС: *“Держави-члени визначають умови, за яких може оброблятися національний ідентифікаційний код чи будь-який інший ідентифікатор загального застосування”*. При цьому, застосування універсального ідентифікаційного номера, що є ключовим елементом обробки даних, потребує відповідного правового механізму забезпечення балансу прав осіб та ефективністю адміністративного управління органами державної влади.

5) Проблема впровадження ідентифікаційного номера – є складовою частиною загальної проблеми захисту персональних даних людини від зловживання інформаційною владою.

Розв'язання питання щодо вибору виду чи видів ідентифікатора досить не просте, потребує більш глибокого та змістовного аналізу положень запропонованих законопроектів з нормами діючих світових стандартів та з практикою застосування їх у окремих країнах-членах Ради Європи та Євросоюзу, а також – широкого громадського обговорення.

Використана література

1. Проект Закону України “Про захист персональних даних” (розглянутий у першому читанні та прийнятий за основу: Постанова Верховної Ради України від 15.05.2003 року № 784-IV).
2. Романов Р. Громадянин і держава: сучасні проблеми ідентифікації особи в Україні. – Х.: “Свобода висловлювань і приватність”. – 1999. – № 3–4.
3. Конвенція Ради Європи “Про захист прав людини та основних свобод” (Рим, 04.XI.1950 р.) та Протокол № 11 // Голос України. – 2001. – № 3 (2503).
4. Конвенція № 108 Ради Європи “Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних”. Страсбург, 28.01.1981 р. / <http://www.convention.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/108.htm>.
5. Директива 95/46/ЄС Європейського парламенту та Ради “Про захист осіб у зв'язку з обробкою персональних даних та вільним обігом цих даних” від 24.10.1995 р. / <http://www.evropa.eu.int/ISPO/legal/en/dataprot/directiv/directiv.html>.
6. Директива 97/66/ЄС Європейського парламенту та Ради “Про обробку персональних даних і захист прав осіб у телекомунікаційному секторі” від 15.12.1997 р. / <http://www.evropa.eu.int/ISPO/legal/en/dataprot/protection.html>.
7. Директива 96/9/ЄС Європейського парламенту та Ради “Про правовий захист баз даних” від

11.03.1996 р. / <http://www.evropa.eu.int/ISPO>.

8. Решение Конституционного Суда № 15-AB от 13 квітня 1991 року / http://www.privacy.org/pi/countries/hungary/hungarian_id_decision_1991.html.

9. Стаття 35 (5) Конституції Республіки Португалія 1976 року / http://www.parlamento.pt/leis/constituicao_ingles/crp_uk.htm#article_35.

10. Національні ідентифікаційні картки (посвідчення особи). Заява Privacy international для Комітету Парламенту Канади з питань громадянства та імміграції від 04.10.2003 р. / “Свобода висловлювань та приватність”. – 2003. – № 1.

11. Введення біометричних показників в паспорт в країнах ЄС / http://www.evropa.eu.int/eur-lex/en/com/pdf/2004/com2004_0116en01.pdf.

В. КОТЛЯР, кандидат фізико-математичних наук, доцент

О. ЛУПАЛО, начальник лабораторії управління НАВС України

УДК 347.211

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНОГЕННОЇ СИТУАЦІЇ З УРАХУВАННЯМ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Анотація. Розглянуто концептуальні напрями, стратегію та тактику вивчення громадської думки в сучасних умовах як механізму оцінки ефективності діяльності ОВС.

Ключові слова: державне управління.

1. Концептуальні підходи вивчення громадської думки

Статистичні дані свідчать, що в усіх державах, незалежно від ступеня економічного та політичного розвитку, показники рівня злочинності мають загальну тенденцію до зростання навіть з урахуванням деяких коливань та стабільності на певних проміжках часу. З іншого боку, дані опитувань населення свідчать про постійну значну стурбованість населення станом правопорядку та боротьби із злочинністю в регіонах України, недовіру населення (близько половини) до органів внутрішніх справ (ОВС) та їх спроможність вести ефективну боротьбу зі злочинністю, професійно надавати правову та соціальну допомогу тим громадянам, які її потребують. У зв'язку з цим виникає потреба у визначенні критеріїв оцінки ефективності діяльності ОВС через громадську думку та впровадження дійових заходів щодо коригування роботи міліції та інших категорій працівників ОВС, які безпосередньо взаємодіють з населенням. Для прикладу наведемо дані опитувань населення щодо оцінки діяльності уряду України [1] з обчисленим нами індексом суспільної оцінки ефективності діяльності (СОЕД) правоохоронних органів України та деяких інших міністерств (табл.1).

У Таблиці Індекс СОЕД (I_e) – інтегрований показник, що обчислюється за правилом частотної середньої: $I_e = \sum_k m_k s_k$, де s_k – значення у шкалі оцінок (у даному випадку застосована центрована шкала $s = \{2, 1, 0, -1, -2\}$), m_k – відповідна частота відповідей. Як бачимо, рівень оцінки ефективності діяльності МВС України серед інших силових структур досить низький ($I_e = -12.5$). Подібна реакція населення безпосередньо пов'язана із соціальними чинниками та криміногенною ситуацією в країні.

Таблиця 1. Порівняльні показники оцінки діяльності силових структур в Україні за останні півроку (2003 рік)

Міністерства	Позитивно (%)	Скоріше позитивно (%)	Скоріше негативно (%)	Негативно (%)	Важко відповісти (%)	СОЕД
СБУ	8	31	21	13	27	0
МЧС	7	32	24	13	24	- 2
МО	7	32	24	15	22	- 4
ДПА	7	27	25	16	25	- 8
МЮ	3	26	23	14	34	- 9,5
МВС	5	29	28	18	20	- 12,5

Таким чином, систематичний аналіз впливу соціальних чинників на злочинність – одне з важливих завдань, яке тісно пов'язане з адміністративною реформою, допоможе удосконалити структуру органів внутрішніх справ, поглибити інтеграційні процеси входження до міжнародного співтовариства. Одним з дійових напрямів аналізу соціальних чинників є їх вивчення через громадську думку. Цінність громадської думки полягає в тому, що дає можливість отримати узагальнені уявлення великої кількості громадян про ті чи інші напрямки діяльності або якості роботи міліції. Серед основних характеристик громадської думки виділимо:

- *Взаємозв'язок із соціальними чинниками*, що діють в суспільстві. Джерела громадської думки – це факти правового життя суспільства, а не юридичні норми самі по собі, причому факти в суб'єктивному сприйнятті індивіда. Отже, насамперед контакти з міліцією в силу їх масовості служать основним джерелом формування громадської думки про різні аспекти правової дійсності. Крім того, критерієм схвалення або несхвалення тих чи інших фактів, явищ, дій виступає не співвіднесення їх вимогам закону, а уявлення, що склалися про належне та справедливе. В силу неоднакових умов життя, положення в суспільстві різних соціальних (демографічних, професійних і т.п.) груп у них формуються і різні уявлення про справедливість, про корисність або шкідливість того чи іншого виду поведінки.

- *Неоднорідність*. Громадська думка складається під впливом об'єктивної дійсності і в кінцевому підсумку її відображає. Водночас існують фактори, які викривляють таке відображення. По-перше, думка кожної людини, як „частка” громадської думки, заснована на особистому, індивідуальному досвіді. Цей досвід містить випадковості, помилки, омани у сприйнятті і тлумаченні тих або інших подій. По-друге, громадська думка утворюється не тільки достовірними відомостями, але і слухами, забобонами, стереотипами, застарілою інформацією і т.п.

З вищенаведеного випливає, що громадська думка не може бути вирішальним фактором впливу на поведінку людей, не завжди відчутна для окремого індивідуума. Більш того, навіть знаючи характер громадської думки, людина, керуючись різними міркуваннями, може діяти всупереч.

2. Методологія аналізу громадської думки в сучасних умовах

Внутрішня і зовнішня (через громадську думку) оцінка діяльності підрозділів міліції дає можливість більш об'єктивно оцінювати стан роботи, виявляти слабкі місця, що потребують коригування, визначення напрямів вдосконалення діяльності ОВС. Громадська думка про діяльність міліції може бути використана для: типологізації груп населення залежно від можливості надавати допомогу або спричинити шкоду стосункам і взаємодії населення і міліції; інформаційного насичення і перетворення у більш сталу недостатньо сформовану громадську думку та підсилення існуючої (зокрема, для переконання людей змінити думку щодо міліції). Основними шляхами визначення громадської думки в Україні на сьогодні є:

- опитування населення щодо діяльності міліції України незалежними агенціями;
- опитування населення щодо діяльності міліції України Центром громадських зв'язків МВС, ГУ, УМВС в областях, УМВСТ України;
- комплексний аналіз позитивних та негативних статей у провідних засобах масової інформації, що стосуються діяльності міліції.

Найбільш динамічним засобом дослідження громадської думки є опитування, оскільки воно проходить в умовах безпосереднього контакту з населенням. Необхідно визнати, що ця форма на сьогодні не досконала. По-перше, опитування носить *неінформативний* характер: при відсутності його стратегії і чітко визначених показників ефективності діяльності ОВС і місця в них громадської думки більшість питань анкет формальні. Наприклад, в [2] наведено динаміку рівня довіри до правоохоронних органів по схемі: “довіряють, не довіряють, важко відповісти”; в [1] оцінюється стан правопорядку в державі та робота міліції щодо його забезпечення по схемі відповідно: “гірше, краще, без змін, важко відповісти” та “незадовільно, задовільно, не визначились”. Зрозуміло, що будь-які результати обчислень по цих питаннях не дадуть ніякого уявлення про реальний стан боротьби із злочинністю чи про напрями вдосконалення діяльності міліції. По-друге, структура анкет *неоптимальна*: існуюча лінійна схема питань призводить до труднощів в обробці результатів опитування, а самому опитуваному доводиться відповідати на безглузді (з його точки зору) питання. За такої системи опитування багато принципових аспектів, що стосуються стану правопорядку в країні, взагалі лишаються поза увагою. Наприклад, ніяким чином не відображено проблеми матеріальних та моральних збитків, які зазнали потерпілі від злочинних посягань.

Таким чином, стратегія та тактика опитування потребують приведення їх у відповідність вимогам часу. Зазначимо основні, на наш погляд, шляхи вирішення цієї проблеми: перехід на більш гнучке та економне опитування – у формі дендриту (“дерева” опитування); по-друге, впровадження узагальнених категорій питань; по-третє, розробка системи показників для кожної з категорій, яка дозволить доповнити інформацію з офіційних джерел та провести оцінку правових явищ скритого характеру (наприклад, масштабу латентної злочинності).

До найбільш вагомих категорій оцінювання нами віднесені:

1. оцінка ефективності діяльності підрозділів міліції та ОВС в цілому;
2. оцінка рівня регіональної злочинності та в державі в цілому;
3. оцінка правової активності населення;
4. оцінка втрат економіки та населення від злочинних посягань;
5. оцінка тенденцій в діяльності правоохоронних органів (рівень корумпованості та некомпетентності персоналу, тощо).

3. Система показників суспільної інформації та її зіставлення з офіційними джерелами

Одне з центральних місць в аналізі злочинності займає обробка емпіричної інформації та побудова на її основі прогнозів, адже аналітичні висновки фахівцями робляться шляхом оптимально підібраних статистичних показників. Але необхідно зауважити, що обґрунтування росту чи зниження рівнів злочинності за допомогою будь-якого статистичного показника пов'язано з суттєвими труднощами: по-перше, базою для визначення кількості злочинів є кількість заяв потерпілих та повідомлень про злочини. Але, якщо з будь-яких обставин люди стануть менше довіряти органам правосуддя і міліції, в деяких випадках перестануть повідомляти про факти скоєння злочинів, жертвами яких вони стали, то статистика покаже зниження рівня злочинності, хоча це і не відповідає дійсності; по-друге, базою для визначення кількості злочинів може також бути кількість осіб, затриманих та заарештованих при скоєнні злочину. Якщо з якихось причин орган внутрішніх справ даного району підвищив свою ефективність (з точки зору кваліфікації кадрового забезпечення та матеріально-технічної оснащеності), то відповідно може зрости і кількість розкритих злочинів, що призведе до підвищення рівня злочинності; по-третє, покращення системи реєстрації заяв про скоєні злочини також призведе до підвищення показників рівня злочинності, але за цим буде стояти не реальне явище, а лише покращення роботи канцелярських служб. І, останнє, показники рівня злочинності в значній мірі залежать і від самого визначення поняття “злочину”. Так, зберігання незначної кількості наркотичної сировини в деяких країнах вважається злочином. Якщо б закон змінився, і це порушення стало кваліфікуватись не як карний, а лише як адміністративний проступок, то це призвело б до зменшення кількості карних злочинів. Суттє-

ві проблеми також пов'язані з вибором та визначенням статистичних показників. Деякі з них, що визначені формально, не несуть в собі ніякого змісту, хоча і використовуються на практиці. Тому виникає необхідність ввести систему статистичних показників, побудованих за емпіричною та апріорною інформацією, отриманою як з офіційних джерел, так і за результатами соціологічних опитувань. Подібна система більш адекватно відображала б дійсну ситуацію в країні і служила б підґрунтям аналітичних висновків та прогнозів стосовно розвитку кримінально-правових та соціальних явищ. Приведемо систему показників, що характеризує рівень латентності злочинних посягань в Україні. Під рівнем латентності розуміють різницю між частотою скоєних злочинів і частотою зареєстрованих заяв та повідомлень про злочини підрозділами ОВС. Оптимальна процедура визначення рівня латентності полягає в наступному.

А. Проводиться опитування по пунктах в кожному регіоні (N - кількість регіонів):

1. Кількість злочинних посягань за видами на особу (0, 1, 2, ...) – $z_{i,k}$;

2. З них: кількість звернень до ОВС (0, 1, 2, ...) – $x_{i,k}$,

де i - номер регіону ($i = \overline{1, N}$), k - номер опитуваного, $k = \overline{1, n_i}$ (n_i - кількість опитуваних в i -му регіоні);

Б. Підсумовуються значення по всіх опитуваних в даному регіоні:

$$Z_i = \sum_{k=1}^{n_i} z_{i,k} ; X_i = \sum_{k=1}^{n_i} x_{i,k} , \quad (1)$$

де Z_i - кількість злочинних посягань на особу в i -му регіоні, X_i - кількість звернень до ОВС громадянами в i -му регіоні.

В. Підраховується регіональний індекс латентності за видами злочинних посягань (для i -го регіону):

$$I_i = \frac{X_i}{Z_i} , i = \overline{1, N} . \quad (2)$$

С. Визначається середній індекс латентності в державі:

$$I_L = \frac{\sum_i X_i}{\sum_i Z_i} . \quad (3)$$

Д. Обчислюється середній рівень латентності в державі по наступній схемі.

Спочатку визначається коефіцієнт злочинності K_i за окремими видами злочинних посягань для i -го регіону за двома сукупностями: кількістю офіційно зареєстрованих злочинів в регіоні Q_i та населенням регіону N_i за формулою

$$K_i = \frac{Q_i}{N_i} * 1000 \text{ (зл. на 1 тис.нас.)} . \quad (4)$$

Далі визначається видовий коефіцієнт злочинності в державі K :

$$K = \frac{Q}{N} * 1000 \text{ (зл.на 1 тис.нас.)} , \quad (5)$$

де $Q = \sum_i Q_i$ - кількість офіційно зареєстрованих в державі злочинів для кожного його виду, $N = \sum_i N_i$ - населення держави. Оцінка реального розмаху (відповідно коефіцієнти P_i , P та рівні Y_i , Y) злочинних посягань в регіонах та державі обчислюється таким чином

$$P_i = K_i I_i , Y_i = Q_i I_i \text{ (для } i\text{-го регіону)} \quad (6)$$

$$Y = \sum_i Y_i = \sum_i Q_i I_i , \quad (7)$$

$$P = 1000 \frac{\sum_i K_i I_i N_i}{\sum_i N_i} = 1000 \frac{Y}{N} \quad (\text{для держави}) \quad (8)$$

В більшості досліджень обмежуються лише середніми значеннями показників (відсотками, коефіцієнтами, рівнями). При цьому розмах явища та його варіативність лишається поза увагою. Наприклад, важливо знати не тільки відсоток позитивного відношення громадськості до заходів із застосуванням ОВС, але і її варіацію за регіональними, національними, віковими чинниками. Для обліку подібних аспектів дослідження щонайменше необхідні показники абсолютного та відсоткового відхилення від середнього значення [3]. Стандартне відхилення для коефіцієнтів злочинності K та розмаху P злочинних посягань можна вирахувати за формулами:

$$s(K) = \frac{1}{N} \sum_i N_i (K_i - K)^2, \quad (9)$$

$$s(P) = \frac{1}{N} \sum_i N_i (P_i - P)^2,$$

а коефіцієнти варіації відповідно

$$V(K) = 100 \frac{s(K)}{K}, \quad V(P) = 100 \frac{s(P)}{P}, \quad (10)$$

4. Обчислення коефіцієнтів та рівня латентної злочинності в Україні

Приведемо розрахунки показників латентності економічної злочинності за формулами (1-10), яка загалом включає чотири види:

1. “Продаж фальсифікованого товару” (з відповідними індексом латентності та частотою звернень до міліції у відсотках – 12.7 та 4.8),
2. “Примушування до дачі хабара” (5.6 та 5.8),
3. “Фінансові афери банків та трастів” (3 та 8.8),
4. “Обважування та обрахування в торгівлі” (3.6 та 3.5).

Вихідною інформацією буде кількість населення N_i та N у 2001 році за даними Держкомстату України (<http://www.ukrstat.gov.ua>); кількість офіційно зареєстрованих заяв і злочинів Q_i та Q економічної спрямованості для кожного його виду за даними Департаменту інформаційних технологій МВС України; локальні рівні латентності I_i [4]. Вихідні дані показують, що по усіх видах економічної злочинності їх частота перевищує число звернень до міліції. Але якщо по третьому виду частота звернень громадян становить 33 % всіх випадків (тобто $1/I_i$), по другому – 18 %, то по першому та четвертому відповідно – 8 % і 3 %. Отже в такому виді, як обважування, обрахування, продаж фальсифікованого товару маємо одну заяву на 36 випадків! Фактично цей вид правопорушень не фіксують – офіційна статистика навіть приблизно не відображає справжній стан речей.

Важливо підкреслити, що подібний вид злочинних посягань сприймається у свідомості людей як найбільш загрозливий. По-перше, він - найбільш масове правопорушення, загроза якого супроводжує будь-яку купівлю. По-друге, люди розуміють, що внаслідок незначущості з точки зору правоохоронних органів цей вид “не цікавить” міліцію і не доводиться чекати від неї допомоги. Звідси і наслідки опитувань (наприклад, Українського інституту соціальних досліджень, <http://www.uisr.org.ua>, які свідчать: населення стурбоване економічними злочинами більше ніж іншими, значно небезпечнішими для життя та здоров'я. Загальний індекс латентності за злочинами економічного спрямування обчислимо за формулою середнього (3):

$$I = \frac{36 \cdot 3.5 + 8.8 \cdot 3 + 5.6 \cdot 5.8 + 12.7 \cdot 4.8}{3.5 + 4.8 + 5.8 + 8.8} \approx 10.7.$$

Припускаючи репрезентативність вибірки, маємо, що масштаби економічної злочинності більше ніж у 10 разів перевищують офіційні. На основі вихідних даних та запропонованої системи показників проведено відповідні розрахунки. Так за 2001 рік отримано, що поза увагою офіційної статистики залишилось близько 5 млн. злочинних посягань тільки економічної спрямованості ($5246558,4 - 488717 = 4757841,4$). Коефіцієнти злочинності прямі (K) та з урахуванням латентності (P) склали відповідно $K = 10.09 \pm 3.26$ та $P = 108.27 \pm 35$ од. на 1 тис. населення (табл. 2).

Таблиця 2. Показники латентної злочинності в Україні за 2001 рік

РЕГІОН	Зареєстровано злочинів економічної спрямованості, (W)	Злочинні посягання економічної спрямованості з урахуванням латентності, (Y)	Коефіцієнт злочинності на 1 тис. населення (K)	Коефіцієнт злочинності на 1 тис. населення з урахуванням латентності (P)	Індекс злочинної ваги (U, %)	Категорія регіону
АР КРИМ	20715	289275,3	13,25	142,24	76,9	4
ВІННИЦЬКА	10258	142909,3	7,51	80,63	77,1	2
ВОЛИНСЬКА	5225	76199,7	6,69	71,84	73,6	1
ДНІПРОПЕТРОВСЬКА	52345	640321,9	16,72	179,48	87,8	4
ДОНЕЦЬКА	37969	543853,9	10,46	112,34	74,9	3
ЖИТОМИРСЬКА	8648	127525,5	8,55	91,78	72,8	2
ЗАКАРПАТСЬКА	5628	72302,7	5,35	57,46	83,6	1
ЗАПОРІЗЬКА	21707	295115,4	14,25	152,97	79	4
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА	5459	81395,6	5,38	57,74	72	1
КИІВСЬКА	11169	155405,2	7,92	85,02	77,2	2
м. КИІВ	19478	265045,6	9,45	101,50	78,9	2
КІРОВОГРАДСЬКА	8394	120837,3	9,93	106,64	74,6	2
ЛУГАНСЬКА	28967	386215,7	14,13	151,68	80,5	4
ЛЬВІВСЬКА	14518	200311,3	7,10	76,27	77,8	1
МИКОЛАІВСЬКА	14216	158582,9	11,68	125,39	96,2	3
ОДЕСЬКА	18126	249425,6	9,41	101,02	78	2
ПОЛТАВСЬКА	12764	168964,0	9,66	103,65	81,1	2
РІВНЕНСЬКА	5359	70724,6	5,61	60,28	81,3	1
м. СЕВАСТОПОЛЬ	3483	41116,5	10,09	108,34	90,9	2
СУМСЬКА	9973	144219,0	10,34	110,96	74,2	3
ТЕРНОПІЛЬСЬКА	4890	62490,6	5,10	54,70	84	1
ХАРКІВСЬКА	28121	416736,4	13,32	143,00	72,4	4
ХЕРСОНСЬКА	10651	141213,1	11,19	120,17	81	3
ХМЕЛЬНИЦЬКА	7500	94428,3	6,15	66,00	85,3	1
ЧЕРКАСЬКА	8772	139323,6	9,25	99,31	67,6	2
ЧЕРНІГІВСЬКА	8670	117820,7	8,81	94,61	79	2
ЧЕРНІВЕЦЬКА	3357	44798,7	4,52	48,55	80,4	1
ВСЬОГО у 2001 р.	386362	5246558,4	10,09	108,27	79,1	32,3%
Стандартне відхилення			3,26	35,00		
ВСЬОГО у 2002 р.	358230	4206708,9	8,09	86,81	91,4	30,1%
Стандартне відхилення			2,43	26,09		

Коефіцієнт варіації $V = 100 \cdot \frac{3.26}{10.09} \approx 32.3\%$ показує, що регіональні коливання коефіцієнтів досить суттєві. За ступенем латентності регіони України можна поділити на чотири групи: 1 категорія „Низький рівень латентності” - $P_i < 80$, 2 категорія „Стандартний рівень латентності” – $80 \leq P_i < 110$, 3 категорія „Високий рівень латентності” – $110 \leq P_i < 140$, 4 категорія „Надвисокий рівень латентності” – $P_i \geq 140$ (див. Рис.). Аналіз цієї інформації показує, що територію України можна умовно поділити на три яскраво виражені географічні зони „латентності”: західну, центральну, північно- та південно східну.

Рис. Розподіл регіонів України за рівнем латентної злочинності

Зробимо деякі узагальнення.

1. На рівень латентності впливає низка чинників, серед яких не тільки регіональні особливості, але й демографічні, соціально-економічні, політичні процеси. Так, наприклад, зв'язок злочинності та демографічної ситуації в Україні підкреслює значення обчисленого нами лінійного коефіцієнта кореляції Пірсона k по трьох сукупностях: „населення”, „заяви”, „злочини” (табл. 3).

Таблиця 3. Кореляційний зв'язок між рівнем злочинності та демографічною ситуацією у 2002 році

<i>Зміна</i>	<i>N</i>	<i>Q</i>	<i>W</i>
N	1		
Q	0,909	1	
W	0,878	0,993	1

Подібні значення кореляції характеризують дуже тісний зв'язок. Інтерпретувати його можна за допомогою коефіцієнта детермінації $r = k^2$. Так $r_{N,W} = k_{N,W}^2 \approx 0,77$ показує, що регіональна варіація економічних злочинів на 77 % визначається демографічним станом в регіоні, на інші чинники в коливанні злочинності припадає 23 %.

2. Оскільки зареєстрована заява – ще не злочин, необхідно визначити статистичне співвідношення між ними за офіційними даними, використовуючи формулу логічного середнього:

$$U_i = 100 \cdot \frac{W_i}{Q_i}, \quad i = \overline{1, N}; \quad U = \frac{\sum_i W_i}{\sum_i Q_i} \quad (11)$$

Отриманий індекс злочинної ваги досягає по Україні в середньому $U \approx 79\%$, що дозволяє скоригувати рівень латентної злочинності (економічної спрямованості) в державі $Y' = Y \cdot U = 4757841,4 \cdot 79,1 \approx 3761377 \approx 3,8$ млн. од. Очевидно, ступені латентності злочинності та довіри населення до правоохоронних органів знаходяться між собою в зворотному зв'язку. Таким чином, загроза визначається не тільки небезпекою і розповсюдженістю того чи іншого виду злочинних посягань, але і позицією правоохоронних органів, можливістю гарантувати реальний захист у випадку звернення до міліції.

3. Аналогічний аналіз даних за 2002 рік виявив значне зменшення кількості зареєстрованих заяв економічної спрямованості (на 1 млн. од.), але за рахунок збільшення індексу злочинної ваги це практично не вплинуло на стан криміногенної ситуації в країні (відповідні дані наведені у табл.1).

Висновки

Проаналізовано проблеми, запропоновано концептуальні напрями, стратегію та тактику вивчення громадської думки в сучасних умовах як механізму зворотного зв'язку оцінки ефективності діяльності ОВС. Введено системи показників з використанням апарату вищої математики і порівняння даних опитувань з офіційною статистикою, що характеризують стан громадської думки щодо правоохоронних органів. Серед них індекс суспільної оцінки ефективності діяльності СОЕД, регіональні і державні індекси та рівні латентності із стандартними відхиленнями і коефіцієнтами варіації, індекси ваги злочинів (на прикладі злочинів економічної спрямованості). Аналіз емпіричної інформації показав, що в цілому по Україні не фіксується у 10 разів більше випадків злочинних посягань, ніж за даними офіційної статистики. Такий показник є одним з найбільших у Європі [5] і опосередковано підтверджує, що тіньова економіка залишається вагомим чинником суспільного життя. Таким чином, обґрунтовано необхідність перманентного моніторингу громадської думки, впровадження нової системи показників у практику діяльності міліції України, насамперед, Центру громадських зв'язків МВС, ГУ, УМВС в областях, УМВСТ України.

Використана література

1. Оцінка населенням діяльності Уряду В.Януковича. – К.: Український ін-т соціальних досліджень. Центр „Соціальний моніторинг”. – 2003. – 22 с.
2. Міліція в дзеркалі громадської думки.– К.: Український ін-т соціальних досліджень. Центр „Соціальний моніторинг”. – 2002. – 17 с.
3. Котляр В.Ю., Котляр Ю.В. Сучасні напрями математичного аналізу показників злочинності // Проблеми пенітенціарної теорії та практики. – 2001. – № 6. – С.65-74.
4. Бандурка О.М., Соболев В.О. Теорія та методи роботи з персоналом в органах внутрішніх справ: Підручник. – Харків: Вид-во Ун-ту внутр.справ, 2000. – 480 с.
5. Общественное мнение о милиции: 1995-2000 гг.: Пособие. – М.: ВНИИ МВД России, 2001. – 132 с.

Г.КРАСНОСТУП, *магістр*,

Гуманітарний університет “Запорізький інститут
державного та муніципального управління”

УДК 347.23:347.78

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ РОЗРОБНИКІВ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ЇХ МІСЦЕ В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Динамічність інтегративних процесів, що відбуваються сьогодні у світі, вимагають від України вирішення комплексу важливих економіко-правових питань, що в подальшому сприятимуть приєднанню України до Європейського Співтовариства.

Вдосконалення національного законодавства у галузі інтелектуальної власності вимагає забезпечення ефективного правового захисту творчої діяльності розробників програмного забезпечення, які вносять неабиякий внесок у науково-технічну еволюцію потенціалу нашої країни. Вже ніхто не заперечуватиме, що комп'ютерна програма є особливим об'єктом права інтелектуальної власності.

Сьогодні не є таємницею те, що на території нашої держави за зовсім жартівливі кошти можна придбати піратські копії програмних продуктів відомих підприємств-розробників.

Нагадаємо, що існує Концепція легалізації програмного забезпечення та боротьби з нелегальним його використанням, яка затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.05.2002 р. № 247-р. Ця Концепція визначає основи урядової політики щодо легалізації програмного забезпечення та боротьби з нелегальним його використанням, також нею передбачається проведення заходів, пов'язаних з удосконаленням та розвитком ринку програмного забезпечення.

На цьому етапі стає актуальним питання: як саме ефективно захистити такий специфічний об'єкт права інтелектуальної власності як комп'ютерна програма.

Зауважимо, що лише у 1993 році в Україні приймають Закон “Про авторське право і суміжні права”, що містить окремі положення про охорону комп'ютерних програм.

Всупереч поширеній думці, враховуючи рівень закріпленості та урегульованості правовідносин законодавством України, пов'язаних із таким об'єктом як комп'ютерна програма, можна стверджувати, що її можна віднести як до об'єктів авторського права так і до об'єктів патентного права.

1. Постановка завдання

Сьогодні виникає велика кількість проблем, пов'язаних із захистом прав розробників програмного забезпечення. З метою створення кращої системи захисту, необхідно усвідомлювати що саме та яким чином треба захищати.

На цьому етапі слід визначитися що саме є комп'ютерною програмою? Легальне визначення міститься в Законі України “Про авторське право і суміжні права”, відповідно до якого, комп'ютерна програма – це набір інструкцій у вигляді слів, цифр кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його в дію для досягнення певної мети або результату (це поняття охоплює як операційну систему, так і прикладну програму, виражені у вигляді вихідного або об'єктного кодів).

Крім легального визначення поняття комп'ютерної програми, як у науковців так і у практиків з цього приладу виникають різні точки зору. Так, Музика А. вважає, що комп'ютерна програма є різновидом комп'ютерної інформації. Вона обов'язково містить певні відомості і одночасно є побудованою за особливими правилами сукупністю “зрозумілих” комп'ютеру даних (символів, кодів, сигналів, команд, тощо), яка забезпечує функціонування та керування комп'ютерними системами і/або телекомунікаційними мережами, виконання ними певних завдань [7].

В свою чергу Бабаєв В. зауважує, що за певних умов, комп'ютерні програми можна віднести до інновацій. Так, комп'ютерна програма буде вважатися інновацією тільки в тому випадку, якщо її впровадженням у виробництво будуть викликані структурні зміни, характерні для впровадження інновацій [1].

US Copyright Office у “Правилах реєстрації комп'ютерних програм” визначає, що комп'ютерна програма – це набір правил чи інструкцій щодо прямого чи непрямого використання їх у комп'ютері для досягнення певної мети [12].

На цьому етапі край необхідно визначитися із чого саме комп'ютерна програма складається. Так, Н.Смирнова виділяє окремий об'єкт права інтелектуальної власності – програмний продукт. Він не лише містить програму, але й всебічне право на неї, відповідно “тіло” і “душу”. Авторське право захищає єдність форми і змісту твору, тобто “тіло”. Будь-які зміни форми автоматично переводять його в розряд нового об'єкту правового захисту з можливістю нового авторства [15].

Щодо комп'ютерної програми, то вона містить:

- алгоритм – (з лат. algorithmi, форма імені арабського математика аль-Хорезмі) – це спосіб рішення задач, що точно пропонують, як і в якій послідовності одержати результат, однозначно визначений вихідними даними [13];

- вихідний код. Людина при написанні програми для комп'ютера оперує поняттями, що виражаються за допомогою команд алгоритмічної мови [4]. Таким чином, програма містить алгоритм, написаний на зрозумілій людині мові (вихідний код);

- об'єктний код. Комп'ютер є електронним пристроєм, який оперує лише поняттями, вираженими у формі чисел (об'єктний код). Процес перетворення програми з вихідного коду на об'єктний називають компіляцією. Компіляція (від лат. compilatio, букв. – пограбування) – складання творів на основі чужих спадкувань або чужих творів без самостійної обробки джерел; робота, складена таким чином [20]. Зворотній процес прийнято називати декомпіляцією;

- текстовий супровід;
- музичний супровід;
- зображення, що виводяться програмою на екран монітора, у тому числі рухливі;
- назву;
- логотип;
- інтерфейс – форму взаємодії з користувачем програми.

Варто пам'ятати, що програми написані різними мовами програмування мають різні вихідні коди, але після компіляції можуть давати однаковий об'єктний код. Для розуміння суті програми і принципів її дії необхідною є наявність вихідного коду, саме він і має найбільшу цінність. Володіючи ним, можна поліпшувати і модифікувати програму і здійснювати зворотні дії.

Творчий аспект написання програми виражається в позиціях, що відображають індивідуальну роботу автора. Певні характеристики програми свідчать про рівень професіоналізму і відображають особистість автора.

Структура алгоритму програми відображає стиль і рівень автора, його індивідуальність. Можна зробити висновок про те, що зміна вихідного тексту веде до появи нової комп'ютерної програми, оскільки форма представлення тексту буде нова. Враховуючи все вищевказане, можна зробити припущення, що об'єктів охорони, пов'язаних із програмним забезпеченням, значно більше. Це і програма в цілому, і зображення, виведені програмою на екран монітора, текстовий і музичний супровід, логотип програми, назва програми та дизайн її інтерфейсу. Усі ці об'єкти повинні охоронятися.

Практика свідчить, що підприємству-розробнику програмного забезпечення для кожної комерційної комп'ютерної програми треба, виходячи з розуміння доцільності, визначити її найбільш істотні функціональні елементи, які є об'єктами інтелектуальної власності і виконувати необхідні дії, що будуть достатніми для закріплення майнових прав на неї. Як правило, таким об'єктом у першу чергу стає не власне комп'ютерна програма, а, що більш раціонально, її функціональне ядро. Додатки або додаткові модулі, вже розроблені або плановані до розробки, мо-

жуть не мати самостійного значення і навіть не працювати як самостійні комп'ютерні програми без взаємодії зі згаданим ядром. Але необхідно зазначити, що не менш доцільним є необхідність захисту усіх інших вищенаведених компонентів комп'ютерних програм, у зв'язку з тим, що будь-яка інша особа, що випустить власну комп'ютерну програму до цивільного обігу з будь-яким тотожним компонентом (назва, логотип, інтерфейс та інше) може порушити права розробника оригінального програмного забезпечення.

Таким чином, сьогодні ми маємо унікальний об'єкт права інтелектуальної власності, який, мабуть, треба захищати не менш унікальними засобами.

2. Основна частина

Неприємно усвідомлювати, що за умови високого рівня піратства в Україні (понад 95 %) [16], легально виготовлена продукція національних виробників стає неконкурентноспроможною. Все це ускладнює процес приєднання країни до Світової організації торгівлі [15].

Права виробників програмного забезпечення порушуються дуже часто. Саме тому вирішальним стає питання яким чином варто охороняти комп'ютерні програми?

Юридична наука виділяє два основні засоби захисту прав: юрисдикційний (захист здійснюється судами та іншими уповноваженими на це органами) та не юрисдикційний (особа, право якої порушено, здійснює захист самостійно в межах закону). Юрисдикційний засіб захисту охоплює судовий та адміністративний порядки захисту прав. Український законодавець для захисту прав інтелектуальної власності використовує всі вказані засоби, порядки та заходи [9].

Слід нагадати, що відповідно до ст. 51 Закону України "Про авторське право і суміжні права" [11], захист особистих немайнових і майнових прав суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав здійснюється в порядку, встановленому адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством.

Стосовно комп'ютерних програм п. 4 ст. 433 Цивільного кодексу України встановлено, що вони охороняються як літературні твори [19]. Сьогодні розробників програмного забезпечення цікавить, які мотиви стали визначальними для поєднання літературних творів та комп'ютерних програм. Пояснення існують, але вони не є офіційними. Одне з таких полягає в тому, що відповідно до норм авторського права захищається форма, в якій втілюється авторське бачення тієї або іншої ідеї, проблеми, процесів, тощо. За характером форми відображення рядки літературного твору та комп'ютерної програми мають дещо спільне: і рядки літературного твору, і рядки комп'ютерної програми автор поновлює символами-літерами, або символами-операторами. Тотожність творчого процесу щодо створення літературних творів і комп'ютерних програм стала підставою для вибору форми захисту для комп'ютерних програм Ващинець І. вважає, що у разі експертизи порушення авторських прав на літературні твори чи комп'ютерні програми порівнюються відповідні тексти літературних творів, а для комп'ютерних програм – тексти зазначених програм [15].

На думку Д.Жуванова, порівняння комп'ютерних програм із літературними творами є не зовсім коректним. На відміну від літературних творів, текст комп'ютерної програми (вихідний чи об'єктний код) не мають самостійної цінності без можливості їх застосування в комп'ютері. Отже, сприйняття комп'ютерної програми, тобто власне кажучи її тексту, відбувається не безпосередньо людиною, а опосередковано, за допомогою комп'ютера.

Розглядаючи комп'ютерну програму як твір літератури, не можна не відзначити такої особливості: будь-який фрагмент будь-якої програми можна використовувати як цитату в іншій комп'ютерній програмі. Це дає можливість безоплатно і безкарно тиражувати чужі ідеї і отримувати за це прибуток. Таке тиражування призводить до перенасичення ринку програмного забезпечення однотипними програмами [4].

Після поділу ринків комп'ютерів ("hardware") і комп'ютерних програм ("software") з'явилась необхідність у забезпеченні ефективної охорони цих об'єктів, особливо тому, що вони невпинно дорожчали [5].

Фахівці у галузі права інтелектуальної власності довго дискутували з приводу того, який вид охорони варто обрати. Автор публікації [5] вказує, що раніше пропонувалося три варіанти охорони:

- 1) за допомогою патентів тобто на праві промислової власності;
- 2) за допомогою засобів авторського права;
- 3) в режимі конфіденційної інформації або промислових секретів.

Машуков В.М. також виділяє три види законодавчої охорони щодо комп'ютерних програм: *“перший – захист патентом, другий – захист авторським правом і третій – захист за допомогою положень, спрямованих проти порушення комерційних таємниць...”* [6]. Думку про те, що комп'ютерні програми можуть бути сприйняті лише як винахід, але ні в якому разі не як об'єкт авторського права ще у 1957 р. висловив у своїх працях К. Шрам [5].

Взагалі було висловлено багато аргументів за і проти авторсько-правової охорони комп'ютерних програм. Так, табір прихильників охорони комп'ютерних програм за допомогою засобів права промислової власності відстоював, що комп'ютерні програми не носять літературного чи художнього характеру, що режиму охорони тільки форми вираження, але не ідей, недостатньо для комп'ютерних програм, що термін охорони авторських прав є надто тривалим для охорони комп'ютерних програм. Представники протилежного табору охорони шляхом застосування норм авторського права підкреслювали, що користувач комп'ютерної програми повинен мати в своєму розпорядженні архівну копію програми, що не вписується в доктрину авторського права, і що включення такого специфічного об'єкта, як комп'ютерні програми, до сфери дії авторського права може призвести конструкцію авторського права до послаблення та розвалу.

Врешті-решт правники дійшли певних спільних висновків:

- 1) комп'ютерні програми є об'єктом авторського права та охороняються незалежно від жанру, цінності, призначення та форми вираження;
- 2) для комп'ютерних програм може застосовуватись модель майнових авторських прав, яка забезпечує закріплення виключних прав за автором і право власником;
- 3) авторсько-правовий механізм охорони комп'ютерних програм є недостатнім;
- 4) треба розробляти нові правові засоби захисту комп'ютерних програм.

Головною позитивною рисою охорони комп'ютерних програм за допомогою механізму авторського права є презумпція авторства: тобто авторське право на комп'ютерну програму виникає при її створенні і для його реалізації не потрібна обов'язкова реєстрація програми [4].

Але тільки авторське право неспроможне в захисті сучасних розробників програмного забезпечення, що привело до відродження концепції *“sweat of the brow”* (*“поту на бровах”*) та *“industriousness”* (*“індустріальності”*), що проголошує що охоронятися повинні навіть бази даних, створені не творчою працею, але потребуючі істотних інвестицій [2]. Але з часом ці доктрини були відкинуті. Авторсько-правова охорона може поширюватися на об'єкт тільки у випадку, якщо він має всю сукупність ознак, передбачених чинним законодавством [17]. Комп'ютерна програма підлягає охороні, якщо вона оригінальна, тобто є результатом інтелектуальної діяльності її автора. Ніякі інші критерії не повинні застосовуватися для визначення охороноздатності [18].

Як вже було зазначено, з погляду права, сучасна комп'ютерна програма являє собою сукупність взаємодіючих між собою об'єктів інтелектуальної власності, що охороняються на підставі авторського права, і, частково, патентного права.

Сьогодні фахівець у галузі програмування здатний на підставі вже створеної комп'ютерної програми, використовуючи іншу мову програмування, створити нову комп'ютерну програму, навіть запатентувати її, але по суті вона буде виконувати ті ж самі функції, що й перша, на підставі якої вона написана. На думку С. Петренко, В.Смірнова [14], у правовому полі авторського права можуть бути надійно захищені лише унікальні твори, до яких важко віднести більшість сучасних комп'ютерних програм.

За патентним правом *“засіб”*, як об'єкт винаходу, характеризується дією (операцією) або сукупністю дій, порядком виконання таких дій у часі й умовами здійснення дій.

Такою умовою здійснення дій (наприклад, технологічного процесу) і може стати використання певної комп'ютерної програми. Початок такої непрямой патентної охорони комп'ютерних програм було покладено ще у 60-70-і роки патентним відомством США.

Цікаво, що в останній редакції Закону України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” комп'ютерні програми й алгоритми, на яких вони базуються, вилучені з кола об'єктів, яким не надається патентна охорона. Таким чином, з моменту внесення змін до закону вже немає підстав для відмови в патентній охороні розробнику нової комп'ютерної програми, якщо вона відповідає умовам патентоздатності.

Саме патентна охорона може надати можливість охорони результатів інтелектуальної діяльності людини, яка розробила алгоритм послідовної взаємодії окремих частин комп'ютера, що обмінюються сигналами, закладений у програму.

Отже, можна сподіватися, що з мовчазної згоди законодавця патентна охорона може бути надана щонайменше способом керування сигналами, втіленим в алгоритмі, який є основою певної комп'ютерної програми [4]. Відтепер, для патентування алгоритму та побудованої на його підставі програми немає необхідності вдаватися до обходу прямої заборони патентування програм шляхом застосування в формулі винаходу конструкцій, які конкурують в порадах фахівців, а саме: “програмуємий комп'ютер (пристрій) для виконання функції” та “засіб використання комп'ютера”. Це поширює сферу охорони програми, яка патентується, бо крім власне комп'ютерів, програми можуть використовуватися в сучасній електронній побутовій техніці, промислових роботах тощо.

Так В.М. Машуков вважає, що можна виконувати охорону комп'ютерної програми на підставі патентного права, одержавши патент на схемне рішення, що повторює згаданий алгоритм, тобто послідовність команд. В іншому випадку виконують технічний захист комп'ютерної програми настільки ефективно, щоб алгоритм роботи програми залишався в режимі “ноу хау”, і спроби виявити закриті для сторонніх осіб послідовність команд переслідувалися на підставі положень законодавства про несумлінну конкуренцію [6].

Показовим є те, що погляди розробників програмного забезпечення звертаються саме до патентного права.

На думку Д.Жуванова, Є.Стогнія, охорона комп'ютерних програм за допомогою патенту на винахід має право на життя [4].

Часто висловлюються пропозиції про необхідність патентної охорони комп'ютерних програм за аналогією з винаходами. Світова практика підтверджує необхідність застосування патентного права для ефективного захисту комп'ютерних програм. На жаль, в Україні на сьогоднішній день не розроблено концептуальних методологічно-правових підходів щодо захисту комп'ютерних програм як таких, з використанням патентного права [10].

Патентно-правова охорона поширюється на права, що випливають з патенту на винахід, корисну модель, промисловий зразок, із свідоцтва на знаки для товарів і послуг. Вони діють з дати публікації відомостей про його видачу за умови оплати річного збору за підтримку дії патенту. Патент надає його власнику виключне право використовувати винахід за своїм розсудом, якщо таке використання не порушує прав інших власників патентів.

Патент надасть його власникові право забороняти іншим особам використовувати винахід без його дозволу, за винятком випадків, коли таке використання не визнається відповідно до закону порушенням прав власника патенту [6].

Комп'ютерні програми самі по собі можуть бути об'єктами охорони патентним правом, але за певних умов. Такими об'єктами охорони можуть бути і деякі компоненти комп'ютерних програм.

Зазначимо, що В.Ф.Гумен, президент Асоціації патентознавців Санкт-Петербургу, розглядає роботу патентознавців з об'єктами авторського права як нову функцію патентних підрозділів [3].

Ландик В. висловив думку про те, що для одержання надійної правової охорони комп'ютерної програми доцільно заявляти для отримання патенту наступну групу винаходів:

- спосіб, який здійснюється за допомогою комп'ютерної програми;

- пристрій, що запрограмований на виконання певних функцій, які задаються комп'ютерною програмою;

- носій інформації, який відрізняється лише записаною на ньому комп'ютерною програмою.

За таких умов патент видається на комп'ютерну технологію. Комп'ютерна програма, при цьому, разом з усіма можливими модифікаціями отримує хоча і не пряму, але надійну правову охорону [5].

На цьому етапі стає зрозумілим, що сьогодні у розробників програмного забезпечення є більше ефективних засобів захисту результатів своєї праці.

Висновки

Дослідивши питання нормативно-правових аспектів захисту прав розробників програмного забезпечення та їх місця в системі охорони прав інтелектуальної власності, можна дійти певних висновків. Виникнення численних правових колізій при захисті прав розробників комп'ютерних програм свідчить, що існуючий на сьогодні захист комп'ютерної програми авторським правом – недостатній, а зарахування комп'ютерних програм до літературних творів не є коректним. Стає зрозумілим, що патентна охорона об'єктів інтелектуальної власності завжди більш переважна охороні на підставі авторського права, але, нажаль, далеко не завжди цього можливо домогтися.

Треба зауважити, що Закон України передбачає, що власники авторського права можуть вимагати відшкодування збитків, заподіяних їм в результаті піратства – порушення авторського права, включаючи упущену вигоду; вилучення і напрямок на їх користь доходів правопорушника, отриманих в результаті порушення авторського права, замість відшкодування збитків; а також виплати компенсації, обумовленої судом, у сумі від 10 до 50000 мінімальних розмірів заробітної плати (тобто від 2050 до 10250000 грн.), встановлених законодавством України. Так, певна річ йдеться не про маленькі кошти, але треба провести певні роботи, щоб механізм цивільно-правової відповідальності запрацював як слід.

Для створення ефективної системи охорони прав інтелектуальної власності, пов'язаних із захистом комп'ютерних програм, потрібно:

1. Провести ретельні дослідження у галузі засобів захисту комп'ютерних програм від протиправних посягань.

2. На підставі вказаних вище досліджень, розробити проект Закону України “Про охорону комп'ютерних програм та баз даних”, в якому кожному компоненту комп'ютерної програми буде надано значення окремого об'єкта правової охорони з подальшим його захистом.

3. Розробити додаткові правила з експертизи винаходів, пов'язаних з комп'ютерними програмами.

4. Розробити необхідні зміни до Закону України “Про авторське право і суміжні права”.

5. До створення нових норм, та внесення необхідних змін та доповнень у чинне законодавство – захищати:

- алгоритм – за допомогою патентного права;
- вихідний код – за допомогою авторського права;
- об'єктний код – за допомогою авторського права;
- текстовий супровід – за допомогою авторського права;
- музичний супровід – за допомогою авторського права;
- зображення, що виводяться програмою – за допомогою авторського права;
- назву – на підставі свідоцтва на знаки для товарів і послуг;
- логотип (торгівельну марку) – на підставі свідоцтва на знаки для товарів і послуг;
- дизайн інтерфейсу – за допомогою авторського права.

Така система правової охорони буде перешкоджати неправомірному використанню як самої комп'ютерної програми, так і тотожної їй, що написана іншою особою за тим самим алгоритмом та призводить до однакового технічного результату.

Здається очевидним одне з рішень цієї проблеми – застосування спеціального системного підходу, з використанням авторського, патентного, договірної права, законодавства про недобросовісну конкуренцію, про комерційну таємницю тощо, або створення спеціальної правової системи охорони комп'ютерної програми, що на сьогодні впроваджено у деяких країнах світу.

Наприкінці хотілось би висловити сподівання щодо розробки нових нормативно-правових актів, та внесення необхідних змін та доповнень у чинне законодавство, з метою зменшення в Україні рівня піратства на ринку програмного забезпечення, що дозволить швидко розвиватися національним розробникам комп'ютерних програм.

Використана література:

1. Бабаев В. Виды объектов интеллектуальной собственности в инновационной деятельности // Підприємство, господарство і право. – 2003. – № 9. – С. 68-71.
2. Вайшнурс А. Современность и перспективы правовой охраны баз данных России, США и Европейском союзе // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. – 2003. – № 11. – С. 5-21.
3. Ващинець І. Проблеми удосконалення прав автора на розповсюдження у чинному законодавстві України // Интеллектуальна власність. – 2004. – № 1. – С.11-17.
4. Жуванов Д., Стогній Є. Яку форму правової охорони обрати для комп'ютерної програми // Интеллектуальна власність. – 2003. – № 9. – С. 37-42.
5. Ладник В. Доцільність і можливість охорони комп'ютерних програм нормами патентного права // Интеллектуальна власність. – 2002. – № 9. – С. 12-16.
6. Машуков В.М. Компьютерное право: практическое руководство. – Львов: Аверс, 1998. – 256 с.
7. Музика А., Азаров Д. Про поняття злочинів у сфері комп'ютерної інформації // Право України. – 2003. – № 4. – С. 86-89.
8. Негрескул В. Ліцензійне програмне забезпечення: правовий режим користування // Юридичний журнал. – 2003. – № 3(9). – С. 48-55.
9. Остапчук В. Останні зміни в режимі захисту прав інтелектуальної власності // Юридичний журнал. – 2004. – № 1(19). – С. 60-65.
10. Петренко С. Правовий захист комп'ютерних програм // Право України. – 2003. – № 3. – С. 108-111.
11. Про авторське право і суміжні права: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 43. – С. 214.
12. Склярів І. Комп'ютерна програма і авторське право // Интеллектуальна власність. – 2003. – № 7. – С. 11-16.
13. Словарь иностранных слов и выражений / Авт. и сост. Е.С. Зенович. – М.: ООО “Фирма “Издательство АСТ”, 2000. – 784 с.
14. Смирнов В. Еще раз об охране компьютерных программ // ИС. Промышленная собственность. – 2002. – № 2. – с. 42-47.
15. Смирнова Н. Програмный продукт: твір, винахід, або унікальний кумулятивний об'єкт // Интеллектуальна власність. – 2003. – № 5. – С. 9-12.
16. Тимофієнко Л., Ліннік Л. Правова охорона комп'ютерних технологій // Интеллектуальна власність. – 2001. – № 4. – С. 12-17.
17. Трофименко А. Авторское право на результаты действия автоматических устройств // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права – 2004. – № 3. – С. 12-18.
18. Ханина К. Воздействия развития информационных технологий на формирование системы авторского права Европейского союза // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. – 2004. – № 3. – С. 27-36.
19. Цивільний кодекс України (від 16.01.2003 р.) // Українська інвестиційна газета. – 2003. – 194 с.
20. Юридический энциклопедический словарь / Гл. ред. А.Я. Сухарев, ред. кол. М.М. Богуславский, М.М. Козарь, Г.М. Миньковский и др. – М.: Сов. энциклопедия, 1984. – 415 с.

А.НОВИЦЬКИЙ, провідний науковий співробітник
НДЦ проблем оподаткування
Національної Академії ДПС України

УДК 35.072.2

ІНТЕГРАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ, ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОНТРОЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. В статті розглядаються питання підвищення ефективності управлінської діяльності шляхом інтеграції інформаційних систем різних державних органів України.

Ключові слова: контрольна діяльність, інформаційні системи.

В Україні значна кількість державних контролюючих органів, які діють у межах своїх повноважень, проте інколи дублюючи функціональні обов'язки один одного. Але, навіть належне виконання своїх функціональних обов'язків контролюючими органами не завжди дає позитивний результат від проведення перевірок. Неузгодженість дій контролюючих органів доволі часто призводить до дестабілізації роботи підприємств, які перевіряються, до зниження результативності перевірок, до зниження ефективності контрольно-перевірочної роботи і до загального негативного ставлення громадян до контролюючих органів.

В своїй статті ми розглядаємо актуальне питання – підвищення ефективності управлінської діяльності, а саме такої її складової як контроль, через інтеграцію інформаційних систем різних державних органів. Даному питанню присвятили свої роботи Л.А. Савченко, Ю.П. Битяк, О.Ф. Андрійко, Р.А. Калюжний, В.О. Шамрай, М.Я. Швець, Г.Г. Забарний, В.Д. Гавловський, М.В. Гуцалюк, Р.Л. Колпак, В.С. Цимбалюк, Ю.В. Яцишин, А.С. Ластовецький та інші, які, в тій чи іншій мірі, розглядали питання підвищення ефективності управлінської діяльності.

Зокрема, Л.А. Савченко відмічає, що: *“одним із найбільш важливих напрямів підвищення ефективності... контролю в сучасних умовах є координація і взаємодія між контролюючими органами”* [1]. Саме взаємодія між контролюючими органами дає можливість всебічної, ґрунтовної перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єкта, виявлення правопорушень та встановлення причин їх здійснення, визначення шляхів протидії негативним чинникам, забезпечення неухильного дотримання норм чинного законодавства та притягнення винних до відповідальності.

Для налагодження взаємодії між контролюючими органами та забезпечення зменшення втручання державних органів у підприємницьку діяльність був виданий Указ Президента України “Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності” від 23.07.1998 року № 817/98. Зокрема, в Указі зазначено, що: *“планові виїзні перевірки проводяться всіма контролюючими органами одночасно в день, визначений органом державної податкової служби. Порядок координації проведення таких перевірок встановлюється Кабінетом Міністрів України”*. Таким чином визначається, що провідна роль у координації проведення перевірок надається саме органам державної податкової служби України, яка встановлює час проведення планових комплексних перевірок.

Цим же Указом визначено, що контролюючі органи мають право проводити і позапланові перевірки фінансово – господарської діяльності суб'єктів господарювання, при наявності достатніх та чітко визначених обставин. І саме при проведенні позапланових перевірок, при наявності оперативної, аналітичної та іншої інформації про можливі порушення чинного законодавства, виявляються значні правопорушення, донараховуються великі суми, штрафи, пені. Але при проведенні позапланових перевірок виникають проблеми щодо узгодженості дій різних контролюючих органів. Так, коли при формуванні Комплексного плану перевірок на наступний рік державною податковою службою відразу ж розробляється план проведення перевірок і координація контрольної діяльності з іншими контролюючими органами (Пенсійним фондом України, Фондом соціального страхування України, контрольно-ревізійною службою), то при

проведенні позапланових перевірок різними контролюючими органами, цю діяльність ні хто не координує. На нашу думку, це є значним недоліком Указу. Тому, виникає неузгодженість у діях державних контролюючих органів.

При отриманні необхідної та достатньої інформації, яку, досить часто можна одержати від інших контролюючих органів, виносяться рішення про проведення позапланової перевірки. Специфіка планування, навантаження, методики проведення перевірок у різних контрольних органів різна, тому, як правило, навіть при отриманні інформації одночасно, перевірки призначаються в різний час. І виникає ситуація, коли на підприємство один за одним ідуть перевіряючі, проводять перевірки у межах своїх повноважень, дотримуючись усіх норм чинного законодавства. Разом з тим, підприємство не може нормально функціонувати, повністю зривається намічений ритм роботи, воно не отримує запланованого прибутку, виникають цілком доречні нарікання зі сторони господарюючого суб'єкта на дії контролюючих органів. Більше того, при виконанні своїх функцій контрольні органи досить часто в тій чи іншій мірі дублюють один одного, проводячи перевірку одних і тих самих елементів фінансово-господарської діяльності по декілька раз. У підтвердження наших думок Е.О. Вознесенський зазначає, що: *“належна організація контрольної діяльності суб'єкта контролю передбачає правове закріплення за ним певної групи об'єктів, об'єднаних відомою єдністю їх призначення, чітке встановлення меж контрольної діяльності даного суб'єкта з метою запобігання дублювання при здійсненні контрольних дій, підвищення відповідальності за функціональний стан конкретної групи об'єктів контролю і на цій основі – якості роботи контрольного апарату. Відсутність таких критеріїв порушує також принцип відомої спеціалізації працівників контрольних органів, що часто призводить до формалізму в здійсненні контрольних функцій”* [2].

Частину функцій з координації проведення перевірок контролюючими органами взяв на себе створений Президентом Координаційний комітет по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю [3]. В Положенні про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю зокрема говориться, що для виконання покладених завдань комітет має право утворювати робочі групи для проведення перевірок..., включати до їх складу спеціалістів міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, правоохоронних органів, наукових установ і навчальних закладів та доручати правоохоронним і державним органам, що мають контрольні повноваження, проведення перевірок стану додержання і виконання законодавства з питань, віднесених до його компетенції в державних органах, на підприємствах, в установах і організаціях (незалежно від підпорядкованості та форми власності).

Таким чином, Координаційний комітет по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю має право здійснювати координацію контрольної-перевірочної роботи в межах своїх повноважень. Але на практиці, цей орган займається більше регулюванням діяльності правоохоронних органів з боротьби із злочинністю та розглядає проблемні питання щодо взаємодії правоохоронних органів з іншими державними контролюючими органами, та забезпечує їх співпрацю за конкретними перевітками чи кримінальними справами. А саме контрольної-перевірочної діяльності державних органів не координується в тому об'ємі, який би забезпечив нормальне функціонування не тільки контролюючих органів а і господарюючих суб'єктів.

Координувати роботу всіх державних контролюючих органів, при цьому не вмішуючись у їх внутрішнє планування роботи та функціонування, на нашу думку, повинен державний, постійно діючий орган, який буде мати достатньо повноважень для створення спільних робочих контрольних груп, із залученням окремих спеціалістів до перевірок різних контролюючих органів. Такий орган мав би достатній аналітичний корпус який би для визначення суб'єктів господарювання, які підлягають комплексній, багатопрофільній перевірці різними державними контрольними органами.

Саме для координації діяльності контролюючих органів, на думку деяких вчених, доцільним є створення нового державного органу – Міністерства державного контролю України [4]. О.Ф. Андрійко пропонує створити державний орган зі спеціальними повноваженнями – Комітет з питань державного контролю у сфері виконавчої влади [5]. У період проведення адміністра-

тивної реформи в Україні, яка має за мету зменшення адміністративних органів держави, створення нового відомства, яке по суті повинно здійснювати свою діяльність не тільки на рівні міністерств, а і координувати діяльність контролюючих органів на місцях, призведе до збільшення державних службовців, до створення ще однієї, за своєю суттю контролюючої системи примусу держави. Створення такої системи на рівні держави вимагає значних матеріальних затрат, воно пов'язане зі зміною багатьох нормативних документів, у тому числі й Конституції, а це досить довготривалий і складний процес.

Державна податкова служба, митний комітет, МВС, мають значну кількість інформаційних систем, які, в деякій мірі, об'єднані та використовуються відомствами – власниками інформації. Для проведення належного аналізу, необхідного моніторингу того чи іншого суб'єкту господарювання, правоохоронні, державні контролюючі органи стикаються з міжвідомчими перепонами, законодавчо закріпленими обмеженнями в доступі до інформації. Це знижує ефективність, оперативність збору інформації, що необхідна для проведення тієї чи іншої перевірки.

Інформація, яка необхідна для правоохоронних та державних контролюючих органів є дуже різноплановою. Кожний структурний підрозділ тієї чи іншої служби чітко направлений на відбір лише притаманної йому інформації, в результаті чого працівники, які не займаються конкретно проблемою можуть не приділити уваги отриманій інформації. Наприклад, оперативний працівник податкової міліції завжди візьме на замітку інформацію про значну фінансову операцію, для подальшої перевірки повноти сплати податків, щоб проаналізувати походження товару чи грошових коштів, тоді коли оперативника кримінального розшуку зацікавить така інформація лише при наявності ознак злочину проти особи (убивство, тілесні ушкодження, побіи та інше). Тому, постає проблема правильної оцінки інформації та її подальшої перевірки. Вибірковість в отриманні інформації залежить від завдань, які стоять перед працівниками, від їх уміння правильно оцінити та проаналізувати почуте, прочитане, побачене.

Сучасне інформаційно-технологічне забезпечення дає можливість отримувати значний потік інформації з різних джерел: телебачення, радіо, Інтернет, преса і використовувати її для подальшого проведення контрольно-перевірочних заходів.

Отримання інформації різноманітними методами дає можливість проаналізувати видиму, легальну сторону тієї чи іншої операції, яка при правильному і ґрунтовному аналізі допомагає визначити відповідні шляхи для прийняття управлінських рішень щодо здійснення контрольних функцій. На сьогоднішній день для проведення накопичення та аналізу необхідної інформації працівникам податкової служби дуже допомагають існуючі програми обліку в податковій службі (АРМи “Облік”, “Митниця”, “Аудит”, “Картка боржника”, АІС “Податки” та інші).

Використання даних у значній мірі полегшує саму роботу із збору інформації, дає велику економію часу, достовірність інформації, можливість не розшифровувати напрямок роботи. Варто зазначити що, для більш чіткої та налагодженої роботи всіх служб доцільно було б надати їм можливість доступу до інформаційних систем інших служб: ДАІ, систем інформаційного центру МВС, інформаційних систем митниці, відповідно для оперативних працівників інших відомств надати можливість користуватися базами даних податкової служби.

Діяльність державного органу, який би мав можливість доступу до інформаційних баз даних всіх інших державних контролюючих органів, та здійснював моніторинг цієї інформації створила б умови для відповідного планування не тільки проведення планових перевірок, а і для забезпечення міжвідомчих, спільних позапланових перевірок різними державними контролюючими органами. Саме можливість накопичення інформації, її моніторинг та можливість доступу до інших інформаційних баз даних, повинно слугувати тією відправною основою в формуванні функціональних повноважень державного органу, який би взяв на себе повноваження проведення координації контрольно-перевірочної роботи.

Розвиток інформатизації, комп'ютеризації дозволяє автоматизувати багато процесів з накопичення, аналізу, розподілу та пошуку інформації, що дозволяє підвищити ефективність управлінської діяльності, в тому числі й контролю, як одного із елементів управління. Існування багатьох розрізнених інформаційних систем у різних державних органах ще не дає підстав

говорити про існування інтегрованої бази даних, яка б могла забезпечити нормальний режим роботи всіх контрольних органів держави. Саме наявність великої кількості автоматизованих інформаційних систем, які не співпрацюють між собою, не допомагає в роботі а інколи і не дає можливості правильно оцінити ситуацію та прийняти відповідне управлінське рішення. Ми ввійшли в епоху інформатизації й повинні вміти правильно накопичувати та користуватися необхідною інформацією. Досягнення високої ефективності роботи неможливе без створення автоматизованих, інтегрованих між собою інформаційних систем. І, як відмічає А.В. Мінченко: *“це повинна бути єдина державна інформаційна система, а не розрізнені острівки з автоматизованих систем, які концептуально протистоять один одному”* [6].

Визначаючи те, що створення єдиної державної інформаційної системи дозволить налагодити співпрацю між різними контролюючими і правоохоронними органами, слід зазначити, що для реалізації даної вимоги необхідне значне науково-технічне оснащення, досить великі матеріальні капіталовкладення та тривалий час. Цілий ряд вчених підтримують актуальність впровадження нових інформаційних технологій: *“основними заходами підвищення ефективності діяльності органів управління соціальними системами в цілому є подальше удосконалення їх організування, починаючи з низових ланок: перебудова методів і методик планування та контролю за діяльністю органів та підрозділів, впровадження нових інформаційних технологічних процесів підтримки та прийняття управлінських рішень”* [7, 8].

Визначаючи потребу в існуванні інтегрованої єдиної державної інформаційної системи, ми визначаємо необхідність відображення в ній наступних основних складових, які потрібні для проведення повноцінного аналізу баз даних :

- автоматизовані банки даних, що дають можливість накопичення, подальшого пошуку та використання необхідної для повноцінного проведення аналізу інформації (картотеки МВС, бази даних реєстрації автотранспорту, автоматизовані інформаційні системи ДПС із обліку платників податків та із сплати податків, бази даних державних органів із реєстрації суб'єктів господарювання, земельний кадастр та багато інших);
- автоматизовані системи обліку документообігу, їх систематизація, зберігання та накопичення;
- системи нормативного підтримання діяльності державних органів, суб'єктів господарювання та загальні правові інформаційні системи;
- автоматизовані системи підтримки управлінських рішень;
- спеціалізовані програми пошуку необхідної інформації;
- забезпечення обміну інформацією (передача електронної пошти).

Інтегрування інформаційних систем різних органів державної влади багато в чому залежить і від можливості комунікаційних систем. Саме передача інформації від одного джерела до іншого повинна бути доступною та відносно дешевою. На практиці, досить часто, ми зустрічаємося з тим, що на паперових носіях роздруковуються електронні форми, які заповнюються та передаються до центрального офісу, оснащеного комп'ютерною технікою, де проходить повторне введення інформації вже в електронному вигляді. Комп'ютерна техніка, яка використовується, не в змозі підтримати програмне забезпечення інформаційних систем. Тому, виникає досить значна проблема щодо наповнення баз даних інформацією, необхідною для роботи.

При забезпеченні інформатизації та комп'ютеризації різними відомствами та міністерствами використовувались різні програми, до інформаційних систем ставились різні вимоги, і це, в даний час, не дає інтегруватися один з одним. Як зазначалось вище, досить часто багато інформації дублюється різними органами (наприклад, при державній реєстрації суб'єкта господарювання, далі при реєстрації платника податків у ДПС, у Пенсійному фонді, в Фонді соціального страхування і т.д.). Тому, об'єднання інформаційних систем в одну, державну, дало б змогу зекономити не тільки час як держслужбовців, так і суб'єктів господарювання, а і посилити контроль, підвищити ефективність відбору необхідної інформації, її аналіз та прийняття відповідного управлінського рішення.

Таким чином, можливість доступу до інформаційних систем різних відомств дала б можливість більш ефективно впливати на негативні тіньові прояви, використовувати позитивний досвід всіх контрольних служб держави, забезпечувати необхідний моніторинг та координувати роботу всіх державних контролюючих органів [5].

Аналізуючи нині діючі державні органи, які б могли взяти на себе таку важливу функцію як координація контрольної перевіркової роботи, необхідно виходити перш за все із тих функціональних повноважень, якими наділена дана служба. Пріоритетом повинна бути саме налагоджена співпраця з більшістю державних контролюючих органів, можливість проведення відповідного аналізу, моніторингу, визначення необхідних напрямків перевірок та координації цих перевірок всіма відповідними контролюючими державними органами. На нашу думку, таким органом на нинішньому етапі може стати Державний департамент фінансового моніторингу. На користь даного державного органу виступає те, що основними його завданнями є проведення фінансового моніторингу, налагодження, взаємодія та інформаційний обмін з іншими державними органами, створення єдиної інформаційної системи.

Використана література

1. Савченко Л.А. Правові проблеми фінансового контролю в Україні: Монографія. – Ірпінь: АДПС України, 2001. – 407 с. – С. 366.
2. Вознесенский Э.А. Финансовый контроль в СССР. – М.: Юрид. лит., 1973. – С. 27.
3. Указ Президента України “Про координаційний комітет по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю” від 26.11.1993 р. № 561/93.
4. Нижник Н., Машков О., Мосов С., Контроль у сфері державного управління // Вісник Української Академії державного управління. – 1998. – № 2. – С.25.
5. Андрійко О.Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади: Автореферат дис. д.ю.н.: 12.00.07 / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 1999. – С.18.
6. Мінченко А.В. Правова інформатика. Концепція інформатизації. – К.: Арістей, 2003. – 288 с. – С.7.
7. Калюжний Р.А., Шамрай В.О., Швець М.Я., Гавловський В.Д., Гуцалюк М.В., Колпак Р.Л., Цимбалюк В.С., Яцишин Ю.В., Ластовецький А.С. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики. Монографія / За ред. Р.А. Калюжного та В.О. Шамрая. – К. 2002. – 296 с. С. – 16.
8. Кузминский Ю. Исполнение рекомендаций ФАТФ. Создание единой государственной информационной системы // Юридический журнал. – 2003. – № 4. – С.84-85.

О. БАЗАНОВ, бакалавр,

науковий співробітник НДЦПІ АПрН України;

Ю. БАЗАНОВ, провідний спеціаліст

Департаменту державної охорони МВС України

УДК 681.3.06:342.7

ПРО ДЕЯКІ ЗАСОБИ ТЕХНІЧНОГО ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Технічний захист персональних даних – це діяльність, що спрямована на забезпечення інженерно-технічними заходами конфіденційності, цілісності та непорушності інформації.

Вимоги до технічного захисту персональних даних визначаються нормативно-правовими актами України. Системи автоматизованої обробки персональних даних повинні мати відповідний сертифікат або атестат захищеності.

Персональні дані можуть підлягати автоматизованій обробці за наявності забезпечення відповідних заходів засобами технічного захисту. Відповідні заходи та засоби технічного захис-

ту мають застосовуватися для запобігання випадковій втраті, знищення, блокування даних та несанкціонованої обробки [1].

Існує кілька основних можливостей пошкоджень персональних даних, що обробляються на комп'ютері, а саме: ураження комп'ютера різноманітними вірусними програмами, несанкціонований доступ до даних у локальній мережі та при роботі у Інтернет та так звані програми-шпигуни. Розглянемо деякі засоби технічного захисту даних.

Перевірка на віруси. Серед набору програм, що використовується більшістю користувачів персональних комп'ютерів щодня, антивірусні програми традиційно займають особливе місце. Вони являють собою багатофункціональні продукти, що сполучають у собі як превентивні, профілактичні засоби, так і засоби лікування вірусів і відновлення даних.

Віруси – це потенційно “агресивні” шкідливі програми, що призводять до порушення роботи комп'ютера. Отримати вірус на свій комп'ютер можна двома шляхами: на електронному носії (дискеті або компакт диску) або ж через Інтернет. Дивно, але пересічні користувачі найбільш при звичаїлися до перевірки дискет, проте нехтують перевіркою хоча б своєї електронної пошти. Адже на сьогоднішній день електронна пошта є основним засобом поширення комп'ютерних вірусів. За даними Міжнародної організації комп'ютерної безпеки (ICSA) близько 60 % усіх випадків зараження вірусами відбуваються саме за допомогою електронної пошти. У цих умовах проблема надійного захисту корпоративної мережі від потоку небезпечних програм через електронну кореспонденцію стає найбільш гострою.

Мабуть найпоширенішим антивірусним продуктом можна назвати **Antiviral Toolkit Pro (AVP)** лабораторії Євгена Касперського (www.avp.ru). Програма має зручний інтерфейс користувача, велику кількість налаштувань, а також одну з найбільших у світі антивірусних баз даних, кількість даних у якій постійно росте. У комплект постачання включений так званий монітор – засіб, що при завантаженні операційної системи вмикається та робить перевірку “на лету” файлів до яких відбувається звертання. Додатково можливе підключення перевірки електронної пошти.

Не менш відомий **Norton AntiVirus (NAV)** корпорації Symantec (www.symantec.com). Це чи не єдиний на весь світ продукт, здатний виявити та видалити усі існуючі у світі макровіруси (віруси які можуть завдавати шкоди на усіх рівнях е-середовища, чи то домашній персональний комп'ютер, робоча станція в офісі, сервер або шлюз Інтернету). Використовують цю програму майже 15 млн. людей по всьому світу. Автоматичне сканування всієї пошти, наявність засобів для затримки (ізоляції) або відновлення гарантує захист користувачів.

Дуже поширеною на теренах СНД є програма **Doctor Web** (www.drweb.ru). Вона включає в себе інтелектуальну технологію вірусної активності, резидентний антивірусний контроль файлів та багато інших функцій для перевірки вірусів під час роботи з Інтернетом. Програма дуже поширена у так званих “домових” локальних мережах та інших установах котрі організують масове підключення до Інтернет.

Комплексний захист від проникнення вірусів через мережу Інтернет і електронну пошту може також надати програма **McAfee**

VirusScan (www.mcafee.ru). При цьому сканується електронна пошта на рівні поштових скриньок до її запису у файли на диск комп'ютера. Програма має понад 50 млн. прихильників по всьому світові.

Окрім перевірки проникнення вірусів через Інтернет та електронну пошту, усі наведені вище програми мають дуже багато функцій щодо всебічної перевірки на віруси робочої станції та електронних носіїв.

Захист даних у локальній мережі. Локальна комп'ютерна мережа – інформаційна система, яка складається з взаємопов'язаної сукупності засобів комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, мережного та периферійного обладнання у межах одного будинку (чи сусідніх будинків) і призначена для надання працівникам одної організації, установи тощо доступу до ресурсів та послуг мережі.

Управління локальної мережі здійснюється адміністратором, шляхом керування серверним комп'ютером, який є головним у цій мережі. Для обмеження доступу конкретного клієнта мережі до ресурсів даних інших комп'ютерів, з метою пошкодження даних чи порушення конфіденційності, адміністратор мережі виконує ряд дій над стандартними функціями операційної системи по виконанню обмеження доступу. Основною задачею при цьому є налаштування **"Віддаленого управління"** (доступ до дискових ресурсів іншого комп'ютера), щоб адміністратор мав доступ до всіх комп'ютерів мережі а клієнти мали доступ тільки до ресурсів свого комп'ютера або ресурсів відкритих адміністратором для загального доступу. Це зробити легко. На кожному клієнтському комп'ютері в **"Панелі управління"** оберіть пункт **"Паролі"**. У вікні, що з'явилося, повинна бути закладка **"Віддалене управління"**. Досить увімкнути прапорець **"Дозволити віддалене управління"** і ввести пароль для доступу (Рис. 1).

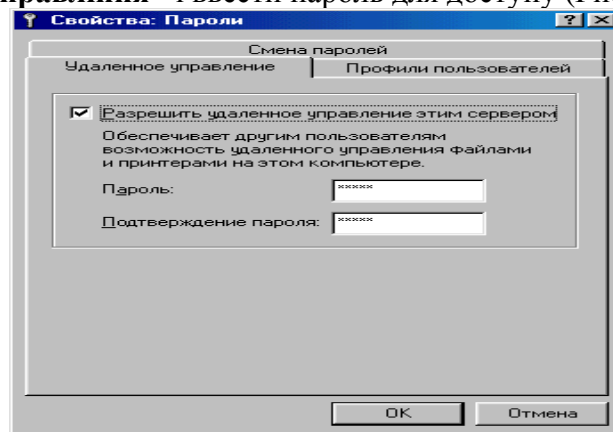

Рис. 1

Якщо немає закладки **"Віддалене управління"**, перевірте, чи дозволений доступ до файлів комп'ютера в налаштуваннях мережі. На комп'ютері адміністратора, щоб уникнути несподіванок, упевніться в тім, що віддалене управління відключене. Коли усе налагоджено, можна перейти до перевірки. Для одержання віддаленого управління будь-яким комп'ютером у мережі, відкрийте на центральному комп'ютері **"Мережне оточення"**, оберіть потрібний комп'ютер, і, відкривши його властивості, натисніть кнопку **"Управління"**, що знаходиться на закладці **"Сервіс"** (Рис. 2).

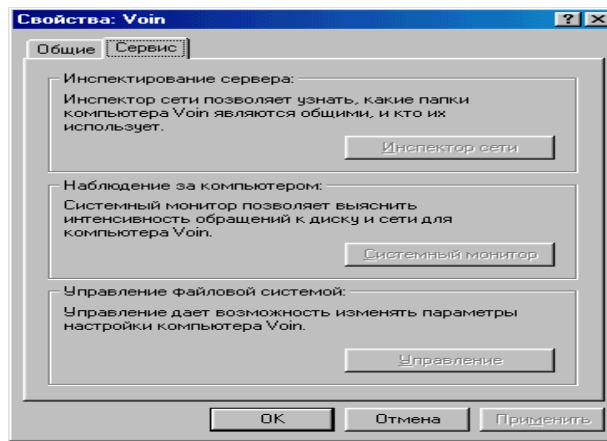

Рис. 2

У перший раз з'явиться вікно з запитом на введення пароля. Після цього ви дістанете доступ до всіх дисків комп'ютера незалежно від настроювань доступу до диска. На початку роботи введіть паролі до всіх комп'ютерів і надалі ви зможете швидко відкрити доступ до всіх дисків будь-якого комп'ютера натиснувши кнопку "**Управління**".

За допомогою визначених правил для користувачів та груп користувачів ми можемо захистити інформацію користувача від будь-яких змін та навіть від придивляння іншими користувачами.

Захист даних від програм шпигунів. Для збору персональних даних про користувачів створюються програми-шпигуні або *spyware*. *Spyware* – це програма, що посилає персональні дані з вашого комп'ютера на будь-який інший, причому, це відбувається без вашого відому і згоди. Програма пересилає дані з того моменту, як тільки комп'ютер з'єднався з Інтернет. Передача даних здійснюється у фоновому режимі, її дуже важко прослідкувати.

Дані, що пересилаються, можуть включати усе, що знаходиться на вашому комп'ютері, тобто, на дисках вашого комп'ютера. Для багатьох фірм великий інтерес становлять адреси електронної пошти, необхідні для розсилання по них рекламних оголошень. Іншим компаніям хочеться знати, які сторінки в Інтернет ви відвідуєте, на які сайти в Інтернет заходите, що купуєте в Інтернет-магазинах, ваші бажання, інтереси тощо.

Ще одна можлива дія *spyware* полягає в зміні настроювань вашого броузера (програми за допомогою якої продивляється веб-сторінки). Існують ситуації коли програма визначає якусь веб-сторінку, котра пропонує послуги, як ту що завантажується по замовченню, тобто відкривається в броузері при кожному з'єднанні з Інтернет.

Також *spyware* можуть погіршити ваше з'єднання з Інтернет або вплинути на працездатність системи в цілому. На відміну від творців вірусів та сумнозвісних "троянських коней", авторам *spyware* необхідно лише ваше "**Ok**", щоб установити свій виріб на ваш комп'ютер. Звичайно, від цієї процедури будь-якими засобами відволікають увагу користувачів. Деякі програми використовують вікна із сертифікатами і ліцензіями, у яких потрібно підтвердити прочитання, натиснувши "**Ok**".

Оскільки зазначене містить складні формулювання і рідко читається користувачами, це шлях установки *spyware* на ваш комп'ютер разом з вільно розповсюджуваною програмою. Виробники, діставши згоду на установку програми на вашому комп'ютері і передачу даних з нього, заявлять, що їхній продукт – не *spyware* і програма була встановлена після одержання вашого дозволу. Але навряд будь-хто буде схвалити не санкціоноване використання даних з його комп'ютера.

Проникнення шпигунських програм. Є багато шляхів проникнення шпигунських програм на комп'ютери користувачів. Установлюючи сумнівну програму, обов'язково прочитайте всі коментарі в процесі установки. Частина *spyware* додатків може встановлюватися після появи вікна операційної системи, наприклад, такого, як на рис. 3. Але ніколи не натискайте "**Ok**", не прочитавши повідомлення повністю і не переконавшись в тім, що запропонована до установки програма дійсно вам потрібна.

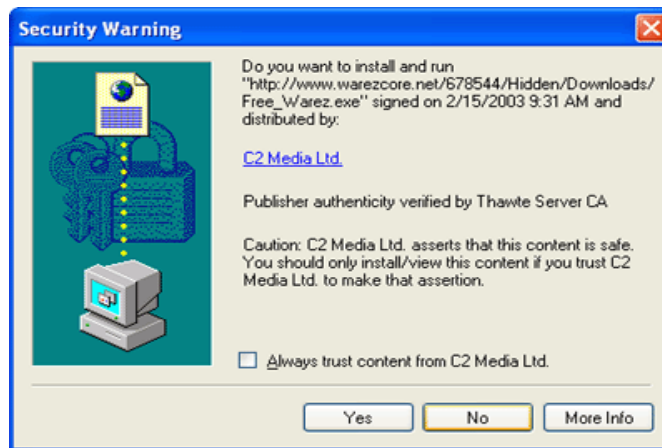

Рис. 3

Захист даних через настроювання параметрів ActiveX. Припустимо, що ви використовуєте операційну систему Windows XP і браузер для роботи з Інтернет – Internet Explorer. Є кілька параметрів вікна перегляду, які можна налагодити так, щоб гарантувати захист при роботі в Інтернет. У першу чергу, це стосується того, як вашим браузером сприймаються елементи Active.

Елементи управління ActiveX, власне кажучи, є програмами, що можуть виконуватися під управлінням Windows безпосередньо на веб-сторінці. Вони можуть включати багато компонентів, таких як форми, звук і графіка. Але найбільш небезпечна функція – можливість установки програм. Багато компаній використовують елементи управління ActiveX щоб виконувати установку програмного забезпечення з веб-сайтів. За замовчуванням, всі операційні системи Windows запитують у користувачів дозволу на установку подібних додатків, але програми можуть змінити настроювання браузера, щоб обходити цей етап і автоматично запускати елементи управління ActiveX. Щоб уникнути цього:

- Ø У Internet Explorer, натисніть на меню **"Tools"**(сервіс), потім **"Internet options"** (власності оглядача) і виберіть закладку **"Security"** (безпека) (Рис. 4).

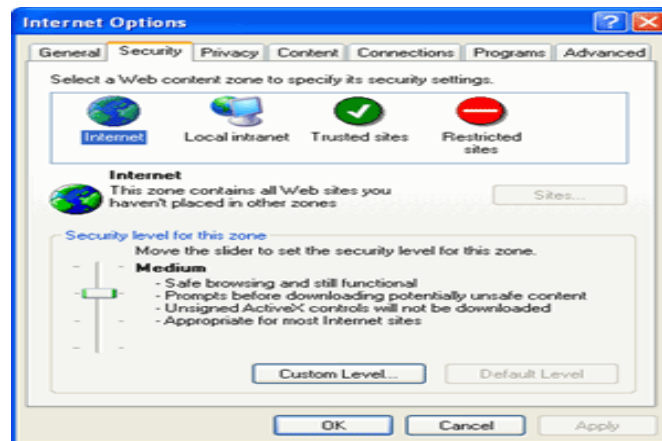

Рис. 4

- Ø Оберіть кнопку **"Custom level"** (інший) (Рис. 5).

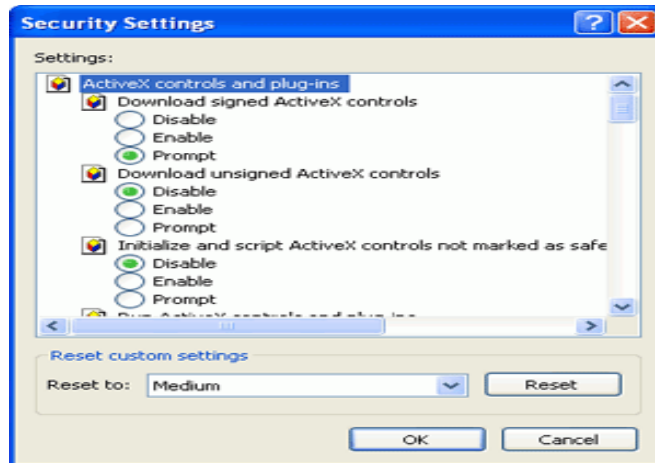

Рис. 5

Переконайтеся, що виключено опції **“Download unsigned Active-X controls”** (завантаження елементів Active, що не підписані) і **“initialize and script Active-X controls not marked as safe”** (використання елементів Active, не позначених як безпечні). Для підвищеної безпеки установіть всі опції Active-X на цій сторінці в положення **“Prompt”** (попереджати).

Найбільш ймовірна установка sruware програм (крім щиглики **“Ok”**, не переглядаючи текст у вікні) при використанні низького рівня безпеки або неправильній установці керуючих кнопок Active-X. Якщо рівень безпеки встановлений у **“низький”** або установки Active-X усе дозволяють, то sruware програми зможуть встановлюватися на вашому комп’ютері без усяких попереджень або дозволів. Переконайтеся в тім, що всі опції Active-X встановлені в **“Prompt”** (попереджати) (Рис. 5), і регулярно встановлюйте поновлення від Мікрософт, що усувають виявлені проблеми в системі безпеки.

Утиліти для видалення програм-шпиунів. Якщо ві підозрюєте, що на вашому комп’ютері є одна або декілька sruware програм, то кращий спосіб від них позбавитися – встановити та запустити одну з програм для їх виявлення та вилучення. Звісно краще щоб ця програма поширювалася безкоштовно. Взагалі, видалення шпигунських програм вручну – це складна та клопітка робота, причому різна для кожної програми-шпигуна. Так що найбільш ймовірних шлях – використання спеціальних програм для видалення шпигуна.

Lavasoft Ad-Aware (www.lavasoftusa.com) – найвідоміша утиліта для видалення шпигунських програм (Рис. 6).

Рис. 6

Вона працює подібно до антивірусу, шляхом сканування файлів вашого комп’ютера. Програма розповсюджується безкоштовно для окремих осіб та як комерційний пакет для підприємств.

Гарним доповненням до цієї програми буде використання програмних щитів firewall, з можливістю блокування передавання інформації з вашого комп'ютера. Прикладом такої програми є **Zonealarm** (Рис. 7), котра відстежує усі намагання доступу з Інтернет й виводить вікно з проханням про дозвіл або заборону для кожного додатку (www.zonealarm.com).

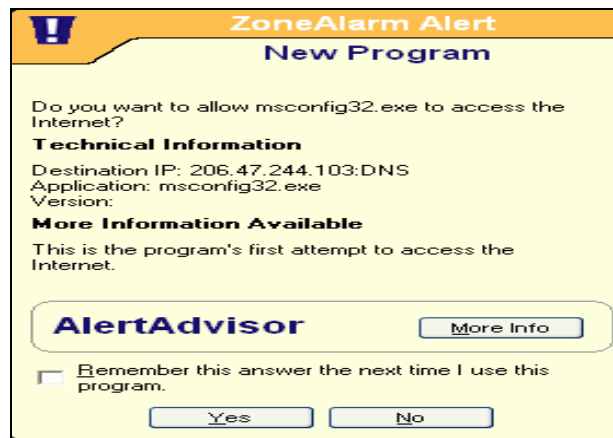

Рис. 7

Захист даних за допомогою криптографічної програми PGP. Криптографія – це наука про захист даних за допомогою її кодування і шифрування інформації. Також, під цей термін підпадає порядок, що визначає принципи, засоби та методи, які використовуються при трансформації даних з метою приховання їх інформаційного змісту, запобігання їх несанкціонованій зміні чи несанкціонованому користуванню.

Основні напрямки використання криптографічних методів – при передачі конфіденційних відомостей каналами телекомунікації (наприклад, електронна пошта), встановлення істинності повідомлень, що передаються, зберігання даних (баз даних) на носіях у зашифрованому вигляді.

Існує досить багато способів захисту вашої електронної пошти від чужих очей.

Засіб криптографічного захисту персональних даних – програма Pretty Good Privacy (PGP).

Програма PGP була розроблена Філом Зиммерманном (США), який зазначав про неї: "Це з самого початку був правозахисний, не комерційний проект". Сьогодні в Інтернет існує понад 70 сайтів на 17 мовах світу, що присвячені цієї програмі (наприклад, Норвегія – <http://www.pgpi.org>; Росія – <http://www.pgpru.org>).

Сила PGP не в тім, що ніхто не знає, як її зламати (дешифрувати її) інакше ніж з використанням "лобової атаки" (це не сила, а умова існування гарної програми для шифровки), а продуманий і могутній механізм обробки ключів (див. нижче), швидкості, зручності і широті розповсюдження. Існують десятки не менш сильних алгоритмів шифровки, ніж той, котрий використовується у PGP, але популярність і безкоштовне поширення зробили PGP фактичним стандартом для електронного листування в усьому світі.

Звичайні засоби криптографії (з одним ключем для шифровки і дешифрування) припускали, що сторони, що вступають у листування, повинні на початку обмінятися секретним ключем, або паролем, якщо хочете, з використанням якогось секретного каналу (дупло, особиста зустріч і т. ін.), для того, щоб почати обмін зашифрованими повідомленнями. Виходить замкнуте коло: щоб передати секретний ключ, потрібний секретний канал. Щоб створити секретний канал, потрібний ключ.

PGP відноситься до класу систем із двома ключами, публічним і секретним. Це означає, що ви можете повідомити про свій публічний ключ усьому світові, при цьому користувачі програми зможуть відправляти вам зашифровані повідомлення, котрі ніхто, крім вас, розшифрувати не зможе. Ви ж їх розшифруєте за допомогою вашого другого, секретного ключа, що тримається в таємниці.

Ви можете опублікувати свій публічний ключ на вашій веб-сторінці, або послати його електронною поштою своєму другові. Ваш кореспондент зашифрує повідомлення з використанням вашого публічного ключа і відправить його вам. Прочитати його зможете тільки ви з використанням секретного ключа. Навіть сам відправник не зможе розшифрувати адресоване вам повідомлення, хоча він сам написав його 5 хвилин тому.

Найприємніше. На сьогодні навіть найбільш могутнім комп'ютерам у ЦРУ потрібні століття, щоб розшифрувати повідомлення, зашифроване за допомогою PGP.

Найпоширеніші версії PGP:

- **Aegis Shell**, випускається Aegis Products (www.aegisrc.com). Серйозна програма з безліччю функцій.
- **MailPGP 1.3** (www.iki.fi), програма з набором функцій, здатним задовольнити переважну більшість користувачів. Після завантаження приймає вигляд такого вікна (Рис. 8).

Рис. 8

Щодо застосування програми криптографічного захисту персональних даних PGP то це питання досить повно розкрито у [2].

Шифрування в зображенні і звуці. Цей клас продуктів дозволяє ховати ваші повідомлення у файли *.bmp*, *.gif*, *.wav*. Він призначений для тих випадків, коли ви не хочете, щоб у кого-небудь створилося враження, то ви користуєтеся засобами криптографії. Приклад подібної програми – *S-tools*. Програмою дуже легко користуватися. Зовні графічний файл залишається практично незмінним, міняються лише подекуди відтінки кольору. Для більшої безпеки варто використовувати невідомі широкому загалу зображення, зміни в яких не упадуть в око з першого погляду, а також зображення з великою кількістю півтонів і відтінків. Використовувати картину “Мона Ліза” – ідея погана, тому що усі знають, як вона виглядає, і крім того вона містить великі зони одного кольору. А от фотографія вашого цуцика цілком підійде. Розглянемо приклад (Рис. 9).

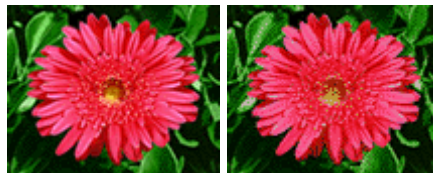

Рис. 9

Ліве зображення (розмір 8.9 кілобайт) не містить зашифрованої інформації, праве (розмір 11.2 кілобайт) містить текст цієї глави. Вражає, чи не так? Немає практично ніяких відмінностей. Співвідношення між розміром зображення і розміром текстового файлу, який можна сховати, залежить від конкретного зображення. Іноді розмір текстового файлу навіть перевищує розмір графічного. Програма може використовувати кілька різних сильних алгоритмів шифрування на вибір користувача, включаючи досить сильний алгоритм 3DES.

Взагалі програми злому використовують один із двох підходів на вибір користувача. Вони або підбирають пароль з використанням великого словника, або атакують навпростець (brute force), перебираючи всі можливі комбінації. Звідси простий висновок: використовуйте пароль, що навряд чи є в словнику, а головне – довгий (до 24 знаків), той що містить цифри, спеціальні символи (!?\$...). Для лобової атаки (підбор комбінації з усіх можливих) зі швидкістю 200 000 комбінації в секунду (\approx відповідає можливостям ПК Pentium 100) для пароля з 6 знаків представлена наступна таблиця:

Набір символів	Максимальний час
тільки цифри	5.0 секунд
тільки малі літери	25.7 хвилини
тільки символи	1.8 години
рядкові і заголовні букви	27.5 години
рядкової, заголовні, цифри	3.3 дня
рядкової, заголовні, цифри, символи	42.5 дня

А якщо довжина пароля не шість, а 24 символи? Зрозумійте самі - скільки на це пройде часу. Тисячоріччя.

Використана література

1. Проект Закону України “Про захист персональних даних” (реєстраційний номер Верховної Ради України від 10.01.2003 р. № 2618).
2. С.Смирнов. Приватность. (Програма технічної захисти персональних даних Pretty Good Privacy (PGP). – М.: “Права человека”, 2002. – С. 62–82.
3. Mike Dowler. Руководство для начинающих: защита от программ-шпионов / Перевод Владимира Володина / www.tech.stolica.ru/article.php?id=2003110201.
4. В.Володин. Держи компьютер на замке / www.tech.stolica.ru/article.php?id=2003111501.
5. Сервер информационных технологий: Криптография / www.citforum.ru/securities/cry_pto.htm.

В. ФУРАШЕВ, кандидат технічних наук, доцент,
лауреат Премії Ради Міністрів СРСР

УДК 681.58

ПЕРШІ КРОКИ ДО СИСТЕМНОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ ПРОЦЕДУР ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

З прийняттям у лютому 1998 року Верховною Радою України законів України [1-3] з питань інформатизації можна стверджувати, що в Україні були закладені перші підвалини системної інформатизації окремих напрямів діяльності суспільства, які, в свою чергу, заклали підвалини для поступового створення сучасного інформаційного середовища в країні.

У своїх роздумах автор виходить із визначення поняття “інформатизація”, яке було надано у Законі України “Про Національну програму інформатизації”, а саме: “інформатизація – сукупність взаємопов’язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки” [1].

Соціально-економічна ситуація в країні вимагає від органів державної влади необхідності одночасної роботи за багатьма, часто - густо різноплановими, векторами діяльності. Все це потребує адекватного інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності цих органів. Необхідно підкреслити, що при цьому потрібна своєчасна і достовірна інформація, форми представлення якої були б прийнятні для прийняття управлінських рішень. На часі постала потреба різко скоротити паперовий документообіг без втрати якості інформаційного забезпечення та безліч іншого, що є істотним для переходу на якісно новий рівень роботи з підготовки управлінських рішень на найсучаснішому рівні із застосуванням останніх досягнень у сфері інформатизації.

Враховуючи позитивний досвід роботи Державної комісії з питань запобігання та усунення можливих негативних наслідків комп'ютерної кризи 2000 року [11], Кабінет Міністрів України своєю постановою від 7 травня 2000 року № 777 [10] утворив Урядову комісію з питань інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади у наступному складі:

ЛИСИЦЬКИЙ В.І.	- Урядовий Секретар Кабінету Міністрів України (голова Комісії)
БАРАНОВ О.А.	- перший заступник Голови Держкомзв'язку України (зас. голови Комісії)
ЯЦУБА В.Г.	- перший зас. Урядового Секретаря Кабінету Міністрів України (зас. голови Комісії)
ФУРАШЕВ В.М.	- начальник Управління інформаційних технологій Секретаріату Кабінету Міністрів України, секретар Комісії
БЄЛОВ О.Ф.	- заступник Секретаря Ради національної безпеки та оборони України (за згодою)
ГОРБУНОВА Л.М.	- заступник Міністра юстиції України
КАБАН П.С.	- Голова Державного комітету стандартизації, метрології та сертифікації
КАЛЬНИК В.М.	- перший заступник Міністра економіки України
КОВАЛЬ В.О.	- заступник начальника управління організаційно-технічного забезпечення МЗС України
ЛУКОМСЬКИЙ В.Г.	- заступник начальника департаменту інновацій та трансферу технологій Міністерства освіти і науки України
ЛАЗАРЄВ Г.Г.	- заступник Голови СБУ
САВЧЕНКО А.С.	- директор департаменту інформатизації Національного банку України (за згодою)
СЕРГІЄНКО І.В.	- академік-секретар відділення інформатики Національної академії наук України (за згодою)
СИЛКІН С.Ф.	- заступник начальника Управління експертизи та аналізу оборонно-мобілізаційної роботи, діяльності правоохоронних органів та органів юстиції Секретаріату Кабінету Міністрів України
УТКІН Є.В.	- голова Ради підприємців України (за згодою)
ШВЕЦЬ М.Я.	- начальник Управління комп'ютеризованих інформаційних систем та мереж Секретаріату Верховної Ради України (за згодою)
ШИШКІНА К.М.	- заступник Голови Держкомстату України

Однією із основних цілей діяльності цієї Урядової комісії було створення умов ефективного використання майбутньої системи інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади всіх рівнів. Мається на увазі створення необхідного законодавчого, нормативного, організаційно-технічного, телекомунікаційного середовища функціонування цієї системи.

Більш конкретизовані основні принципи та засади організації роботи Урядової комісії були викладені у “Положенні про Урядову комісію з питань інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади”, яке було також затверджено цією постановою Кабінету Міністрів України, головними з яких є:

- Урядова комісія з питань інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади (далі – Комісія) є постійно діючим дорадчим органом при Кабінеті Міністрів України.

- Основними завданнями Комісії є:

координація проведення робіт з реформування системи інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади;

розроблення рекомендацій щодо встановлення стандартів, норм і правил пов'язаних з експлуатацією програмно-технічних засобів інформатизації, єдиних класифікаторів інформації, інформаційних реєстрів і ресурсів, забезпечення інформаційної безпеки держави, вдосконалення державної системи стандартизації та сертифікації тощо.

- Комісія відповідно до покладених на неї завдань:

координує роботу органів виконавчої влади, пов'язану з реформуванням системи інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності Кабінету Міністрів України та зазначених органів;

розробляє рекомендації щодо встановлення стандартів, норм і правил, пов'язаних з експлуатацією програмно-технічних засобів інформатизації, єдиних класифікаторів інформації, інформаційних реєстрів і ресурсів, забезпечення інформаційної безпеки держави, вдосконалення державної системи стандартизації та сертифікації тощо;

вносить пропозиції щодо проведення інвентаризації наявних у відповідних підрозділах органів виконавчої влади засобів програмно-технічного забезпечення, інформаційних ресурсів, перевірки стану каналів зв'язку і їх пропускну здатності;

вносить Кабінетові Міністрів України рекомендації (пропозиції) про реформування існуючих або створення нових (у межах штатної чисельності) структурних підрозділів, відповідальних за реформування системи інформаційно-аналітичного забезпечення в органах виконавчої влади та інформатизацію;

розробляє рекомендації стосовно об'єднання систем інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій у єдину систему;

розглядає і вносить пропозиції органам виконавчої влади щодо порядку інформаційного наповнення, коригування та доступу до інформаційних ресурсів центральних і місцевих органів виконавчої влади;

координує впровадження систем обміну інформацією, а також взаємного доступу до інформаційних ресурсів органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

вносить пропозиції центральним та місцевим органам виконавчої влади щодо залучення до виконання робіт, пов'язаних з реформуванням системи інформаційно-аналітичного забезпечення їх діяльності, наукових і технічних спеціалістів;

бере участь у розробленні проектів нормативно-правових актів з питань реформування системи інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади;

бере в установленому порядку участь у міжнародних переговорах з питань пов'язаних з інтеграцією системи інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади у світовий інформаційний простір, інформаційною безпекою держави та безпекою передачі даних.

- Комісію очолює голова, який затверджується Кабінетом Міністрів України.

Члени Комісії працюють на громадських засадах.

- Організаційною формою роботи Комісії є засідання, які проводяться в міру необхідності, але не рідше одного разу на квартал.

Засідання Комісії є правомочним, якщо на ньому присутня більшість її членів.

Рішення Комісії приймаються відкритим голосуванням простою більшістю голосів присутніх на засіданні її членів. У разі рівного розподілу голосів вирішальним є голос голови Комісії.

Рішення Комісії, прийняті на засіданні, оформляються протоколом, який підписує голова та секретар Комісії.

- Комісія може утворювати в установленому порядку постійні і тимчасові робочі групи, основними тематичними напрямками роботи яких є інтеграція інформаційно-аналітичних систем органів виконавчої влади, впровадження електронного документообігу з цифровим підписом, формування та використання інформаційних ресурсів (фінансово-економічних, статистичних, законодавчих, науково-технічних, соціально-політичних, культурно-освітніх, екологічних, охорони здоров'я та інших).

Робочі групи очолюють члени Комісії за визначенням голови Комісії.

- Голова Комісії щороку звітує перед Кабінетом Міністрів України про діяльність Комісії за минулий рік.

У процесі роботи за рішеннями Урядової комісії її склад, який був затверджено постановою Кабінету Міністрів України [10], поповнився такими відомими спеціалістами у сфері інформаційних технологій, як:

Барлабанов Валерій Володимирович – перший заступник начальника Управління спеціальних телекомунікацій та технічного захисту інформації СБУ;

Орленко Микола Петрович – заступник Голови Державного комітету зв'язку та інформатизації;

Россоловський Володимир Миколайович – заступник Голови Державної податкової адміністрації України;

Ішук Володимир Олександрович – заступник начальника Генерального штабу Збройних Сил України, командуючий військами зв'язку;

Шульга Владислав Васильович – начальник Управління спецтелекомунікацій та комп'ютерних систем Державного управління справами Президента України;

Згуровський Михайло Захарович – ректор Національного технічного університету “Київський політехнічний інститут”, директор Навчально-наукового комплексу “Інститут прикладного системного аналізу” Міносвіти та НАН України, академік НАН України;

Здєба Ігор Олексійович – керівник Управління комп'ютеризованих систем Апарату Верховної Ради України;

Степанов Віталій Пантеліймонович – керівник Секретаріату Державної комісії з питань оборонно-промислового комплексу України;

Сіверський Павло Михайлович – заступник керівника Секретаріату Центральної виборчої комісії.

З метою залучення до роботи в Комісії як можна більш широкого кола науковців, представників установ і організацій системи державного управління, керівників і спеціалістів у сфері інформаційних технологій малого і середнього бізнесу та у зв'язку з необхідністю одночасного вирішення достатньо великого кола питань були утворені наступні робочі групи Комісії:

- Робоча група з питань інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічного характеру. Керівник – Савченко Анатолій Стефанович.

- Робоча група з питань інформаційно-аналітичного забезпечення статистичного характеру. Керівник – Шишкіна Катерина Миколаївна.

- Робоча група з питань інформаційно-аналітичного забезпечення законодавчого характеру. Керівник – Швець Микола Якович.

- Робоча група з питань стандартизації процесів інформаційно-аналітичного забезпечення органів виконавчої влади. Керівник – Кабан Петро Степанович.

- Робоча група з питань розробки та впровадження електронного документообігу з цифровим підписом. Керівник – Сергієнко Іван Васильович.

- Робоча група з питань розвитку та використання Internetпростору України для інформаційно-аналітичного забезпечення органів виконавчої влади. Керівник – Лазарев Григорій Петрович.

Перше засідання Урядової комісії з питань інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади відбулось 18 травня 2000 року.

Необхідно зазначити, що діяльність Урядової комісії ні в якому разі не йшла у розріз із завданнями Національної програми інформатизації та роботою її Науково-технічної ради.

Навпаки, роботу Урядової комісії слід розглядати, як допоміжну науково-методологічну та організаційно-адміністративну при формуванні і вирішенні завдань Національної програми інформатизації і її такої складової, як інформаційно-аналітичне забезпечення органів виконавчої влади.

Урядовій комісії необхідно було, на той час, також приділити особливу увагу більш широкому розповсюдженню в Україні глобальної комп'ютерно-інформаційної мережі Інтернет в умовах, коли український сегмент Інтернет-простору формувався та розповсюджувався фактично без участі державних органів влади, за рахунок і ініціативою представників приватного бізнесу. Необхідно було все зробити для того, щоб ефективно використовувати Інтернет-простір України для вирішення питань пов'язаних з інформаційно-аналітичним забезпеченням діяльності органів виконавчої влади.

Завдяки зусиллям Урядової комісії вдалося “зрушити з місця” процеси впорядкування та впливу держави у сфері подальшого розвитку українського сегменту Інтернет-простору. На по-

чатку червня місяця 2000 року у Конча-Заспі був проведений дводенний круглий стіл на тему “Інтернет і Держава”, на якому **вперше** зустрічалися представники державних органів влади і комерційних структур з метою порівняння своїх поглядів на подальший розвиток українського сегменту Інтернет-простору.

Подальший розвиток діалогу представників держави та комерційних структур відбувся у ході Ялтинської конференції у жовтні місяці цього ж року, на якій остаточно було висловлена необхідність створення в Україні Асоціації Інтернет-учасників (на цей час в Україні створено і функціонують три Асоціації Інтернет-учасників).

Станом на 04.05.2001 р. (дня проведення останнього засідання) було проведено 18 засідань Урядової комісії з питань інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади, на яких були розглянуті 56 питань, з яких необхідно виділити як головні наступні:

- Про хід виконання Національної програми інформатизації України щодо побудови системи інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади.
- Про необхідні умови побудови системи інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності місцевих органів виконавчої влади.
- Про план-проспект Концепції створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення органів виконавчої влади.
- Про результати проведення круглого столу на тему: “Держава і Інтернет”.
- Про розробку та впровадження заходів щодо реалізації рішень підсумкового документу круглого столу на тему “Держава і Інтернет”.
- Про затвердження заходів щодо вироблення конструктивної позиції України з питань відтоку спеціалістів в області інформаційних технологій за межі країни.
- Про основні показники, які найбільш повно характеризують рівень розвитку регіону.
- Про додаткові заходи щодо вироблення конструктивної позиції України з питань відтоку спеціалістів в області інформаційних технологій за межі країни.
- Про хід виконання положень абзацу другого статті 3 Указу Президента України від 14.07.2000 р. № 887 “Про вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення Президента України та органів державної влади” [7] та пункту 3 відповідного доручення Прем’єр-міністра України до цього Указу.
- Про хід виконання Указу Президента України від 31.07.2000 р. № 928 “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні” [8], зокрема положень:
 - пункту 2 статті 3 щодо розвитку освітніх та навчальних програм на базі комп’ютерних інформаційних технологій;
 - пункту 3 статті 3 стосовно пропозиції щодо створення правових, організаційних, технічних та інших умов для здійснення підприємницької діяльності з використанням мережі Інтернет;
 - пункту 7 статті 3 стосовно пропозицій щодо створення та постійного ведення національного реєстру українських інформаційних ресурсів;
 - статті 4 стосовно опрацювання питання щодо вступу України до відповідних міжнародних організацій та сприяння залучення коштів міжнародної технічної допомоги.
- Про розробку вітчизняної операційної системи (ОС).
- Про результати роботи IV Всеукраїнської конференції “Інтернет-технології в інформаційному просторі держави”.
- Про результати роботи Міжнародного конгресу “Інформаційне суспільство в Україні – стан, проблеми, перспективи”.
- Про “Концепцію реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин”.
- Про проект Закону України “Про цифровий електронний підпис”.
- Про “Про програму комплексної стандартизації інформаційних технологій в Україні”.

• Щодо виконання положень пункту 7 статті 3 Указу Президента України від 31.07.2000 р. № 928 “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні” стосовно створення національного реєстру українських інформаційних ресурсів.

• Щодо виконання статті 2 Указу Президента України від 14.07.2000 р. № 887 “Про вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення Президента України та органів виконавчої влади” та відповідного доручення Прем’єр-міністра України до цього Указу.

• Про створення єдиної телекомунікаційної системи Будинку Уряду.

• Про стан розроблення та узгодження Концепції легалізації програмних продуктів та боротьби з нелегальним їх використанням.

• Про проект Указу Президента України “Про Положення про порядок використання електронного цифрового підпису в Україні”.

• Про проект Концепції розвитку українського сегменту Інтернет-простору.

• Про стан виконання указів Президента України від 14.07.2000 р. № 887 “Про вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення Президента України та органів державної влади” та від 31.07.2000 р. № 928 “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні”, а також відповідних доручень Прем’єр-міністра України.

• Про “Пропозиції щодо структури, порядку формування та використання системи інформаційно-аналітичного забезпечення Президента України та органів державної влади, а також щодо організаційних та інших заходів, необхідних для забезпечення створення та ефективної експлуатації зазначеної системи”.

• Про Концепцію розвитку мережі Інтернет в Україні.

• Про пропозиції щодо зміни статті 1 Указу Президента України від 22.04.98 р. № 346/98 “Про деякі заходи щодо захисту інтересів держави в інформаційній сфері” [6].

• Про стан впровадження уніфікованого статистичного бюлетеня у регіонах.

• Про комплексні показники моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів за підсумками 2001 року.

• Про щорічні звіти голів обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

• Про Концепцію легалізації програмних продуктів та боротьби з нелегальним їх використанням.

• Про стан виконання робіт по створенню Урядової інформаційно-аналітичної системи з питань надзвичайних ситуацій (УІАС НС).

• Про проект постанови Кабінету Міністрів України щодо галузевих програм інформатизації.

• Про пропозиції щодо вдосконалення організації автоматизованої обробки облікової інформації на основі впровадження типових проектних рішень.

• Про стан виконання проекту Севастопольської міськдержадміністрації “Автоматизоване робоче місце керівника”.

• Розгляд питання технічного захисту інформації в інформаційно-аналітичних системах у частині боротьби з комп’ютерними вірусами.

• Про програму розвитку Інтернет в Україні.

• Про порядок захищеного файлового обміну інформацією фінансово-економічного характеру засобами електронної пошти НБУ.

• Про проведення Всеукраїнського семінару на тему: “Проблеми регіональної інформатизації та шляхи їх вирішення” на базі Одеської обласної державної адміністрації.

• Про можливість використання наробітків по створенню Єдиної супутникової системи передачі інформації при створенні Урядової інформаційно-аналітичної системи з питань надзвичайних ситуацій та інтегрованої інформаційно-аналітичної системи органів державної влади.

- Про хід виконання завдання Національної програми інформатизації “Створити інтегровану інформаційно-аналітичну систему органів державної влади та органів місцевого самоврядування”.

- Про рішення сесії Наукової ради з проблеми “Кібернетика” Національної академії наук України від 4 квітня 2001 року.

- Про Концепції реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин.

- Про проект Концепції формування системи національних інформаційних ресурсів.

Цей перелік розглянутих питань дає підстави стверджувати, що Урядова комісія на той час охопила своєю увагою майже всі аспекти створення в Україні сучасного інформаційного суспільства.

Діяльність Урядової комісії була відкритою, всі її рішення одразу і в повному обсязі розміщувалися на Веб-сайті Кабінету Міністрів України в розділі “Урядова комісія”. На жаль, через суб’єктивні обставини, на цей час інформація про діяльність Урядової комісії не знайшла свого відображення на Веб-порталі Кабінету Міністрів України, хоча багато її рішень лягли і в подальшому ляжуть в основу дій і рішень Уряду України та його Секретаріату.

Враховуючи актуальність та важливість і в майбутньому переважній більшості розглянутих Урядовою комісією питань у всіх аспектах: науковому, методологічному, практичному, є сенс більш детально розглянути деякі з них.

Урядова комісія дуже велику увагу приділяла залученню вітчизняного науково-виробничого потенціалу для вирішення питань створення в Україні сучасного інформаційного суспільства, забезпечення незалежності держави у цій сфері. Тому одним з головних питань було питання **розробки вітчизняної операційної системи (ОС)**.

При розгляді цього питання Урядова комісія зазначила що в Україні прийнята Національна програма інформатизації, яка має за мету створення інформаційного суспільства як наслідок входження її в глобальний інформаційний простір. В розвитку процесів інформатизації України існують певні проблеми і труднощі, але інформатизація впевнено входить у усі сфері діяльності суспільного буття. В окремих галузях було досягнуто суттєвий прогрес у створенні корпоративних мереж, автоматизованих робочих місць та інше. В Україні вже створена базова відправна платформа для розвитку інформатизації. Її концептуальною відмінністю є створення високоорганізованої інформаційної інфраструктури, яка включає поряд з традиційними елементами (телекомунікаційні та комп’ютерні мережі, бази даних, бази знань та ін.), мережі взаємодіючих інформаційно-аналітичних центрів різного рівня та призначення. Такий підхід забезпечує з одного боку якісно новий рівень інформаційного обслуговування, а з іншого – широке використання сучасних системно-аналітичних методів та засобів вирішення глобальних та стратегічних завдань управління суспільством, його окремими ланками та структурами.

Для реалізації концептуальної ідеї інформатизації України Президентом та Урядом України вживаються додаткові заходи. Введено в дію ряд Указів Президента та Постанов Уряду, які передбачають конкретні заходи щодо прискорення процесів інформатизації України. В тому числі прийнята постанова Уряду “Про Державну науково-технічну програму “Образний комп’ютер” [9], яка передбачає створення якісно нових інформаційних технологій. Без таких технологій у розвинутому інформаційному суспільстві неможливо забезпечити швидкий і якісний доступ до інформації.

Процеси інформатизації у світовій практиці розвиваються на базі високоефективних інструментальних заходів, центральне місце серед яких займають операційні системи, так звані диспетчери інформаційно-обчислювальних систем. Саме операційна система, що є серцевиною мереженого програмного забезпечення, визначає наскільки ефективно буде використовуватися існуюча техніка та інформаційні ресурси. Сьогодні в Україні немає операційної системи, що здатна задовольнити сучасні вимоги щодо продуктивності, надійності, безпеки та сумісності.

Теоретично можливо створити в Україні вітчизняну операційну систему, починаючи з нуля. Практично – це нереально. Створення надійної високоефективної операційної системи по-

требує значних фінансових та людських ресурсів та буде тривати декілька років. За оцінкою провідних комп'ютерних фірм та, враховуючи їх розробки та науково-технічний потенціал, для створення нової конкурентно здібної ОС необхідно витратити приблизно 1 млрд. доларів США.

Можливі два підходи до створення сучасних високоефективних інструментальних засобів. Один з них полягає у закупівлі комплексу інструментальних засобів за ліцензіями в країнах, які мають подібні програмні продукти. Цей підхід з точки зору реалізації більш простий. Але економічно це пов'язано з великими витратами. Так, наприклад, вартість стандартного апаратного забезпечення тільки на одній робочій станції на платформі Windows NT в середньому коштує близько 600 доларів США. В масштабах усієї України витрати на придбання такого ліцензійного продукту - кілька мільярдів доларів.

Існує інший більш ефективний шлях. У світовому суспільстві розроблено ядро Лінукс, яке має таку конфігурацію та функціональні можливості, які дозволяють країнам на цій основі розробляти свої національні операційні системи, що відповідають необхідним вимогам інформаційної безпеки та надійності. Крім того, важливо, що це ядро передається безкоштовно з відкритим кодом.

Під час розгляду Урядовою комісією цього питання, Лінукс був прийнятий як національна операційна система Китаю та впроваджувався у військово-технічному комплексі в Росії. Використовувався в Пентагоні та НАСА. Розглядалася можливість його впровадження в державних закладах у Франції, Норвегії. Вже давно він був впроваджений в Бундесвері (Німеччина).

Лінукс підтримувався та підтримується такими фірмами як IBM, Compaq, Hewlett Packard, Dell, які розповсюджують свої персональні комп'ютери з уже встановленим Лінуксом.

Урядова комісія, на підставі всебічного аналізу, який був проведений Міжнародним науково-учбовим центром Національної академії наук України, компанією "Геос-інформ" та Департаментом спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації Служби безпеки України вважала, що Україна повинна триматися цього шляху. Підрахунки свідчать, що такий шлях забезпечить значний економічний ефект порівняно з іншими можливостями.

На ініціативній основі з січня 2000 року зазначеними організаціями був проведений комплекс робіт по розвитку пускового комплексу національної операційної системи. В ході цієї роботи склався колектив, здатний виконувати цю роботу. Ядро національної операційної системи могло б бути розроблено протягом року при загальних обсягах фінансування 6-7 млн. грн. В результаті була б створена операційна система, що дозволяла б реалізувати в різних галузях проекти інформатизації, враховуючи виконання всього комплексу засобів безпеки. Розробка впровадження вітчизняної операційної системи на базі ядра Лінукс повністю відповідала і відповідає національним інтересам України та забезпеченню національної безпеки держави.

Для практичного вирішення важливої цієї державної задачі – створення вітчизняної операційної системи, та з урахуванням отриманого досвіду пропонувалося надати цій роботі статус цільового комплексного науково-технічного державного завдання. У зв'язку з важливістю цих робіт для інформаційної безпеки держави вважалося за доцільне координуючу діяльність по забезпеченню її виконання доручити Департаменту спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації Служби безпеки України.

Крім вищезгаданого, як однією з головних складових успішного створення сучасного інформаційного суспільства в Україні Урядова комісія надавала особливу увагу подальшому нарощуванню законодавчої бази у сфері інформаційних технологій і прискореному та упорядкованому розвитку українського Інтернет-сегменту.

6 жовтня 2001 року та 2 березня 2002 року Урядова комісія розглянула два законопроекти – "Про електронний цифровий підпис" та "Про електронні документи та електронний документообіг", які були підготовлені робочою групою під загальним керівництвом Міністерства економіки України, і які, з деякими зауваженнями та пропозиціями, були ухвалені.

Як відомо, 22 травня 2003 року Верховна Рада України прийняла закони України "Про електронні документи та електронний документообіг" [4] та "Про електронний цифровий підпис" [5], основу яких склали саме ті законопроекти, які ухвалила Урядова комісія. Це твер-

дження дуже легко перевірити на прикладі порівняння положень закладених у розглянутому Урядовою комісією проекті Закону України „Про електронний цифровий підпис” і чинному вже Законі України „Про електронний цифровий підпис” [5] (*Від.ред.: див. сайт НДЦПІ АПРН України - www.bod.kiev.ua/main2.htm*).

Аналогічне порівняння можна зробити і іншим документам – проекту Закону України “Про електронні документи та електронний документообіг” та чинному Закону України “Про електронні документи та електронний документообіг” [4]. Результат буде подібний.

Це один із яскравих показників фаховості і ефективності роботи Урядової комісії з питань інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади.

Іншим яскравим показником ефективності роботи Урядової комісії з питань інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади і того саме ця робота була спрямована на створення відповідних засад системної інформатизації виконання процедур здійснення державної влади може служити аналіз виконання перспективного плану роботи Урядової комісії на 2001 рік, якій наведено у Таблиці.

Таблиця

№ п/п	Зміст заходів	Термін виконан.	Відповід. виконав.	Відмітка про виконан.
1	Стан виконання указів Президента України від 14.07.2000 р. № 887 “Про вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення Президента України та органів державної влади” та від 31.07.2000 р. № 928 “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні”, а також відповідних доручень Прем’єр-міністра України.	січень, щоквартально	керівники центральних органів	Протокол № 12 від 19.01.2001 р.
2	Про Концепцію розвитку національної складової мережі Інтернет в Україні	січень	ДСТЗІ СБУ	Протокол № 13 від 26.01.2001 р.
3	Про Концепцію легалізації програмних продуктів та боротьби з нелегальним їх використанням	лютий	Держкомзв’язку	Протокол № 14 від 08.02.2001 р.
4	Про Пропозиції щодо структури, порядку формування та використання системи інформаційно-аналітичного забезпечення Президента України та органів державної влади	січень	Держкомзв’язку	Протокол № 12 від 19.01.2001 р.
5	Про стан виконання проекту Севастопольської міськдержадміністрації “Автоматизоване робоче місце керівника”	лютий	зас. Голови Севастопольської міськдержадміністрації	Протокол № 15 від 23.02.2001 р.
6	Про стан виконання робіт по створенню Урядової інформаційно-аналітичної системи з питань надзвичайних ситуацій	лютий	Головний конструктор УІАС НС	Протокол № 14 від 08.02.2001 р.
7	Про проект постанови Кабінету Міністрів України по галузевих програмах інформатизації	лютий	Держкомзв’язку	Протокол № 14 від 08.02.2001 р.
8	Розгляд питання технічного захисту інформації в інформаційно-аналітичних системах у частині боротьби з комп’ютерними вірусами.	лютий	ДСТСЗІ СБУ	Протокол № 15 від 23.02.2001 р.
9	Про програму розвитку Інтернет в Україні	лютий	Держкомзв’язку	Протоколи № 15 від 23.02.2001 р. та № 17 від

				12.04.2001 р.
10	Про підготовку проведення у травні м-ці п.р. у м. Харкові Всеукраїнського семінару-наради з питань організаційно-адміністративного та кадрового забезпечення процесу інформатизації в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування	березень	Держкомзв'язку, Харківська ОДА	Протокол № 16 від 29.02.2001 р.
11	Про порядок захищеного файлового обміну інформацією фінансово-економічного характеру засобами електронної пошти НБУ	березень	робоча група з питань інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічного характеру	Протокол № 16 від 29.02.2001 р.
12	Про роботи щодо розробки нормативно-правових документів з питань створення та реєстрації українських інформаційних ресурсів	вересень	Держкомзв'язку, Держстандарт, Мініюст, Мініосвіти та науки	Питання не розглянуто у зв'язку із завершенням роботи Комісії
13	Про хід виконання завдання Національної програми інформатизації "Створити інтегровану інформаційно-аналітичну систему органів державної влади та органів місцевого самоврядування".	квітень, жовтень	Держкомзв'язку, керівники органів центральної виконавчої влади та місцевого самоврядування	Протокол № 18 від 04.05.2001 р.
14	Аналіз використовуваних та розроблюваних пакетів програм власної розробки у центральних органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування.	квітень, серпень	секретар Урядової комісії	Питання не розглянуто у зв'язку із завершенням роботи Комісії
15	Про хід реалізації "Програми комплексної стандартизації інформаційних технологій в Україні".	травень	Держстандарт, Мініекономіки, НАН України	Питання підготовлено на 19-е засідання Комісії, яке не відбулося у зв'язку із завершенням роботи Комісії
16	Про стан створення реєстру національних інформаційних ресурсів.	травень	Держкомзв'язку	Протокол № 18 від 04.05.2001 р.
17	Про економічний блок показників для створення інтегральної характеристики соціально-економічного стану регіонів.	травень, червень	робоча група з питань інформаційно-статистичного забезпечення	Протокол № 13 від 26.01.2001 р.

18	Про хід реалізації проекту “Концепція реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин”.	червень	Держкомзв’язку, Мінюст, АПрН України	Протокол № 18 від 04.05.2001 р.
19	Про хід виконання “Плану заходів щодо поетапної розробки та впровадження складових систем інформаційно-аналітичного забезпечення місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування”.	червень	згідно “Плану заходів ...”	Питання не розглянуто у зв’язку із завершенням роботи Комісії
20	Про хід виконання завдань Національної програми інформатизації у 2001 році та основні завдання на 2002 рік.	серпень, грудень	керівник Національної програми інформатизації	Питання не розглянуто у зв’язку із завершенням роботи Комісії
21	Про стан створення єдиної телекомунікаційної системи Будинку Уряду.	грудень	Головний конструктор	Питання не розглянуто у зв’язку із завершенням роботи Комісії
22	Розгляд та затвердження планів робіт робочих груп Урядової комісії.	щоквартально	керівники робочих груп, секретар Урядової комісії	Протокол № 12 від 19.01.2001 р.
23	Звіти робочих груп Урядової комісії.	щоквартально	керівники робочих груп, секретар Урядової комісії	Протоколи № 11 від 12.01.2001 р. та № 17 від 12.04.2001 р.
24	Аналіз виконання рішень Урядової комісії.	на кожному засіданні	секретар Урядової комісії	Доповідалося на кожному засіданні Комісії

В рамках даної статті неможливо розглянути всі аспекти впливу роботи на Урядової комісії з питань інформаційно-аналітичного забезпечення органів виконавчої влади на створення відповідних засад системної інформатизації виконання процедур здійснення державної влади. Дану роботу слід розглядувати як її експрес-аналіз. Більш поглиблені дослідження засад системної інформатизації виконання процедур здійснення державної влади – попереду.

Використана література

1. Закон України “Про Національну програму інформатизації” // Відомості Верховної Ради. 1998. – № 27-28, ст. 181.
2. Закон України “Про Концепцію Національної програми інформатизації” // Відомості Верховної Ради. 1998. – № 27-28, ст. 182.
3. Закон України “Про затвердження Завдань Національної програми інформатизації на 1998-2000 роки” // Відомості Верховної Ради. 1998. – № 27-28, ст. 183.
4. Закон України “Про електронні документи та електронний документообіг” // Відомості Верховної Ради. 2003. – № 36, ст. 275.
5. Закон України “Про електронний цифровий підпис” // Відомості Верховної Ради. 2003. – № 36, ст. 276.
6. Указ Президента України від 22 квітня 1998 року № 928 “Про деякі заходи щодо захисту інтересів держави в інформаційній сфері” // www.zakon.rada.gov.ua.
7. Указ Президента України від 14 липня 2000 року № 887 “Про вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення Президента України та органів державної влади” // www.zakon.rada.gov.ua.

8. Указ Президента України від 31 липня 2000 року № 928 “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні” // www.zakon.rada.gov.ua.

9. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2000 року № 1652 “Про Державну науково-технічну програму “Образний комп`ютер” // www.zakon.rada.gov.ua.

10. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 травня 2000 року № 777 “Про Урядову комісію з питань інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади” // www.zakon.rada.gov.ua.

11. В.М. Фурашев. Проблеми комп`ютерної кризи 2000 року в Україні (міфи і реальність) // Открытые информационные и компьютерные технологии. – Харьков: НАКУ “ХАИ”. 2003. – Вып.16. – С.141-172.

**Директива 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу
від 11 березня 1996 року**

“ПРО ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ БАЗ ДАНИХ”

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ І РАДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ,

Беручи до уваги Договір про створення Європейського Співтовариства і, зокрема, статтю 57(2), 66 і 100 а Договору,

Беручи до уваги пропозицію Комісії ¹,

Беручи до уваги висновки Економічного і Соціального Комітету ²,

Діючи відповідно до процедури, викладеної в статті 189 b Договору ³,

(1) Враховуючи, що наразі бази даних не є достатньо захищеними в усіх державах-членах чинним законодавством; враховуючи, що такий захист, де він існує, має різні характеристики;

(2) Враховуючи, що такі відмінності в правовому захисті баз даних, який надається законодавством держав-членів, безпосередньо негативно впливають на функціонування внутрішнього ринку в тому, що стосується баз даних, і, зокрема, на свободу фізичних та юридичних осіб надавати товари та послуги інтерактивних баз даних відповідно до гармонізованих правових домовленостей в межах Співтовариства; враховуючи, що такі відмінності цілком можуть стати ще більш вираженими після запровадження державами-членами нового законодавства в цій сфері, що зараз дедалі більше набирає міжнародного виміру;

(3) Враховуючи, що існуючі відмінності, які порушують функціонування внутрішнього ринку, повинні бути усунуті, а появи нових слід запобігати, в той час як відмінності, які не впливають негативно на функціонування внутрішнього ринку, не повинні усуватися, і їхній появі не потрібно перешкоджати;

(4) Враховуючи, що захист авторських прав на бази даних існує в різних формах в державах-членах відповідно до законодавства чи прецедентної практики, а також враховуючи, що якщо між державами-членами залишатимуться відмінності в законодавстві щодо масштабів та умов захисту, такі неузгоджені права на інтелектуальну власність можуть призвести до перешкоджання вільному руху товарів чи послуг в межах Співтовариства;

(5) Враховуючи, що авторське право залишається належною формою виключного права авторів, які створили бази даних;

(6) Враховуючи, що, тим не менше, за відсутності гармонізованої системи законодавства про нечесну конкуренцію чи прецедентного права з цього питання необхідні інші додаткові заходи для запобігання несанкціонованому витягненню та/чи повторному використанню вмісту бази даних;

(7) Враховуючи, що створення баз даних вимагає вкладання значних людських, технічних та фінансових ресурсів, тоді як такі бази даних можуть бути скопійовані або ж до них може бути отримано доступ за частку тієї вартості, яка потрібна для їхньої незалежної розробки;

(8) Враховуючи, що несанкціоноване витягнення та/чи повторне використання вмісту бази даних є діями, що можуть призвести до серйозних економічних та технічних наслідків;

(9) Враховуючи, що бази даних є важливим знаряддям розвитку інформаційного ринку в рамках Співтовариства; враховуючи, що це також буде корисним в багатьох інших сферах;

(10) Враховуючи, що експонентне зростання, як в Співтоваристві, так і в світі цілому, обсягів інформації, які створюються та обробляються щорічно в усіх секторах торгівлі та промисловості, вимагає інвестування в передові системи обробки інформації в усіх державах-членах;

(11) Враховуючи, що в даний час існує значний дисбаланс в рівнях інвестування в сектор баз даних як між державами-членами, так і між Співтовариством і третіми країнами, що є найбільшими виробниками баз даних у світі;

(12) Враховуючи, що таке інвестування в сучасні системи зберігання та обробки інформації в Співтоваристві не відбуватиметься, якщо для захисту прав розробників баз даних не буде запроваджено стабільного і єдиного режиму правового захисту;

(13) Враховуючи, що ця Директива захищає зібрання, що іноді називаються “компіляціями” робіт, даних чи інших матеріалів, які упорядковуються, зберігаються і до яких є доступ за допомогою засобів, що включають електронні, електромагнітні та електрооптичні процеси або аналогові процеси;

(14) Враховуючи, що захист відповідно до цієї Директиви повинен поширюватися на неелектронні бази даних;

(15) Враховуючи, що потрібно встановити критерії, які використовуються для визначення того, чи має захищатися база даних авторським правом, виходячи з того, що підбір чи упорядкування вмісту бази даних є власним інтелектуальним творінням автора; враховуючи, що такий захист повинен охоплювати структуру бази даних;

(16) Враховуючи, що для визначення того, чи підпадає база даних під захист авторського права, не повинен використовуватись жодний інший критерій, окрім оригінальності в сенсі інтелектуального творіння автора і, зокрема, неповинні застосовуватись ніякі естетичні чи якісні критерії;

(17) Враховуючи, що поняття “база даних” слід розуміти як таке, що включає літературні, художні, музичні чи інші зібрання творів або зібрання інших матеріалів, таких як тексти, звуки, образи, цифри, факти та дані; враховуючи, що воно повинно охоплювати зібрання незалежних робіт, даних чи інших матеріалів, які систематично або методично упорядковані і до яких може бути отримано окремий доступ; враховуючи, що це означає, що записи або аудіо візуальні, кінематографічні чи музичні твори як такі не входять до сфери дії цієї Директиви;

(18) Враховуючи, що ця Директива не перешкоджає свободі авторів вирішувати, чи дозволяти включати їхні твори в базу даних та в який спосіб це робити і, зокрема, чи є дозвіл, який надається, виключним; враховуючи, що захист баз даних особливим правом не завдає шкоди існуючим правам стосовно вмісту цих баз, і враховуючи, зокрема, що коли автор чи власник суміжного права дозволяє включити деякі з його творів чи тем в базу даних відповідно до невиключного договору, третя сторона може використати ці твори чи теми, за умови отримання необхідної згоди автора чи власника суміжного права без посилання на особливе право розробника бази даних для запобігання цим її діям, за умови, що ці твори чи тема не витягаються із бази даних і повторно не використовуються на її основі;

(19) Враховуючи, що, як правило, збірка кількох записів музичних виконань на компакт-диску не входить до сфери застосування цієї Директиви, тому що як компіляція вона не відповідає умовам захисту авторського права і тому що вона не є достатньо значним вкладенням, щоб підлягати особливому праву;

(20) Враховуючи, що захист відповідно до цієї Директиви може також застосовуватися до матеріалів, які необхідні для функціонування певних баз даних чи консультування з ними, наприклад тезауруса чи систем індексації;

(21) Враховуючи, що передбачений в цій Директиві захист стосується баз даних, в яких твори, дані та інші матеріали систематично або методично упорядковано; враховуючи, що фізичне зберігання цих матеріалів в організованому порядку не є обов'язковим;

(22) Враховуючи, що електронні бази даних в розумінні цієї Директиви можуть також включати пристрої, такі як CD-ROM та CD-i;

(23) Враховуючи, що термін “база даних” не повинен вживатися у спосіб, що поширював би його застосування на комп'ютерні програми, які використовуються при створенні чи функці-

онуванні бази даних І які захищаються Директивою Ради 91/250/ЄЕС від 14 травня 1991 року “Про правовий захист комп'ютерних програм”⁴;

(24) Враховуючи, що здавання в найм та в прокат баз даних в сфері авторського права та суміжних прав регулюються виключно Директивою Ради 92/100/ЄЕС від 19 листопада 1992 року “Про право здавання в найм і право здавання в прокат, а також певні права, пов'язані з авторським правом в сфері інтелектуальної власності”⁵;

(25) Враховуючи, що строки авторського права вже врегульовано Директивою Ради 93/98/ЄЕС від 29 жовтня 1993 року, якою гармонізуються строки авторського права і певних суміжних прав⁶;

(26) Враховуючи, що захищені авторським правом твори і захищені суміжними правами теми, які включено до бази даних, тим не менше, продовжують захищатися відповідними виключними правами і не можуть включатися до бази даних чи витягувати з неї без дозволу власника прав чийого правонаступниками;

(27) Враховуючи, що на авторське право на такі товари чи суміжні права на теми, включені таким чином до бази даних, жодним чином не впливає існування окремого права на підбір чи упорядкування цих творів і тем в базі даних;

(28) Враховуючи, що моральні права фізичної особи, яка створила базу даних, належать автору і здійснюються відповідно до законодавства держав-членів та положень Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів; враховуючи, що такі моральні права виходять за межі дії цієї Директиви;

(29) Враховуючи, що механізми, що застосовуються до баз даних, створених працівниками, залишено на розсуд держав-членів; враховуючи, що, таким чином, ніщо в цій Директиві не перешкоджає державам-членам передбачити в своєму законодавстві, що у разі створення бази даних працівником при виконанні своїх службових обов'язків чи згідно з вказівками, які йому дав його працедавець, лише працедавець має право на здійснення всіх економічних прав на створену базу даних, якщо іншого не передбачено контрактом,

(30) Враховуючи, що виключні права автора повинні включати право визначати те, у який спосіб і ким має використовуватись його твір, і, зокрема, контролювати розповсюдження його твору серед осіб, що не мають дозволу;

(31) Враховуючи, що захист авторського права на бази даних включає надання доступу до баз даних у інший спосіб, ніж розповсюдження копій;

(32) Враховуючи, що держави-члени зобов'язані забезпечувати, щоб їхні національні положення були, принаймні, в матеріальному аспекті еквівалентними у разі, якщо такі дії підлягають обмеженням, передбаченим цією Директивою;

(33) Враховуючи, що питання вичерпання права на розповсюдження не виникає у разі інтерактивних баз даних, які входять до сфери надання послуг; враховуючи, що це ж стосується і випадку, коли користувач такої послуги робить матеріальну копію такої бази даних зі згоди власника прав; враховуючи, що, на відміну від CD-ROM і CD-і, де інтелектуальна власність є частиною матеріального носія інформації, а саме товару, кожна інтерактивна послуга є насправді дією, яка повинна підлягати отриманню дозволу, якщо це передбачається авторським правом;

(34) Враховуючи, тим не менше, що якщо власник прав вирішив надати копію бази даних користувачу чи то за допомогою інтерактивної послуги, чи то з використанням Іншого способу розповсюдження, законний користувач повинен мати доступ до бази даних і могли використовувати її для цілей і у спосіб, визначений в договорі з власником прав, навіть якщо такий доступ і використання зумовлюються необхідністю виконання інших дій, що за інших умов є обмеженими;

(35) Враховуючи, що потрібно скласти список винятків з обмежених дій, враховуючи той факт, що авторське право, яке регулюється цією Директивою, застосовується тільки до підбору та впорядкування вмісту бази даних; враховуючи, що держави-члени повинні могли перед-

бачати такі винятки в деяких випадках; враховуючи, що, така можливість має реалізовуватись відповідно до Бернської конвенції і тією мірою, якою ці винятки пов'язані із структурою бази даних; враховуючи, що слід розрізняти винятки для особистого користування і винятки для відтворення для особистих цілей, що стосується положень відповідно до національного законодавства деяких держав-членів про збори на пусті носії інформації та записуюче обладнання;

(36) Враховуючи, що термін “наукове дослідження” в розумінні цієї Директиви охоплює як природні, так і гуманітарні науки;

(37) Враховуючи, що стаття 10 (1) Бернської конвенції не зачіпається цією Директивою;

(38) Враховуючи, що дедалі частіше використання цифрових записуючих технологій наражає розробника баз даних на ризик копіювання та електронного перегрупування вмісту бази даних без його дозволу, щоб створити базу даних з тотожним вмістом, що, тим не менше, не порушує авторського права на впорядкування його бази даних;

(39) Враховуючи, що окрім намагання захистити авторське право на оригінальний підбір та впорядкування вмісту бази даних, ця Директива має на меті захистити становище розробників баз даних від незаконного присвоєння результатів фінансового та професійного інвестування в отримання та збирання вмісту шляхом захисту всієї бази даних чи її значних частин від певних дій користувача та конкурента;

(40) Враховуючи, що метою цього особливого права є забезпечення захисту будь-якої інвестиції в отримання, перевірку чи представлення вмісту бази даних на обмежений час дії цього права; враховуючи, що така інвестиція може полягати у використанні фінансових ресурсів та/чи витрачання часу, зусиль і енергії;

(41) Враховуючи, що метою особливого права є надання можливості розробнику бази даних перешкоджати несанкціонованому витягненню чи повторному використанню всього змісту такої бази даних або його значної частини; враховуючи, що розробник бази даних є особою, яка проявляє ініціативу і йде на ризик, здійснюючи інвестиції; враховуючи, що це виключає, зокрема, субпідрядників з визначення розробника;

(42) Враховуючи, що спеціальне право на перешкоджання несанкціонованому витягненню та/чи повторному використанню стосується дій користувача, які виходять за межі його законних прав і тим шкодять інвестуванню; враховуючи, що право забороняти витягнення чи повторне використання всього вмісту або його значної частини стосується не тільки виготовлення паразитичної конкурентної продукції, але й будь-якого користувача, який своїми діями завдає значної шкоди інвестуванню у якісному чи кількісному вимірі;

(43) Враховуючи, що у разі передачі в оперативному режимі право на заборону повторного використання не вичерпується як стосовно бази даних, так і стосовно матеріальної копії бази даних чи її частини, зробленої адресатом передачі за згодою власника прав;

(44) Враховуючи, що коли відображення змісту бази даних на екрані зумовлює необхідність постійної чи тимчасової передачі такого змісту в цілому або його значної частини на інший носій інформації, така дія повинна підлягати отриманню дозволу власника прав;

(45) Враховуючи, що право перешкоджати несанкціонованому витягненню чи повторному використанню ніяким чином не становить поширення захисту авторського права на самі дані;

(46) Враховуючи, що існування права на перешкоджання несанкціонованому витягненню чи повторному використанню творів, даних або матеріалів з бази даних в цілому чи їхніх значних частин не повинно призводити до появи нового права на самі твори, дані або матеріали;

(47) Враховуючи, що в інтересах конкуренції між постачальниками інформаційних продуктів та послуг захист особливим правом не повинен надаватися у спосіб, що полегшував би зловживання домінуючим становищем, зокрема, в тому, що стосується створення і поширення нових продуктів і послуг, які мають інтелектуальну, документальну, технічну, економічну і комерційну вартість, додану обробкою; враховуючи, що, таким чином, положення цієї Директиви не перешкоджають застосуванню правил конкуренції Співтовариства чи держав-членів;

(48) Враховуючи, що мета цієї Директиви, якою є надання належного і рівномірного рівня захисту баз даних як способу забезпечення винагороди розробнику бази даних, є відмінною від мети Директиви 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 24 жовтня 1995 року “Про захист осіб у зв’язку з обробкою персональних даних і вільним обігом цих даних”⁷, яка має гарантувати вільний обіг персональних даних відповідно до гармонізованих правил, призначених захистити ключові права і, насамперед, право на повагу до приватного життя, визнане в статті 8 Європейської конвенції “Про захист прав людини і основних свобод”; враховуючи, що положення цієї Директиви не завдають шкоди законодавству про захист даних;

(49) Враховуючи, що, незважаючи на право перешкоджати несанкціонованому витягненню чи повторному використанню всієї бази даних або її значної частини, слід встановити, що розробник бази даних чи власник прав не можуть перешкоджати законному користувачеві бази даних витягувати чи повторно використовувати її незначні частини; враховуючи, тим не менше, що користувач не може безпідставно завдавати шкоди як законним інтересам власника особливого права, так і суб’єкта авторського права чи суміжного права щодо творів або теми, які містяться в базі даних;

(50) Враховуючи, що державам-членам повинна бути надана можливість передбачення винятків з права перешкоджати несанкціонованому витягненню чи повторному використанню всього вмісту бази даних або його значної частини у разі витягнення для особистих цілей, для цілей ілюстрування навчання чи наукового дослідження або тоді, коли витягнення та/чи повторне використання здійснюються в інтересах державної безпеки чи для цілей адміністративного провадження чи судочинства; враховуючи, що такі дії не повинні завдавати шкоди виключним правам розробника на експлуатацію бази даних, а їхня ціль не повинна бути комерційною;

(51) Враховуючи, що держави-члени, користуючись можливістю дозволяти законному користувачеві бази даних витягати значну частину вмісту для цілей ілюстрування навчання чи наукового дослідження, можуть обмежити такий дозвіл певними категоріями навчальних чи науково-дослідних установ;

(52) Враховуючи, що тим державам-членам, які мають певні норми, що передбачають права, подібні до особливого права, передбаченого цією Директивою, потрібно дозволити зберегти в тому, що стосується нового права, ті винятки, які традиційно визначалися такими нормами;

(53) Враховуючи, що тягар доведення щодо дати завершення створення бази даних лежить на розробнику бази даних;

(54) Враховуючи, що тягар доведення того, що існують чинники, які дозволяють зробити висновок, що значна зміна у вмісті бази даних має розглядатися як значне нове інвестування, лежить на розробнику бази даних, що є результатом такого інвестування;

(55) Враховуючи, що значне нове інвестування, що тягне за собою новий строк захисту, може включати перевірку вмісту бази даних щодо її суті;

(56) Враховуючи, що право на перешкоджання несанкціонованому витягненню чи повторному використанню стосовно бази даних повинно застосовуватись до баз даних, розробники яких є громадянами третіх країн або постійно в них проживають, або ж тих баз даних, які виготовлені юридичними особами, які не створені в державі-члені в розумінні Договору, тільки тоді, коли такі треті країни надають подібний захист базам даних, виготовлених громадянами держав-членів або особами, які постійно проживають на території Співтовариства;

(57) Враховуючи, що, окрім засобів правового захисту, передбачених згідно із законодавством держав-членів щодо порушень авторського права та інших прав, держави-члени повинні передбачати відповідні засоби правового захисту від несанкціонованого витягнення чи повторного використання змісту бази даних;

(58) Враховуючи, що, окрім захисту, який надається відповідно до цієї Директиви стосовно структури бази даних авторським правом і стосовно її вмісту від несанкціонованого витяг-

нення чи повторного використання згідно з особливим правом, продовжують застосовуватися Інші правові положення держав-членів, що стосуються постачання товар і послуг баз даних;

(59) Враховуючи, що ця Директива не перешкоджає застосуванню до баз даних, що складаються з аудіовізуальних творів, жодних правил, визнаних законодавством держави-члена щодо трансляції аудіовізуальних програм;

(60) Враховуючи, що деякі держави-члени наразі захищають, відповідно до домовленостей про авторське право, бази даних, які не відповідають критеріям підлягання захисту авторського права, викладеним в цій Директиві; враховуючи, що навіть якби такі бази даних підлягали захисту відповідно до їхнього права, викладеного в цій Директиві, для запобігання несанкціонованому витягненню чи повторному використанню їхнього вмісту, строк захисту відповідно до такого права є значно коротшим, ніж той, який їм надається згідно з діючими зараз національними схемами; враховуючи, що гармонізація критеріїв визначення того, чи має база даних захищатися авторським правом, не повинна призводити до скорочення строків захисту, який зараз надається відповідним власникам прав; враховуючи, що з цією метою слід встановити відступ; враховуючи, що дія такого відступу повинна обмежуватися територією відповідних держав-членів,

ПРИЙНЯЛИ ТАКУ ДИРЕКТИВУ:

РОЗДІЛ 1. СФЕРА ДІЇ

Стаття 1. Сфера дії

Ця Директива стосується правового захисту баз даних у будь-якій формі.

1. Для цілей цієї Директиви “база даних” означає зібрання незалежних творів, даних чи інших матеріалів, які систематично чи методично упорядковані і доступні індивідуально за допомогою електронних та інших засобів.

2. Захист за цією Директивою не застосовується до комп'ютерних програм, які використовуються при створенні чи використанні баз даних, доступних за допомогою електронних засобів.

Стаття 2. Обмеження сфери дії

Ця Директива застосовується без шкоди для положень Співтовариства, пов'язаних з:

- (a) правовим захистом комп'ютерних програм;
- (b) правом на здавання в найм, правом на здавання в прокат і певними правами, пов'язаними з авторським правом в сфері інтелектуальної власності;
- (c) строком захисту авторського права та певних суміжних прав.

РОЗДІЛ II. АВТОРСЬКЕ ПРАВО

Стаття 3. Об'єкт захисту

1. Відповідно до цієї Директиви бази даних, які через підбір чи упорядкування їхнього вмісту є власним Інтелектуальним творінням автора, захищаються як такі авторським правом. Ніякі інші критерії для визначення того, чи підлягають вони такому захисту, не застосовуються.

2. Захист авторського права на бази даних, який передбачається цією Директивою, не поширюється на їхній зміст і не перешкоджає жодним правам, які існують стосовно самого вмісту.

Стаття 4. Авторство баз даних

1. Автором бази даних є фізична особа чи група фізичних осіб, яка створила цю базу, чи, якщо це дозволяється законодавством держав-членів, юридична особа, визначена власником прав за цим законодавством.

2. Якщо законодавством держави-члена визнаються колективні твори, економічні права належать тій особі, яка має авторське право.

3. Щодо бази даних, створеною спільно групою фізичних осіб, володіння виключними правами є спільним.

Стаття 5. Обмежені дії

Щодо вираження бази даних, яка підлягає захисту авторським правом, автор бази даних має виключне право на здійснення чи на дання дозволу на здійснення:

- (a) тимчасового або постійного відтворення будь-якими засобами і в будь-якій формі, повністю чи частково;
- (b) перекладу, адаптації, переробки та будь-якої іншої зміни;
- (c) будь-якої форми публічного розповсюдження бази даних чи її копій. Перший продаж в Співтоваристві копії бази даних власником прав чи з його згоди вичерпує право на контроль перепродажу цієї копії в межах Співтовариства;
- (d) будь-якого повідомлення, демонстрації чи публічного виконання;
- (e) будь-якого відтворення, розповсюдження, повідомлення, демонстрації чи публічного виконання результатів дій, про які йдеться в пункті (b).

Стаття 6. Винятки з обмежень дій

1. Виконання законним користувачем бази даних чи її копії дій, перерахованих в статті 5, що є необхідним для цілей доступу до вмісту бази даних та нормального використання цього вмісту, не вимагає дозволу автора бази даних. Якщо законний користувач отримав дозвіл на використання тільки частини бази даних, це положення застосовується тільки до цієї частини.

2. Держави-члени повинні мати можливість передбачити обмеження прав, встановлених в статті 5, у наступних випадках:

- (a) у разі відтворення неелектронної бази даних для особистих цілей;
- (b) якщо використання відбувається виключно для цілей ілюстрування навчання чи наукового дослідження, за умови вказування джерела і якщо це виправдано необхідністю досягнення некомерційних цілей;
- (c) якщо використання відбувається для цілей державної безпеки чи для цілей адміністративного провадження чи судочинства;
- (d) якщо це пов'язано з іншими винятками з авторського права, які традиційно надаються відповідно до національного законодавства, без шкоди для пунктів (a), (b) і (c).

3. Відповідно до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, ця стаття не може тлумачитися як така, що дозволяє її застосовувати у спосіб, що безпідставно перешкоджає законним інтересам власника прав чи суперечить нормальному експлуатуванню бази даних.

РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВІ ПРАВА

Стаття 7. Об'єкт захисту

1. Держава-члена передбачає право для розробника бази даних, який продемонструє, що було зроблено якісно та/чи кількісно значні інвестиції в отримання, перевірку чи представлення вмісту, запобігати витягненню та/чи повторному використанню всього вмісту бази даних чи значної її частини у якісному чи кількісному вимірі.

2. Для цілей цієї Глави:

- (a) “витягнення” означає постійну чи тимчасову передачу всього вмісту бази даних чи значної її частини іншому носію інформації в будь-який спосіб та в будь-якій формі;
- (b) “повторне використання” означає будь-яку форму оприлюднення всього вмісту бази даних чи значної її частини шляхом розповсюдження копій, здачі в найм, шляхом передачі в оперативному режимі чи іншої форми передачі. Перший продаж копії бази даних в межах Співтовариства власником прав чи з його згоди вичерпує право на контроль за перепродажем цієї копії в межах співтовариства;

Публічний прокат не є актом витягнення чи повторного використання.

3. Право, про яке йдеться в параграфі 1, може передаватися, призначатися чи надаватися відповідно до договірної ліцензії.

4. Право, передбачене в параграфі 1, застосовується незалежно від того, чи підлягає відповідна база даних захисту авторським правом чи іншими правами. Крім того, воно застосовується незалежно від того, чи підлягає вміст відповідної бази даних захисту авторським правом чи іншими правами. Захист баз даних відповідно до права, передбаченого в параграфі 1, не перешкоджає правам, які існують щодо їхнього вмісту.

5. Не дозволяється багаторазове та систематичне витягнення і повторне використання незначних частин вмісту бази даних, що включає дії, які суперечать нормальному експлуатуванню бази даних чи які не виправдано завдають шкоди законним інтересам розробника бази даних.

Стаття 8. Права і обов'язки законних користувачів

1. Розробник бази даних, яка оприлюднюється у будь-який спосіб, не може перешкоджати законному користувачу бази даних витягати та/чи повторно використовувати для будь-яких цілей незначні частини її вмісту у якісному чи кількісному вимірі. Якщо законний користувач має дозвіл на витягнення чи повторне використання тільки частини бази даних, цей параграф застосовується тільки до цієї частини.

2. Законний користувач бази даних, яка оприлюднюється у будь-який спосіб, не може виконувати такі дії, які суперечать нормальному експлуатуванню бази даних чи не виправдано завдають шкоди законним інтересам розробника бази даних.

3. Законний користувач бази даних, яка оприлюднюється у будь-який спосіб, не може завдавати шкоди суб'єкту авторського чи суміжного права щодо творів чи тем, які містяться в базі даних.

Стаття 9. Винятки з особливого права

Держави-члени можуть передбачити, що законні користувачі баз даних, які оприлюднюються у будь-який спосіб, можуть без дозволу її розробника витягати чи повторно використовувати значну частину її вмісту:

- (а) у разі витягнення для особистих цілей вмісту неелектронної бази даних,
- (б) у разі витягнення для цілей ілюстрування навчання чи наукового дослідження, за умови вказування джерела і якщо це виправдано необхідністю досягнення некомерційних цілей;
- (с) у разі витягнення та повторного використання для цілей державної безпеки чи для цілей адміністративного провадження або судочинства.

Стаття 10. Строк захисту

1. Право, передбачене в статті 7, починається з дня завершення створення бази даних. Воно закінчується через п'ятнадцять років з першого січня року, який настає після дня завершення.

2. У разі бази даних, яка оприлюднюється у будь-який спосіб до завершення періоду, передбаченого в параграфі 1, строк захисту цього права закінчується через п'ятнадцять років з першого січня року, який настає після першого оприлюднення бази даних.

3. Будь-яка значна зміна вмісту бази даних у якісному чи кількісному вимірі, включаючи будь-яку значну зміну внаслідок накопичення послідовних доповнень, вилучень чи змін, що призводить до того, що база даних розглядається як значне нове інвестування у якісному чи кількісному вимірі, надає базі даних, яка є результатом такого інвестування, право на окремий строк захисту.

Стаття 11. Особи, які користуються захистом відповідно до особливого права

1. Право, передбачене в статті 7, застосовується до бази даних, розробники якої чи власники прав на яку, є громадянами держави-члена чи постійно проживають на території Співтовариства.

2. Параграф 1 також застосовується до компаній та фірм, які утворені відповідно до законодавства держави-члена і мають свої зареєстровані установи, центральне управління або основне місце ведення діяльності в Співтоваристві, однак, якщо така компанія чи фірма має на території Співтовариства тільки свою зареєстровану установу, її діяльність повинна бути справді пов'язана у даний час із економікою держави-члена.

3. Угоди щодо поширення права, передбаченого в статті 7, на бази даних, які створені в третіх країнах і виходять за межі положень параграфів 1 і 2 укладаються Радою, яка діє відповідно до пропозиції Комісії. Строк такого захисту, який поширюється на бази даних в силу цієї процедури, не перевищує той, який надається відповідно до статті 10.

РОЗДІЛ ІV. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 12. Засоби правового захисту

Держави-члени забезпечують належні засоби правового захисту стосовно порушень прав, передбачених цією Директивою.

Стаття 13. Продовження застосування інших правових положень

Ця Директива не перешкоджає положенням, що стосуються, зокрема, авторського права, прав, пов'язаних з авторським чи іншими правами та обов'язками, що існують щодо даних, творів чи інших матеріалів, які входять до бази даних, патентних прав, торгових марок, прав на промислові зразки, захисту національних надбань, законодавства про обмежуючі дії та несправедливу конкуренцію, торгових таємниць, безпеки, конфіденційності, захисту даних і невтручання в приватне життя, доступу до офіційних документів, а також договірних права.

Стаття 14. Застосування в часі

1. Захист відповідно до цієї Директиви стосовно авторського права також надається відносно баз даних, які створені до дня, про який йдеться в статті 16 (1), і які на цю дату відповідають вимогам, встановленим цією Директивою щодо захисту авторського права на бази даних.

2. Незважаючи на параграф 1, якщо база даних, що захищається відповідно до домовленостей про авторське право в державі-члені, на день публікації цієї Директиви не відповідає критеріям підлягання захисту авторського права, викладеним в статті 3 (1), ця Директива не призводить до скорочення в цій державі-члені решти строку захисту, що надається відповідно до цих домовленостей.

3. Захист відповідно до положень цієї Директиви стосовно права, передбаченого в статті 7, також надається стосовно баз даних, створення яких було завершено не пізніше п'ятнадцяти років до дня, вказаного в статті 16 (1), і які на цей день відповідали вимогам, встановленим в статті 7.

4. Захист, передбачений в параграфах 1 і 3, не перешкоджає жодним актам, укладеним, і жодним правам, набутих до дня, про який йдеться цих параграфах.

5. У разі бази даних, створення якої було завершено не пізніше, як за п'ятнадцять років до дня, вказаного в статті 16 (1), строк захисту, передбачений в статті 7, закінчується через п'ятнадцять років з першого січня, яке настає після цього дня.

Стаття 15. Обов'язковість деяких положень

Будь-яке договірне положення, що суперечить статтям 6 (1) і 8, є недійсним.

Стаття 16. Заключні положення

1. Держави-члени приймають закони, постанови та адміністративні положення, необхідні для виконання цієї Директиви не пізніше 1 січня 1998 року.

2. Коли держави-члени приймають такі положення, останні повинні містити посилання на цю Директиву чи супроводжуватися таким посиланням у разі їх офіційної публікації. Методи, за якими робиться таке посилання, встановлюються державами-членами.

3. Держави-члени передають Комісії текст основних положень національного законодавства, які вони прийняли у сфері, що регулюється цією Директивою.

4. Не пізніше як наприкінці третього року з дати, про яку йдеться в параграфі, та кожні три роки після цього Комісія подає Європейському Парламенту, Раді та Економічному і Соціальному Комітету доповідь про застосування цієї Директиви, в якій вона, серед іншого, на основі спеціальної інформації, яку подають держави-члени, розглядає застосування особливого права, включаючи статті 8 і 9, а також особливо перевіряє, чи застосування цього права призвело до зловживання домінуючим становищем або іншого втручання у вільну конкуренцію, яке б виправдало вжиття відповідних заходів, включаючи створення недобровільних механізмів ліцензування. Якщо необхідно, вона передає пропозиції для коригування цієї Директиви відповідно до перетворень, які відбулись в сфері баз даних.

Стаття 17. Цю Директиву адресовано державам-членам

Ця Директива адресована державам-членам.

Вчинено в Страсбурзі 11 березня 1996 року.

За Європейський Парламент Президент К. Хенш.

За Раду Президент Л. Діні.

¹ - ОЖ № С 156, 23.6.1992, с. 4 та ОЖ № С 308, 15.11. 1993, с. 1.

² - ОЖ № С 19, 25. 1. 1993, с. 3.

³ - Висновок Європейського Парламенту від 23.6.1993 р. (ОЖ № С 194, 19.7.1993, с. 144), Спільна позиція Ради від 10.7.1995 р. (ОЖ № С 288, 30.10.1995, с. 14), Рішення Європейського Парламенту від 14.12.1995 (ОЖ № С 17, 22.1.1996) та Рішення Ради від 26.2.1996 р.

⁴ - ОЖ № L 122, 17.5.1991 р., с. 42. та ОЖ № L 290, 24.11.1993, с. 9.

⁵ - ОЖ № L 346, 27.11.1992, с. 61.

⁶ - ОЖ № 1290, 24.11.1993, с. 9.

⁷ - ОЖ № L 281, 23.11.1995, с. 31.

Європейський Парламент і Рада Європейського Союзу
Офіційний журнал L 024 , 30/01/1998 с. 0001 – 0008
/ www.evropa.eu.int/ISPO/legal/en/dataprot/protection.html.

ОФІЦІЙНО

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Про підсумки парламентських слухань

“Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова і цензура в Україні”

(Витяг)

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, № 16, ст.130)

Зважаючи на висновки та пропозиції учасників парламентських слухань “Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова і цензура в Україні”, Верховна Рада України **п о с т а н о в л я є**:

8. Рекомендувати Вищій атестаційній комісії України ввести в установленому порядку до Переліку спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань, спеціальність “Інформаційне право” в галузі юридичних наук.

Голова Верховної Ради України

В. ЛИТВИН

м. Київ, 16 січня 2003 року
№ 441-IV

ПРЕЗИДІЯ ВИЩОЇ АТЕСТАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від 21.05.03 р. № 26-11/5

Про зміну паспорта спеціальності

На підставі постанови Верховної Ради України від 16.01.2003 р. № 441-IV (441-15), рекомендації експертної ради ВАК України з юридичних наук і подання атестаційного відділу суспільних наук президія ВАК України **п о с т а н о в л я є**:

затвердити паспорт спеціальності 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (юридичні науки).

І. Формула спеціальності:

Зміст спеціальності – теоретичні знання про суспільні відносини, що складаються у сферах державного управління, впливають на процеси суспільного та державного життя, а також безпосередньо пов'язані зі здійсненням органами виконавчої влади та їх посадовими особами адміністративно-правової діяльності із застосуванням форм і методів, що визначені законами та підзаконними актами у сфері державного управління, із використанням адміністративних процедур і проваджень, із захистом прав громадян як суб'єктів адміністративного права.

Зміст підрозділу “фінансове право” – наукові знання про суспільні відносини, що складаються у сфері управління органами публічної влади публічними фінансами. Фінансово-правове

регулювання важливою сферою управління державою комплексом бюджетно-фінансових і кредитних відносин, які складаються на податковій і грошово-платіжній основі, вивчаються наукою фінансового права з метою теоретичного та практичного осмислення явищ і процесів у вказаній галузі.

II. Напрями досліджень:

2.1. Теорія управління; адміністративне право і процес:

1. Теорія державного управління економічними та соціальними процесами в Україні.
2. Теоретично-методологічні основи державного управління і науки адміністративного права.
3. Методологія науки адміністративного права.
4. Наука адміністративного права в Україні та зарубіжних країнах.
5. Адміністративне право і державне управління.
6. Адміністративне право в умовах ринкової економіки.
7. Адміністративно-правова реформа в Україні.
8. Кодифікація й інкорпорація адміністративного права.
9. Реалізація норм адміністративного права.
10. Адміністративно-процесуальне право як галузь адміністративного права.
11. Виконавча влада і державне управління.
12. Галузеве і функціональне управління, державний контроль.

2.2. Фінансове право:

1. Предмет, метод, методологія та система науки фінансового права.
2. Категоріально-понятійний апарат фінансового права.
3. Фінансова діяльність інститутів публічної влади.
4. Предмет, метод, інститути та система фінансового права.
5. Предмет, метод, інститути та система фінансового законодавства.
6. Фінансово-правові норми та фінансово-правові відносини.
7. Суб'єкти фінансового права та фінансових відносин.
8. Право на регулювання фінансового контролю.
9. Право регулювання фондового ринку та обіг цінних паперів.
10. Міжнародне фінансове право.

2.3. Інформаційне право:

1. Структура, джерела і методологія інформаційного права та правової інформатики.
2. Правові аспекти формування, розвитку охорони та захисту інформаційних ресурсів єдиного інформаційного простору України.
3. Удосконалення правової основи інформаційного простору й інформаційних ресурсів України.
4. Законодавче забезпечення формування та розвитку єдиного інформаційного простору України.
5. Правові основи організації та координації дій органів державної влади в єдиному інформаційному просторі України.
6. Проблеми міжнародного співробітництва в правовому регулюванні та розвитку глобального інформаційного простору.

III. Галузь науки, з якої присуджуються наукові ступені: юридичні науки.

ДИСЕРТАЦІЙНІ РОБОТИ

зі спеціальності 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

(витяг із списку робіт БД НДЦПІ АПрН України “Теми дисертацій з юридичних наук, що захищені та затверджені ВАК України” у 2003 році)

Тема дослідження	Виконавець	Науковий керівник	Організація
<i>КАНДИДАТСЬКІ ДИСЕРТАЦІЇ</i>			
Організаційно-правові засади проходження військової служби за контрактом у Збройних Силах України	Паламарчук Валерій Олександрович	Шамрай Василь Олександрович	Національна академія державної податкової служби України
Правові основи місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії і практики	Делія Юрій Володимирович	Коваль Микола Васильович	Національна академія державної податкової служби України
Процес цілепокладання в організації діяльності органів внутрішніх справ України на сучасному етапі розвитку	Комісаров Олександр Геннадійович	Петков Валерій Петрович	Національна академія державної податкової служби України
Організаційно-правові засоби здійснення митної справи	Комзюк Володимир Трохимович	Бандурка Олександр Маркович	Національний університет внутрішніх справ
Організаційно-правове регулювання до вузівської підготовки кандидатів на службу в органи внутрішніх справ України	Совгін Ігор Миколайович	Венедикто Валентин Семенович	Національний університет внутрішніх справ
Державне управління на місцевому рівні: адміністративно-правовий аспект	Манжула Андрій Анатолійович	Васильєв Анатолій Семенович	Національний університет внутрішніх справ
Адміністративна відповідальність військовослужбовців за законодавством України	Мота Андрій Федорович	Остапенко О.І.	Національна академія внутрішніх справ України
Службове розслідування в органах внутрішніх справ України	Гурін В'ячеслав Васильович	Корнієнко Михайло Васильович	Національна академія внутрішніх справ України
Організаційно-правове забезпечення виховної роботи в закладах освіти МВС України	Яровий Сергій Миколайович	Венедикто Валентин Семенович	Національна академія внутрішніх справ України
Митний контроль в Україні: організаційно-правові питання	Корнева Тетяна Володимирівна	Андрійко О.Ф.	Інститут держави і права ім. В.М. Корецького
Митно-правовий режим транзиту в Україні	Бережна Катерина Вікторівна	Андрійко О.Ф.	Інститут держави і права ім. В.М. Корецького

Примітка. У 2003 році зі спеціальності 12.00.07 захищені та затверджені ВАК України 2 докторські та 52 кандидатські дисертації (див. журнал “Правова інформатика” 2/2004 та 3/2004).

До відома читачів

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ !

Науково-дослідний центр правової інформатики АПрН (НДЦПІ) України разом з Апаратом Верховної Ради України, Верховним Судом України, МВС України та іншими органами державної влади і місцевого самоврядування здійснює планові науково-дослідні роботи та розробки за господарськими договорами й зовнішньоекономічними контрактами правових проблем щодо сфери інформації, інформатики та інформатизації, які спрямовані на побудову в Україні е-середовища.

За результатами робіт за 2001 – 2004 роки НДЦПІ України на базі аналізу й узагальнень, систематизації на теоретичному рівні міжнародної та вітчизняної практики, оцінки тенденцій, що намітилися, розробив та видав для широкого ознайомлення ряд матеріалів, які мають теоретичне та практичне значення у зв'язку з проблемами нормативно-правового та організаційно-правового регулювання суспільних інформаційних відносин щодо політичної, економічної, фінансової, банківської, технологічної, екологічної, медичної, освітянської, культурної, виробничої, інформаційної, правоохоронної та іншої діяльності.

Результати досліджень призначені для науковців і практиків для подальшого опрацювання загальних і спеціальних питань інформаційного законодавства та підтримки інформаційної безпеки держави. Вони будуть корисними також для студентів, аспірантів юридичних та інших навчальних закладів при вивченні проблем в галузі інформації, інформатики, інформатизації та інформаційного права, а також при розробці науково-практичних посібників та рекомендацій щодо боротьби з комп'ютерними правопорушеннями в умовах формування е-середовища та просування країни до інформаційного суспільства.

Перелік результатів науково-дослідної роботи та видань Науково-дослідного центру правової інформатики Академії правових наук України у 2001 – 2004 роках

№ п/п	Автор (колектив авторів), найменування, назва джерела	Проблематика дослідження	Тип видання
1	Правова інформатика / Швець М.Я., Брижко В.М., Калюжний Р.А., Саницький В.А., Клімашевська Ю.А., Задорожня. Л.М., та ін. // За ред. Швеця М.Я. та Калюжного Р.А. – К.: ІВА, 2003	Системна інформатизація законотворчої, правоохоронної, судочинної діяльності в Україні	Монографія, 168 с.
2	Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики / Калюжний Р.А., Швець М.Я., Шамрай В.О. та ін. // За ред. Калюжного Р.А., Шамрая В.О. Академія державної податкової служби України. – К.: КВПЦ, 2002	Організаційно-правові питання інформаційного забезпечення управлінської діяльності	Монографія, 296 с.
3	Інформатизація, право, управління: організаційно-правові питання / Калюжний Р.А., Крупчан О.Д., Гавловський В.Д., Гуцалюк М.В., Цимбалюк В.С.,	Щодо інтегрованої, комп'ютеризованої системи інформацій-	Монографія, 191 с.

	Швець М.Я. // За ред. Швеця М.Я., Крупчана О.Д. – К.: Академія правових наук, 2002	но-аналітичного забезпечення	
4	Вступ до інформаційної культури та інформаційного права / Цимбалюк В.С., Брижко В.М., Калюжний Р.А, Швець М.Я. та ін. – К.: ІВА, 2003	Щодо теорії інформаційної культури	Монографія, 240 с.
5	Інформатизація законотворчої, нормотворчої, правозастосовної та правоосвітньої діяльності / Горьовий Л.Є., Швець М.Я., Севастьянов В.Ф. та ін. – К.: Парламентське видавництво, 1999	Щодо проблемно-орієнтованих комплексів інформаційно-аналітичної системи	Монографія, 200 с.
6	е-будущее и информационное право / Брыжко В., Цимбалюк В. и др. // Под ред. Калюжного Р. А., Швеца Н.Я. – К: “Интеграл”, 2002	Концептуальні підходи до кодифікації інформаційного законодавства України	Монографія, 264 с.
7	Правовий механізм захисту персональних даних. Брижко В. / За ред. Швеця М.Я., Калюжного Р.А. – К.: Парламентське видавництво, 2003	Щодо упорядкування інформаційних відносин в сфері персональних даних	Монографія, 124 с.
8	Інформаційно-пошукова система “Термінологія законодавства” / Швець М.Я., Севастьянов В.Ф., Дорогих С.О. та ін. – К.: НДЦПІ АПрНУ, 2002	Щодо ІПС “Законодавство”, програмного та технічного забезпечення	Посібник, 25 с.
9	Комп’ютерна злочинність / Романюк Б.В., Цимбалюк В.С., Гавловський В.Д. та ін. – К.: АТІКА, 2002	Щодо інформаційної безпеки	Посібник, 240 с.
10	Інформаційно-пошукова система “Законодавство” / Севастьянов В., Швець М., Слюсар В., Дорогих С. – К.: ІВА, 2002	Щодо систематизації інформаційного законодавства	Посібник, 103 с.
11	Основи захисту інформації від несанкціонованого доступу / Ільніцький А.Ю., Саницький В.А., Шоршев В.В., Близнюк І.Л. // За ред. Саницького В.А. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002	Щодо концептуальних основ захисту інформації	Посібник, 208 с.
12	Інформаційне суспільство. Дефініції / Брижко В.М., Цимбалюк В.С. та ін. // За ред. Швеця М.Я., Калюжного Р.А., – К: “Интеграл”, 2002	Щодо системної інформатизації державного управління	Словник, 220 с.
13	Інформаційно-пошукова система “Законодавство”. – К: НДЦПІ АПрН України, 2003	База даних на CD, понад 120 тис. документів	
14	Інформаційно-пошукова система “Термінологія законодавства”. – К: НДЦПІ АПрН України, 2003	База даних на CD, понад 16 тис. термінів	
15	Інформаційно-пошукова система “Дисертаційні дослідження”. – К: НДЦПІ АПрН України, 2003	База даних на CD	
16	Автоматизоване робоче місце “Кримінолога – аналітика”. – К: НДЦПІ АПрН України, 2003	База даних на CD	
Видання 2004 року			
17	Науково-дослідний центр правової інформатики Академії правових наук України. Буклет. – К.: НДЦПІ АПрН України, 2004 / www.bod.kiev.ua	Історія, діяльність, впроваджені проекти тощо	Презентаційний буклет, 4 арк.

18	Тезаурус EUROVOC: автоматизована інформаційно-аналітична система порівняння законодавства України із законодавством країн ЄС. Посібник / За ред. академіка НАН України В.Я. Тація та академіка АПН України В.О. Зайчука. – К.: Парламентське видавництво, 2004.	Українська версія багатомовного тезауруса EUROVOC Європейського парламенту, що визнаний в якості міжнародного стандарту	Посібник, 383 с.
19	Системна інформатизація законотворчої та правоохоронної діяльності. Монографія / Під науковим керівництвом та редакцією Тація В.Я., Дурдинця В.В., Зайчука В.О. – К.: Парламентське видавництво, 2004	Теоретичні і практичні питання побудови, впровадження та використання інформаційних систем і технологій	Монографія, 520 с.
20	Інформаційне право у сфері захисту персональних даних. Посібник / Брижко В.М. // За ред. членкореспондента АПН України, професора Швеця М.Я. та д.ю.н., професора Калюжного Р.А. – К.: Парламентське видавництво, 2004	Питання створення та функціонування механізму єдиної системи захисту персональних даних в Україні	Посібник, 145 с.
21	Основи інформаційного права України: Навч. посіб. / Цимбалюк В.С., Брижко В.М., Гавловський В.Д., Гриценко В.В., Мельник П.В., Попович В.М., Ріпа С.П., Швець М.Я. // За ред. М.Я.Швеця, Р.А.Калюжного та П.В.Мельника. – К.: Знання, 2004.	Перший в Україні навчальний посібник щодо змісту, сутності та найважливіших особливостей інформаційного права	Посібник, 274 с.

Якщо Вас, шановні читачі, зацікавило те або інше видання НДЦПІ АПН України, звертайтеся за адресою:

01032, м. Київ, вул. Саксаганського, 110-В.
Науково-дослідний центр правової інформатики
Академії правових наук України
Тел.: 234-94-56
Тел./факс 234-55-60

Редакційна колегія:

М.Я. ШВЕЦЬ, член-кореспондент АПрН України, професор, заслужений діяч науки і техніки України (голова редакційної колегії); **П.В. МЕЛЬНИК**, доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України (перший заступник голови редакційної колегії); **В.М. БРИЖКО**, кандидат юридичних наук, заслужений винахідник республіки, (заступник голови редакційної колегії); **О.В. ГЛАДКІВСЬКА**, кандидат фізико-математичних наук (секретар); **В.Г. ГОНЧАРЕНКО**, академік АПрН України, професор; **А.П. ЗАКАЛЮК**, академік АПрН України, професор, заслужений діяч науки і техніки України; **Р.А. КАЛЮЖНИЙ**, доктор юридичних наук, професор, лауреат Премії ім. Ярослава Мудрого; **О.Л. КОПИЛЕНКО**, академік АПрН України, професор; **О.Д. КРУПЧАН**, член-кореспондент АПрН України; **Н.Р. НИЖНИК**, член-кореспондент АПрН України, професор, заслужений юрист України; **О.П. ОРЛЮК**, доктор юридичних наук; **О.В. ПЕТРИШИН**, академік АПрН України, професор; **В.М. ПОПОВИЧ**, доктор юридичних наук, професор; **І.В. СЕРГІЄНКО**, академік НАН України, професор; **В.О. ШАМРАЙ**, доктор наук з державного управління, професор, заслужений діяч науки і техніки України; **В.К. ШКАРУПА**, доктор юридичних наук, професор; **В.Д. ГАВЛОВСЬКИЙ**, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, лауреат Премії ім. Ярослава Мудрого; **Л.М. ЗАДОРОЖНЯ**, кандидат економічних наук, доцент, заслужений економіст України; **І.О. ЗДЗЕБА**, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Премії ім. Ярослава Мудрого; **Ю.А. КЛІМАШЕВСЬКА**, лауреат Премії ім. Ярослава Мудрого; **Б.В. РОМАНЮК**, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник; **В.А. САНИЦЬКИЙ**, лауреат Премії ім. Ярослава Мудрого; **В.М. СУЩЕНКО**, кандидат юридичних наук, професор; **В.Г. ХАХАНОВСЬКИЙ**, кандидат юридичних наук, доцент; **В.С. ЦИМБАЛЮК**, кандидат юридичних наук, лауреат Премії ім. Ярослава Мудрого.

Редакційна колегія не завжди поділяє погляди авторів публікацій.

Листування з читачами – тільки на сторінках журналу.

Статті видаються в авторській редакції.

Засновники журналу –

**Науково-дослідний центр правової інформатики Академії правових наук України,
Інститут законодавства Верховної Ради України,
Національна академія державної податкової служби України.**

Адреса редакції:

01032, м. Київ-32, вул. Саксаганського, 110-В.

Тел. 234-94-56

Тел./факс: 234-55-60, 235-79-57

e-mail: ***bib_rada@i.kiev.ua***

Електронна версія журналу:

www.bod.kiev.ua/main2.htm – розробник Олексій Базанов.

Розрахунковий рахунок: № 35224002002155, банк: УДК у м. Києві,
МФО 820019, код ЄДРПОУ 25959933.

Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ № 8254 від 22.12.2003 р.,
видане Державним комітетом телебачення і радіомовлення України.

Оригінал-макет виготовлений у НДЦПІ Академії правових наук України.

Видавництво - Київська філія державного підприємства Науково-дослідного економічного інституту

Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України.

Тираж 300 прим. Ціна договірна.

Шановні друзі !

Журнал “Правова інформатика” видається у двох варіантах – паперовому та електронному.

Зі скороченим змістом матеріалів, що розміщені у журналі, Ви маєте можливість ознайомитися, відвідавши сайт Науково-дослідного центру правової інформатики Академії правових наук

України: // www.bod.kiev.ua

або безпосередньо – електронну версію журналу:

// www.bod.kiev.ua/main2.htm

Передплату журналу “Правова інформатика” можливо здійснити у будь-якому поштовому відділенні за допомогою **Каталогу видань України; індекс видання – 08191.**

Контактний телефон для довідок з питань передплати та отримання журналу – 212-12-61.